

KONG HÅKONS ISLANDSKE PROSJEKT

ISLANDS INNLEMMELSE I NORGESVELDET UNDER HÅKON HÅKONSSON

Sondre Kleppa Øvrebø

Vår 2012

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Innhold

KONG HÅKONS ISLANDSKE PROSJEKT	1
Tidsavgrensing	5
Kilder.....	6
Struktur.....	8
KAPITTEL 1 – Den politiske situasjonen i Norge i første halvdel av 1200-tallet.....	10
Konge av Guds nåde	11
Kongen søker legitimitet - Håkon Håkonssons regjeringstid fra 1217	12
Kong Håkon vil utvide sitt rike – men hvor?.....	15
KAPITTEL 2 - Island og Norge - Store avstander, tette bånd	17
Islands økonomiske forbindelser til Norge.....	18
De spesielle rettighetene islendinger og nordmenn hadde i hverandres land	19
Den politiske situasjonen på Island på 1200-tallet	21
Kong Håkons hird	22
Islandske stormenn og den norske kongen.....	26
KAPITTEL 3 – Kong Håkons ideologi, Kongespeilet og Island	31
Naturen og geografien i Kongespeilet.....	32
Å gjøre den fjerne plasseringen av Island (og Grønland) til noe ærerikt	34
Guds tilstedeværelse i naturen	37
Paralleller mellom Island og uårslignelsen i Kongespeilet?	38
Så islendingene selv at de var inne i en ”uårsperiode”?	43
Uår beskrevet i andre skrifter	46
KAPITTEL 4 – Torgils Skarde.....	49
Sturlungen Torgils.....	49
Torgils hos Gissur Torvaldsson	51
Torgils i Norge.....	53
Langsiktige strategier fra Torgils’ side?	55

Torgils' personlighet.....	57
Hva så kong Håkon etter når han valgte Torgils?.....	60
Kong Håkons kroning 1247.....	62
Kardinal Vilhelm og Island.....	63
KAPITTEL 5 - Torgils på Island.....	66
Torgils og Tord Kakale – Torgils som Tords etterfølger.....	67
Torgils' vei til makt.....	71
Familieforbindelser.....	72
Torgils i Borgarfjord.....	74
Torgils i Skagafjord.....	77
Torgils som høvding.....	80
Gavegiving og popularitet.....	81
Torgils' siste tid.....	85
Skulle Torgils "redde" Island?.....	86
KONKLUSJON.....	88
VEDLEGG 1 - Sturlunge-familien og deres forbindelser til personer nevnt i oppgaven.....	94
VEDLEGG 2 - Kart over Island med utvalgte stedsnavn fra oppgaven.....	95
VEDLEGG 3 - Tidslinje.....	96
Litteraturliste.....	98

KONG HÅKONS ISLANDSKE PROSJEKT

"[...] for slike ting som er fortalt oss om helvetes pinsler, kan en nå se på den øya som heter Island. For der er nok av voldsom ild, en uhorvelig masse frost og jøkler, kokende vann og strie, iskalde elver."¹

Sitatet over er hentet fra *Kongespeilet*, det store verket om moral og samfunnsoppbygging som ble skrevet rundt 1250. På tiden dette ble skrevet var den norske kong Håkon Håkonsson, konge 1217-63, i full gang med å underlegge seg Island. Dette oppnådde han til slutt i årene 1262-64. Når man leser sitatet over kan man spørre seg hvorfor. Hvorfor var denne forblåste øya langt oppe under polarsirkelen interessant for den norske kongen? Derav følger: Hvordan klarte den norske kongen å få islendingene til å anerkjenne sin overhøyhet, uten at han trengte å gå til militære skritt?

Disse to spørsmålene vil danne hovedgrunnlaget for denne masteroppgaven. Det overordnede temaet er å se på kong Håkons islandske prosjekt, ved å prøve å belyse sider ved hvorfor og hvordan det kom i stand. Den norske overtagelsen av Island har blitt drøftet i begge land. På Island har det gjerne vært sett på ut fra et nedgangsperspektiv, hvor den stolte islandske fristaten gikk under. Fra norsk side har derimot innlemmelsen av Island og andre områder under norsk kontroll vært et symbol på den norske storhetstida i middelalderen.² Som mange konger hadde kong Håkon et behov for å sikre og øke den makten han hadde. Hans regjeringstid hadde fra starten av vært preget av stadige forsøk på å fravriste ham tronen, og han satt ikke trygt på tronen før svigerfaren og rivalen hertug Skule var død 1240. Å vinne nye områder og undersåtter var en måte å befeste sin stilling som ubestridt hersker, og medførte både makt og ære. Det er særlig disse tingene som gjorde underleggelsen av Island til et interessant prosjekt for kong Håkon. Det var liten eller ingen økonomisk eller strategisk gevinst ved å styre over Island, det var utelukkende av symbolsk betydning.

At Island ble gjenstand for kong Håkons interesse hadde også sine naturlige årsaker. Kongens forsøk på å ekspandere sørover mot Sverige og Danmark viste seg vanskelig, da man der

¹ Kongespeilet, s. 39

² Skarstein 1976: 203, 206

² Skarstein 1976: 203, 206

hadde rivaliserende kongedømmer som var i stand til å yte motstand. Grensene sørover ble derfor stående urørt. Å se nordover var også en mulighet. De stort sett samiske grensestrøkene mellom de norske, svenske og russiske rikene var et stort ingenmannsland, hvor det nærmest var første mann til mølla. Men slike fjerne og tynt befolkede områder kunne gi begrenset med ære og prestisje til kongen. Den eneste realistiske muligheten var derfor å se vestover, til de norrøne øysamfunnene som lå spredd rundt Nord-Atlanteren. Her fantes det grobunn for å fremme kongedømmets sak, da de alle stort sett var blitt bosatt fra Norge og på mange måter var å regne som "norske" samfunn utenfor Norges grenser. Island, øya med kokende vann og iskalde elver var det største og viktigste av disse samfunnene, som også inkluderte Færøyene, Grønland og til dels de britiske øygruppene Orknøyene, Shetland, Hebridene og Man. Alle disse områdene ville komme til å inngå i det moderne historikere har kalt Norgesveldet.

Kong Håkons prosjekt gikk ut på å få islendingene til å gå med på å betale skatt til seg. Det betydde i realiteten at de ble kongens undersåtter. I tida frem til kong Håkons inntreden på Island og øyas innlemmelse i Norgesveldet, var Island styrt av en rekke høvdinger. Denne tida har i senere historie og forskning fått betegnelsen fristatstida. I denne oppgaven vil jeg se nærmere på to aspekter ved kong Håkons prosjekt, nemlig det ideologiske og det praktiske. Å dra mot Island med en stor krigerflåte og ta øya med makt var ikke et alternativ, både praktisk og sikkert også økonomisk.³ En lettere måte å vinne innpass på øya var gjennom å spre en kongevennlig ideologi. Ved å få innarbeidet synet om at kongedømmet var den eneste legitime samfunnsformen, kunne kongen påvirke den islandske mentaliteten i retning av å godta hans herredømme. Kongedømmet var dessuten en institusjon som var innstiftet av Gud, og kirken var en sterk pådriver for å spre dette synet. Selv om kong Håkon befant seg i Norge og aldri satte sine bein på Island, ble hans styre anerkjent av stadig flere der. Det hjalp også at Norge og den norske kongen var sterkt til stede i islandsk kultur og mentalitet. Avstanden mellom de to landene var kanskje større fysisk enn psykisk.

Samtidig som kong Håkon begynte å gjøre seg gjeldende på Island, ble også øya herjet av langvarige strider og konflikter mellom de ulike høvdingene på øya. Den andre metoden

³ Bagge 2010: 88

kong Håkon brukte for å vinne Island for sitt styre var ved å knytte til seg islandske høvdinger og stormenn, og sende dem til Island i sitt sted. I tidsrommet 1220-64 ble flere høvdinger, biskoper, stormenn og andre sendt til Island på kongens vegne. Vel fremme på Island skulle de jobbe for å få islendingene til å anerkjenne kongens styre. På denne måten ble kong Håkon en aktør i de islandske konfliktene på begynnelsen av 1200-tallet, og ettersom hans menn vant frem i stridene vant også han selv frem.

Den ideologiske delen av kong Håkons prosjekt vil jeg belyse ved å bruke *Kongespeilet*. Dette pedagogisk-filosofiske skriftet og dets lære om den rette verdensordenen har ganske sikkert vært et ledd i kongedømmets strategi om å spre en kongevennlig ideologi. Vi får vite mye om hvordan samfunnet var innrettet på 1200-tallet, eller rettere sagt hvordan eliten, og særlig konge og kirke ønsket at samfunnet skulle innrettes. *Kongespeilets* hovedbudskap er at kongedømmet er den eneste rette måten å organisere et samfunn på. Kongen hadde krav på troskap og lydighet, ikke gjennom sin rikdom og evner, men først og fremst gjennom sitt embete, et embete han hadde fått av Gud. *Kongespeilet* er i tillegg til sagaene en av de viktigste skriftene fra 1200-tallet som kan kaste et lys over samfunnet på den tiden.

Kongespeilet har vanligvis blitt sett på ut fra et norsk synspunkt. Sverre Bagge er den som har forsket mest på *Kongespeilet* i nyere tid og gitt ut flere bøker og artikler om verket.⁴ Ellers har den tidligere forskningen og litteraturen om *Kongespeilet* ofte vektlagt verkets bibelske tilknytning eller spørsmål om opphav og tidsperiode. Kristoffer Vadums arbeid har lagt vekt på verkets rettslære sett i forhold til en norsk og europeisk tradisjon.⁵ Ingeborg Gløersen har sammenlignet *Kongespeilet* med det samtidige spanske skriftet *Las siete Partidas*.⁶ Hovedfokuset til disse er først og fremst *Kongespeilet* sett ut i fra norske forhold og den europeiske innflytelsen på disse. Jeg velger å gå et skritt videre og prøve å følge innflytelsen fra Europa til Norge og videre til Island. Målet er å se om det går an å lese *Kongespeilet* ut i fra et overtagelsessynspunkt fra norsk side. Selv om *Kongespeilet* finnes i flere avskrifter på Island, er det ikke blitt forsket særlig mye på skriftet fra islandsk side. Det er utvalgte deler av *Kongespeilet* som vil være sentral for denne oppgave. Boka er delt opp i

⁴ Eks. Bagge 1987, Sverre Bagge, "Old Norse Theories of Society: From Rigstula to Konungs skuggsia" i Schnall & Simek (red.) 2000, Sverre Bagge: innledende essay, i "Kongespeilet", 2000

⁵ Vadum 2004

⁶ Gløersen 1966

tre hoveddeler, en om kjøpmannen, en om hirdmannen og en om kongen. Særlig de to første kapitlene om kjøpmannen og hirdmannen vil være interessante i denne oppgaven. Her blir bl.a. natur og geografi beskrevet, og en egen del om Island og naturen og forholdene der er inkludert. Hvis vi skal se *Kongespeilet* som et bevisst strategisk ledd i å spre kongevennlig ideologi, kan man regne med at inkluderingen av Island i et slikt verk ikke er tilfeldig. Island nevnes eksplisitt, og koblingen mot øya blir dermed tydeligere. Men jeg vil også forsøke å dra linjene mot deler av boka hvor Island ikke er nevnt, slik som delen om hirden og uårslignelsen. Formålet vil være å vise at også disse delene kunne ha relevans for islendinger så vel som nordmenn.

Den praktiske delen av kong Håkons prosjekt vil jeg se nærmere på ved å se på den islandske høvdingen og stormannen Torgils Bødvarsson Skarde. Han gikk i kongens tjeneste og reiste senere til Island for å kjempe for kongens sak. Grunnen til at Torgils Skarde er valgt som eksempel er todelt. Torgils Skarde har gått over i historien som den mest trofaste og kongevennlige av alle de islendingene kong Håkon sendte til Island i årene før 1264. I motsetning til de andre personene kong Håkon sendte til Island var Torgils aldri i tvil om hvor hans lojalitet lå og hvilken sak han kjempet for. Jeg velger å trekke frem Torgils, siden han er den av de islandske hirdmennene som i mine øyne klartest kan brukes til å illustrere det nye tankegodset som fulgte med en sterkere påvirkning fra Norge og en sterkere kongsmakt og kirke. Torgils Skarde kan sees på som en brikke i kong Håkons spill, og er med på å eksemplifisere hvordan kongen gikk frem for å vinne Island. Jeg vil også legge vekt på *personen* Torgils. Han var en meget ærgjerrig og dominerende personlighet. Dette spilte en stor rolle i de valgene han tok. Hvilke motiver han hadde for å gå i kongens tjeneste og hvilke motiver kongen hadde for å ta ham i tjeneste vil bli forsøkt belyst. Sammenblandingen mellom Torgils' ambisjoner på egne vegne og hans tro på en kongevennlig ideologi vil være et sentralt poeng.

Den andre grunnen til at jeg har valgt å fokusere på Torgils Skarde er at han er en person som ofte har havnet i skyggen av de andre mer kjente høvdingene fra slutten på fristatstida. Dette er folk som Snorre Sturlasson, Sturla Sighvatsson, Tord Kakale og Gissur Torvaldsson

m.fl.⁷ De islandske høvdingene fra slutten av fristatstida og den norske påvirkningen har vært mye drøftet både fra norsk og islandsk side. Men Torgils har ofte blitt oversett. Jon Johannesson omtaler ham kort som en overmodig og brutal person, og bruker ikke mye plass på å drøfte hans tid på Island.⁸ Tendensen er stort sett at Torgils bare blitt nevnt kort i et avsnitt eller en bisetning,⁹ eller ikke nevnt i det hele tatt.¹⁰ Torgils har fått en litt større dekning hos andre forfattere og historiske arbeider.¹¹ Hans Jacob Orning trekker bl.a. frem Torgils' tid i Norge for å illustrere forholdene innad i kong Håkons hird.¹² Hanne Monclair vier ham en del plass, og tar for seg henholdsvis gavegiving, gjestebud og lederfremtoning i Torgils Skardes saga i sin doktoravhandling.¹³ Han har vært også hovedpersonen i en tidligere oppgave hvor hovedfokuset er hans forhold til ære.¹⁴

Allikevel nevnes Torgils som oftest kort i forbifarten, og får et visst preg av å være en bifigur. Leser man sagaene er Torgils alt annet enn en bifigur. Han har en egen saga som inngår i en større samling, og er med på å sette et sterkt preg på den siste delen av fristatstida. Han fortjener derfor større oppmerksomhet enn han har fått til nå. Ved å kombinere det ideologiske aspektet i *Kongespeilet* med det praktiske aspektet med personen Torgils Skarde håper jeg å kunne komme med noen nye synspunkt på den islandske innlemmelsen i Norgesveldet. Så vidt meg bekjent er dette ennå upløyd mark.

Tidsavgrensing

Tidsrammen for oppgaven vil være ca. årene 1240-64. Dette er et tidsrom som har flere klare avgrensninger både i Norge og på Island. I Norge gjør hertug Skule opprør 1239 og blir drept 1240 i Trondheim. Håkon Håkonsson er nå enekonge og sitter trygt på tronen, og kan

⁷ Når det gjelder stil og bruk av navn på personer og steder i oppgaven, har jeg valgt å holde meg til en moderne og fornorskende linje, hvor islandske personer og stedsnavn blir skrevet på norsk, for eksempel at Snorri Sturlusson og Gizurr Þorvaldsson vil bli skrevet som Snorre Sturlasson og Gissur Thorvaldsson, og Borgarfjörður og Stað vil bli skrevet Borgarfjord og Stad.

⁸ Johannesson 1969: 222

⁹ Byock 1988, Hjalmarsson 1988, Johannesson 1969, Karlsson 2000, Njardvik 1974, Nordal 1990, Sigurdsson 2005, Thorsteinsson 1985, Ødegård 1998

¹⁰ Einarsson 2009, Henriksson 1981, Jonsson 1930

¹¹ Krzewski 2010, Monclair 2004, Orning 2004, Sigurdsson 1987, Sigurdsson 1999

¹² Orning 2004: 338-39

¹³ Monclair 2003

¹⁴ Hauge 2006

handle friere og med større personlig autoritet. Samtidig kunne han også iverksette sine planer med større gjennomslagskraft. Disse planene inkluderte Island.¹⁵

På Island finner øyas største slag sted i 1238, slaget på Ørlygstad. Snorre Sturlasson vender tilbake til øya i 1239 og blir drept 1241. I 1242 kommer Tord Kakale til øya og blir den ledende høvdingen der frem til 1250. Dessuten ble det for første gang utnevnt to norske biskoper til de islandske bispedømmene i 1238. Det er altså mange viktige hendelser som kan avgrense perioden til årene rundt 1240. Å avgrense oppgaven til 1264 følger naturlig av at da ble Island en del av Norgesveldet, og kong Håkons prosjekt ble fullendt. I Norge dør kong Håkon Håkonsson 1263, og overlater tronen til sønnen Magnus Lagabøte. Både islandsk og norsk sammenfaller dermed ganske greit de siste 25 årene av fristatstiden på Island og kong Håkons regjeringstid i Norge.¹⁶

Kilder

Kildene til denne perioden vil først og fremst være sagaer. Av norske sagaer er det *Håkon Håkonssons saga* som vil være hovedkilden til norske forhold. Den tar for seg hele kong Håkons liv fra 1204 til 1263. På Island vil *Sturlunga saga* være den viktigste kilden til perioden. Dette er en samling mindre sagaer som ble samlet inn og bundet sammen til en sammenhengende bok rundt 1300.¹⁷ Tidsspennet i sagaen går fra ca. 850 til 1284. Den delen av *Sturlunga saga* som vil være mest aktuell for denne oppgaven er *Torgils Skardes saga*. Den tar for seg perioden ca. 1230 fram til 1264. Også andre delsagaer som tar for seg det samme tidsrommet vil være nyttige. Dessuten omhandler *Håkon Håkonssons saga* og *Sturlunga saga* mye av de samme tingene sett fra ulike vinkler, og er derfor med og utfyller hverandre. Det har blitt påvist visse uregelmessigheter i de to sagaene, hvor de motsier hverandre eller gir ulike skildringer av de samme hendelsene¹⁸, men dette vil ikke direkte berøre temaet for denne oppgaven.

Begge sagaene som er relevante for denne oppgaven er såkalt samtidssagaer. Dvs. at de ble skrevet samtidig eller kort tid etter de hendelsene som blir beskrevet fant sted. Dette har

¹⁵ Narve Bjørge: "Håkon Håkonssons ettermæle" i Krag & Sandnes 1983: 160

¹⁶ For et overblikk over perioden, se tidslinjen vedlegg 3

¹⁷ *Sturlunga saga*, bind 1, s. III

¹⁸ Orning 2004: 229-30

tradisjonelt gjort dem til mer pålitelige kilder enn sagaer som tar for seg tidligere tider.¹⁹ Både *Håkon Håkonssons saga* og deler av *Sturlunga saga* ble skrevet av samme forfatter, islendingen Sturla Tordsson. Han var selv en aktiv deltager i mange av de tingene han skrev om, og selv om han kanskje ikke alltid har en upartisk vinkling på ting, er det ikke grunn til å tro at virkeligheten har skilt seg fra sagaens innhold i nevneverdig grad. *Håkon Håkonssons saga* ble trolig skrevet kort tid etter kongens død 1263. *Torgils Skardes saga* ble skrevet kort tid etter Torgils' død 1258, og ble så inkludert i den større *Sturlunga saga* rundt 1300. Folk som leste sagaene ville ha ganske stor kjennskap til innholdet og tiden sagaene fortalte om, og ville reagert om ting ble fremstilt uriktig.²⁰ Både *Sturlunga saga* og *Håkon Håkonssons saga* blir derfor sett på som ganske troverdige kilder til islandske og norske forhold på midten av 1200-tallet. Her skal man huske på at *Håkon Håkonssons saga* ble skrevet med et tydelig politisk budskap som var ment å støtte opp under kong Håkons styre. Dette vil jeg komme nærmere innpå i løpet av oppgaven, særlig når det gjelder sagaen og dens avsnitt om Island.

I tillegg til sagaene som vil gi uvurderlig informasjon om personer, hendelser og utvikling år for år både på Norge og Island, vil deler av oppgavens ideologiske fokus bli belyst gjennom *Kongespeilet*. *Kongespeilet* ble antagelig skrevet rundt 1250²¹, og jeg vil se det i fortsettelse av kong Håkons kroning 1247. Originalutgaven av *Kongespeilet* er ikke bevart, men det er bevart ca. 60 avskrifter av forskjellig alder. Flertallet av disse er fra Island, den eldste utgaven er trolig fra 1275.²² Altså har man etter kort tid etter at verket ble forfattet i Norge skrevet det av og tatt det med til Island hvor det fortsatte å bli kopiert og spredd. Dette i seg selv viser at påstanden om at *Kongespeilet* kunne være et redskap for å overbevise Island om den rette verdensordenen kan ha noe for seg.

Boka er bygget opp som en samtale mellom far og sønn. I innledningen av *Kongespeilet* forklarer fortelleren i boka, kjent som Sønnen, om et syn han hadde, hvor menneskene vandret vekk fra den rette vei. De vandret vekk fra orden og moral, og slet seg frem på

¹⁹ Orning 2004: 3

²⁰ Sigurdsson 1999: 18, Byock 1988: 34

²¹ Kortner (red.) 1988: bind 8, s. 389

²² Sverre Bagge: innledende essay, i "Kongespeilet" s. XI

ufremkommelige og ville stier som gjorde at de gikk seg bort i used og umoral.²³ Sønnen oppsøker Faren sin for å høre på hans visdom, og lære hvordan man skulle holde seg på ”de rette stiene”. Sønnen spør og Faren kommer med sin visdom.

Forfatteren av boka er ukjent, men det er tydelig at denne personen har hatt nært kjennskap til miljøet rundt kongens hoff og den utviklingen som foregikk i Norge på denne tiden.

Personen må også ha hatt stor kjennskap til *Bibelen* og har mest sannsynlig vært en geistlig.²⁴ En annen ting som kan tyde på en sterk tilknytning mellom *Kongespeilet* og miljøet rundt kongen er opplysninger fra begynnelsen av 1300-tallet om at kong Håkon 5s datter Ingeborg fikk oversatt deler av boka fra norrønt til latin. Dette kan tyde på at boka har fulgt kongefamilien opp igjennom generasjonene, og vært en viktig del i å legitimere deres rett til tronen.²⁵

I mindre grad vil også andre kilder bli tatt i bruk. Dette gjelder *Hirdskråen*, lovboka for kongens hird. *Hirdskråen* og *Kongespeilet* dekker mange av de samme feltene. Også utdrag fra *Magnus Lagabøtes Landslov* fra 1274 vil bli brukt, det samme vil utdrag fra *Grågås*, den islandske lovsamlingen som var i kraft i tida før Island ble en del av Norgesveldet.

Struktur

Oppgaven vil få en slags tretrinns inndeling, hvor kong Håkons islandske prosjekt vil være koblingen mellom de ulike delene. De tre hoveddelene er kong Håkon selv, *Kongespeilet* og Torgils Skarde. Det er i første rekke forholdet mellom konge og høvding som vil bli vektlagt på Island. Kirkens og Alltingets rolle på Island vil dermed ikke bli viet så stor plass.

Første del av oppgaven vil ta for seg norske og islandske forhold rundt den tiden som er hovedfokuset for denne oppgaven. Her vil gis et større bilde av hvorfor den norske kongen ønsket å legge under seg Island. Samtidig vil situasjonen på Island bli beskrevet, og årsaker til at den norske kongen kunne lykkes med prosjektet sitt bli presentert. Det vil særlig bli fremhevet hvor tette båndene var mellom de to landene. Her vil også gis et riss av kong

²³ Kongespeilet, s. 3

²⁴ Fredrik Paasche: ”Om Kongespeilets forfatter”, i Tveitane 1971: 26-27

²⁵ Storm, Gustav: ”Bruddstykke af en latinsk Oversættelse af Kongespeilet fra 14de Aarhundrede” i *Arkiv for nordisk Filologi* nr 1, 1883, s. 112

Håkons utsendte menn til Island og kongens hird. Dette vil fungere som en forløper til Torgils Skarde mot slutten av oppgaven.

Oppgavens andre del vil ta for seg *Kongespeilet* som et ledd i kongens plan for å legge under seg Island. Det vil bli argumentert for at boka også var ment for islandske øyne, og at mye av det som skjedde i Norge på denne tiden også kunne overføres til Island. Det vil særlig bli fremhevet hvordan et kongedømme innstiftet av Gud var den eneste rette styreform, og at disse argumentene kunne være vel så overbevisende for islendinger som for nordmenn. Dette gjelder særlig den kongevennlige ideologiens påstand om at en konge var den eneste som kunne bringe fred til et land.

Siste og største del av oppgaven kommer til å handle om Torgils Skarde og hans liv og levnet både i Norge og på Island. Som en brikke i kong Håkons islandske prosjekt vil hans tid både i Norge og på Island være viktige, og jeg har valgt å dele delen om Torgils i to, en om hans ungdom og tid Norge, og en om hans tid på Island. Torgils' første år og hans tid i Norge vil bli fremstilt som formgivende for hans senere virke på Island. Også hans personlighet vil bli vektlagt, mens hans forhold til ære vil ikke bli viet så stor plass da dette aspektet²⁶ har blitt drøftet tidligere.

²⁶ Se Hauge 2006

KAPITTEL 1 – Den politiske situasjonen i Norge i første halvdel av 1200-tallet

”På kardinalens råd ble det også gjort et påbud for Island, for kardinalen mente at det ikke var riktig at det folk som bodde der, ikke tjente noen konge slik som det ble gjort i alle andre land i verden.”²⁷

Dette sitatet er hentet fra *Håkon Håkonssons saga*, og skal ha blitt sagt av kardinal Vilhelm av Sabina under hans opphold i Norge 1247. Han var pavens utsending til Norge i forbindelse med kong Håkon Håkonssons kroning samme år. Snaue 15 år senere, i løpet av årene 1262-64 var Island blitt en del av Norgesveldet. Island var nå blitt som ”alle andre land i verden” og folket der skulle nå ”tjene” den norske kongen. For å kunne skrive en oppgave om hvordan Island ble en del av Norgesveldet på midten av 1200-tallet, mener jeg det først må gjøres rede for forbindelsene mellom landene. Så må det vises til årsaker til at disse forbindelsene ble opprettholdt og styrket. Kong Håkon Håkonsson var den sentrale figuren gjennom hele tidsrommet, og hans regjeringstid vil derfor danne rammen om oppgaven. De punktene som blir tatt opp utover i dette kapittelet kan være med å forklare hvorfor kong Håkon ville legge under seg Island, hvordan han gjorde det og grunner til at Island godtok å bli lagt under norsk styring.

Flere paver omtalte Norden som et område som lå i ytterkanten av den vestlige kristendom.²⁸ Kardinal Vilhelms ord forteller oss allikevel at selv i Roma, det gamle Romerrikets hovedstad, fattet man interesse for den 103 000 km² store øya med sine mello 50 og 70 tusen innbyggere langt oppe under Polarsirkelen. Kardinal Vilhelm uttalte seg på vegne av kirken, og når han snakket om at Island burde styres av en konge, var det den norske kongen han hadde i tankene. Her var kirken og kongen samkjørte i sitt syn, og videre i dette kapittelet vil jeg prøve å vise hva denne enigheten gikk ut på. Det var i perioden fra 1240 og fremover at kong Håkon av Norge på mange måter intensiverte sine forsøk på å få lagt Island inn under sitt styre. Kong Håkon ble konge 1217, og hadde kjempet en lang og

²⁷ Håkon Håkonssons saga, s. 234

²⁸ Anthony Perron: ”Metropolitan Might and Papal Power on the Latin-Christian Frontier: Transforming the Danish Church around the Time of the Fourth Lateran Council” i *The Catholic Historical Review*, nr. 89, 2003, s. 191

hard kamp for å sikre sin stilling og styrke det norske kongedømmet. Kardinal Vilhelms ord om Island ble sagt under kong Håkons kroning da han var på høyden av din makt.

Hendelsene i det aktuelle tidsrommet mellom 1240 og 1264 må sees i sammenheng med dette.

Skal man se på viktige faktorer bak den økende norske interessen for Island rundt midten av 1200-tallet, er det flere punkter som må nevnes. Disse punktene og faktorene henger ofte tett sammen. De opererer også på forskjellige plan som alle går inn i hverandre. Det personlige planet er viktig – kongen var personlig involvert i underleggelsen av Island. At kong Håkons død senere førte til en kursendring i politikken tyder på hvor stor personlig innflytelse han hadde da han levde.²⁹ I denne oppgaven vil det i tillegg bli lagt stor vekt på forholdet mellom kong Håkon og Torgils Skardes og sistnevntes personlige egenskaper. Det politiske planet spilte en viktig rolle – den norske statsutbyggingen hadde gjort det mulig for kongen å involvere seg sterkere utenfor landets grenser – samtidig var Island såpass lite enhetlig at det ikke var snakk om noen samlet motstand fra dem. Det kulturelle planet var også avgjørende – Island var i stor grad befolket fra Norge og norrøne samfunn på de britiske øyer, og inngikk i den større norrøne kulturkretsen. Forskjellene var ikke så store mellom landene. Det religiøse planet var også medvirkende – kirkens verdensbilde sammenfalt med kongens verdensbilde, og der skulle alle kristne mennesker styres av en konge, jf. kardinal Vilhelms sitat i innledningen av kapittelet. Også økonomiske faktorer spilte inn – nesten all handel til og fra Island foregikk via Norge. Alt dette var med på å knytte stadig sterkere bånd mellom de to landene. Kong Håkon brukte all sin innflytelse for å holde denne prosessen i gang.

Konge av Guds nåde

En utløsende faktor for hendelsene rundt midten av 1200-tallet, var forandringene i ideologier, i synet på verden. Det var denne endringen kong Håkon baserte mye av sitt islandske prosjekt på. Det middelalderske Norge rundt midten av 1200-tallet var et samfunn som hadde gjennomgått store forandringer de siste 100 årene. Det kom et på mange måter mer hierarkisk syn på hvordan forholdet mellom Gud og mennesker, mellom Gud og konge,

²⁹ Narve Bjørgo: "Håkon Håkonssons ettermæle" i Krag & Sandnes 1983: 160

og mellom konge og folket skulle ordnes.³⁰ Kongens posisjon og rolle i samfunnet ble enda mer hevet opp over resten av samfunnet, og skillet mellom konge og folket ble større. Den religiøse plikt til ubetinget lydighet mot kongen ble sterkt understreket. Idealkongen var en streng men rettferdig konge, kalt *rex iustus*. Han var den eneste som hadde innsikt i Guds visdom, og skulle fungere som dommer for folket sitt.³¹ Gud tronet på toppen av rangstigen.³² Et viktig utslag av denne nye ideologien, som særlig ble kjempet frem av kirken, var at kongen var konge av Guds nåde. I *Magnus Lagabøters landslov*, skrevet ned i 1274, blir konge og biskop beskrevet som guds "ombudsmænd" på jorden. Slik må det være "fordi alle mennesker indser det, at dem kan vi paa ingen maate undvære".³³ Det skulle være to makter i verden, den åndelige, styrt av pave og kirke, og den verdslige, styrt av kongen. Konge og biskop skulle være grunnpilarene i landet, de institusjonene samfunnet skulle dreie rundt, både for nordmenn og islendinger. Sammen styrte de samfunnet etter Guds plan. Dette var enn så lenge ikke tilfelle på Island, og kardinal Vilhelms ord kan sees i sammenheng med dette. For å få til nødvendige reformer i den islandske kirken var det nødvendig med en politisk forandring på øya. Det å få islendingene til å anerkjenne kongemakten var løsningen. Ved at Island kom under kontroll av den norske kongen kom også den islandske kirken under tettere kontroll av paven.³⁴ Kirkens støtte var viktig for kong Håkons planer om å innlemme Island i sitt rike. Den var også viktig på en annen måte ved at kongen var avhengig av kirken for å bli anerkjent som den rettmessige kongen.

Kongen søker legitimitet - Håkon Håkonssons regjeringstid fra 1217

Tiden i norsk historie fra ca. 1130 og frem til 1240 har i den norske historieskrivningen fått navnet borgerkrigstiden. Helt siden 1130-tallet hadde det vært kamper med ujevne mellomrom mellom forskjellige menn som hevdet sin rett til å være konge og deres støttespillere som alle kjempet om makten. Kampene ble avbrutt av kortere og lengre perioder med fred og stabilitet innimellom.³⁵ I de tidligere århundrene hadde normen vært

³⁰ Orning 2004: 38-42

³¹ "Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder – fra vikingtid til reformasjonstid" 1982: bind 14, s. 155

³² Bagge 1998: 149

³³ *Magnus Lagabøters Landslov*, s. 18

³⁴ Johannesson 1969: 218

³⁵ Helle 1974: 37

at alle sønner av en konge hadde like stor rett til tronen. Dette hadde gjort at det flere ganger opp igjennom historien hadde vært tilfeller med samkongedømme i Norge, hvor flere konger som gjerne var brødre var konge samtidig. En endring av denne praksisen kom da Magnus Erlingsson ble konge 1163. Det grunnlaget Magnus baserte sitt krav på tronen på var heller tynt, siden han ikke var kongssønn.³⁶ Flere kongssønner sto frem og hevdet sin rett til tronen. Siden Magnus Erlingsson ikke var kongssønn, måtte han hente sin legitimitet som konge fra andre hold.³⁷ Da gjaldt det å ha kirken, og dermed også Gud i ryggen. Kirken gikk med på å godta Magnus som konge mot at de fikk store innrømmelser og autonomi i gjengjeld. Det var nå den nye ideologien med kongen av Guds nåde for alvor begynte å gjøre seg gjeldende. Nye idealer for kongemakten ble satt frem. Det ble for eksempel lagt større vekt på at kongen måtte være ektefødt, og at det var kongens eldstefødte og ektefødte sønn som hadde rett til tronen.³⁸

Ved kong Inges død 1217 var det igjen sjanse for at det kunne bryte ut uroligheter. Nok en gang ble det uklart hvem som hadde størst rett til tronen. Det hadde under store deler av kong Inges regjeringstid vært kjempet harde kamper mellom flere grupperinger som frontet sin egen kandidat til tronen. De to største gruppene som sto mot hverandre var birkebeinerne og baglerne. Disse gruppene hadde oppstått i siste del av 1100-tallet, etter at kong Sverre hadde tatt makten. Birkebeinerne støttet Sverre, mens Sverres motstandere ble støttet av baglerne, med kirken og erkebiskopen i Nidaros i ryggen. Disse kampene fortsatte også utover på 1200-tallet, men da var det Sverres etterkommere som ble støttet av birkebeinerne. Den tronkandidaten birkebeinerne samlet seg om, var kong Sverres sønnesønn Håkon Håkonsson som var 13 år gammel da kong Inge døde 1217. Kong Håkon var født utenfor ekteskap, og hans rett til tronen hvilte derfor på et usikkert grunnlag. Det var flere kandidater til tronen som alle hadde grupper blant befolkningen som støttet seg. En av disse var kong Inges halvbror, Skule Bårdsson. Det var to sentrale punkter Skule la til grunn for sitt krav til tronen. Det første var at han var født innenfor ekteskap i motsetning til Håkon. Det andre var at han var den nærmeste mannlige arvingen til kong Inge, den

³⁶ Magnus Erlingssons mor var Kristin, datter av kong Sigurd Jorsalfar, så han hadde kongelig blod i årene

³⁷ Sigurdsson 2008: 162

³⁸ Helle 1974: 60-61

forutgående kongen.³⁹ Skule endte opp med i første omgang å godta Håkons krav til tronen, men fikk gjennomslag for en meget fremtredende posisjon for seg selv. Skule skulle styre over en tredjedel av riket, og han fikk tittelen jarl. Han ble også offisielt medregent i de første årene av Håkons regjeringstid, og var den ledende personen i formynderstyret som styrte riket på vegne av den fortsatt mindreårige kong Håkon. Dette var ikke en varig løsning og klarte ikke å tilfredsstille verken Håkon eller Skule. Striden dem imellom ble stadig bitrere, også etter at Håkon giftet seg med Skules datter Margrete 1225.⁴⁰

De bitre tronstridighetene mellom kong Håkon og hertug Skule endte med at Skule gjorde opprør i 1239, og utropte seg til konge. Det var nå to menn som hevdet å være konge av i Norge. Striden mellom Håkon og Skule gikk nå over til en væpnet konflikt. Trolig visste begge at det bare var én som ville komme levende fra det. Kampen hadde også, i tillegg til det rent politiske aspektet, også et meget personlig preg da de som sto mot hverandre var svigerfar og svigersønn. Opprøret endte med at Skule led nederlag, og ble drept av kongens menn i Trondheim våren 1240.⁴¹

Håkon Håkonsson ble altså konge 1217, men satt ikke 100 % sikkert på tronen før hertug Skule var død 1240. Hele denne tiden var det stadige opprørsflokker og tronkandidater som gjorde seg gjeldende, og som for kortere og lengre perioder satt med makten i deler av landet før de ble slått tilbake av kongens styrker. Alt som kunne være med på å øke kongens ære og prestisje var velkomment. Ved flere tilstelninger i regi av kongemakten blir det gjort et poeng ut av at det var representanter fra områder som Færøyene, Hebridene, Shetland og Orknøyene til stede. Disse områdene anerkjente allerede kongens overhøyhet, og det var viktig å påpeke at disse var tilstede for å ære kongen. Da kong Håkons eldste sønn Håkon den unge blir tatt til medkonge sammen med faren under et møte 1240 ble det understreket at menn fra både Orknøyene, Shetland og *Island* var til stede og sverget troskap til kongen.⁴² Dette fant sted midt i kampen med Skule, og ble trolig gjort for å gi møtet et mest mulig riksrepresentativt preg. Dette kunne ikke Skule matche.⁴³ Da var det ennå over 20 år til

³⁹ Blom 1994: 17

⁴⁰ Kortner (red.) 1988: bind 7, s. 187

⁴¹ Helle 1974: 111

⁴² Håkon Håkonssons saga, s. 197

⁴³ Helle 1972: 144

Island formelt ble en del av Norgesveldet. Det at folk og representanter fra andre land og områder sverger troskap til kongens og hans slekt må ha sendt et sterkt signal til alle som var motstandere av kongen. Når til og med utlendinger reiste til Norge for å vise kong Håkon sin støtte, var det en fremvisning av makt som få eller ingen kunne stille opp mot. I kampen mot Skule og andre som mente at Håkon ikke var den rettmessige kongen må dette ha vært et nyttig redskap. Disse islendingene var trolig menn som var blitt medlem av kongens hird, og som var viktige for å holde kontakten mellom Norge og Island, og støtte oppunder kongens styre. Etter at han satt tryggere på tronen etter 1240, ville disse islendingene få en ny rolle å spille i kong Håkons prosjekt. Dette vil tas opp igjen mot slutten av kapitlet. Det er også ting som tyder på at kongen i Norge hadde en sterkere stilling enn i sine naboland. Det norske kongedømmet var et arvekongedømme. I tillegg hadde kongen rett til høyere bøter enn andre, og landet ble styrt av en felles lov.⁴⁴ Dette var med å bidra til kongens styrkede maktposisjon etter hertug Skules fall 1240. Han kunne nå vie mer av sin tid og energi til å legge under seg Island og de andre øyene vest for Norge.

Kong Håkon vil utvide sitt rike – men hvor?

Gjennom hele sin regjeringstid var kong Håkon opptatt av å sikre sin egen maktposisjon både mot utenlandske og innenlandske fiender. Ikke bare ville han sikre det territoriet han allerede hersket over, aller helst ville han også øke dette territoriet. En mulighet var å vende øynene nordover, mot områdene lengst nord på den skandinaviske halvøya. Her møttes flere land og kulturer. Det var ingen overordnet myndighet, og de var uklare klare grenser og skiller mellom de ulike landene. I *Håkon Håkonssons saga* får vi vite at kong Håkon lot bygge en kirke nord i Troms og kristnet innbyggerne der.⁴⁵ Slik kunne kongen markere sitt herredømme mot nord og øke sin innflytelse der. Når det gjaldt Nord-Norge, kunne han kanskje enklere sikre sitt herredømme siden området var såpass sparsomt befolket og langt fra maktens senter. Dette grenseområdet var stort sett bebodd av samer og ble krevd av både Norge, Sverige og fyrstedømmer i det som i dag er Russland. Den norske kongen kunne uten for mye motstand sikre seg skatterettighetene her, i alle fall langs kysten.⁴⁶ Det bød på

⁴⁴ Knut Helle: "Det norske høymiddelalderkongedømmet", i Krag & Sandnes 1983: 191

⁴⁵ Håkon Håkonssons saga s. 314

⁴⁶ Sawyer 1993: 64 og 68

større problemer å flytte grensene sørover, hvor land og kongedømmer som Sverige og Danmark var i stand til å by den norske kongen på motstand. Bohuslän var en del av Norge, og det var særlig landskapet Halland på vestkysten av dagens Sverige som var fokuset. Dette området var på denne tiden styrt av den danske kongen. Kong Håkon gjorde flere fremstøt utover på 1250-tallet for å sikre seg dette området, han gikk til og med til en militær aksjon 1256. Det kom etter hvert i stand et forlik mellom den norske og danske kongen, og noen videre ekspansjon sørover ble ikke noe av.⁴⁷

Hvor skulle kong Håkon vende seg for å få utvidet territoriet sitt? For den norske kongen var det begrenset hvor riket hadde mulighet til å ekspandere. I øst og sør lå rivaliserende makter, og mulighetene var heller dårlige. I nord var det muligheter, men områdene var tynt befolket og tilhørte også til en viss grad en annen kulturkrets, den samiske og den russiske. Videre ekspansjon i de områdene bød fra starten av på problemer.⁴⁸ Å se vestover og få de norrøne øyene i Nord-Atlanteren til å anerkjenne seg som konge kan ha fremstått som det eneste realistiske alternativet til å få et større område å herske over. Her var båndene allerede tette, og kulturforskjellene minimale. Den norske kongen var allerede en viktig figur i mange av disse landene. I tillegg kunne disse områdene gi den ekstra bonusen at kongedømmet dermed kunne matche erkebispedømmet. Erkebiskopen i Nidaros styrte over et erkebispedømme som i tillegg til Norge også inkluderte flere av de øysamfunnene i vest som i varierende grad hadde kommet under norrøn innflytelse under vikingtiden. Dette erkebispedømmet omfattet Norge (bortsett fra Jämtland og Härjedalen som hørte til Uppsala), Orknøyene, Shetland, Hebridene, Man, Færøyene, Island og Grønland, altså et mye større område enn det den norske kongen regjerte over. Det kan godt tenkes at kongen ikke har likt at erkebiskopen hadde et større myndighetsområde enn ham, og at han derfor var opptatt av at hans kongedømme skulle matche erkebispedømmet. Områder som Færøyene og Shetland var kommet under norske kontroll allerede på 1100-tallet, så det var bare Island og Grønland som gjensto. Av disse var Island det desidert største og rikeste området.

⁴⁷ Helle 1974: 129-30, Bagge 2010: 89-90

⁴⁸ Bagge 2010: 85

KAPITTEL 2 - Island og Norge - Store avstander, tette bånd

Island, sammen med Grønland, Færøyene, Shetland, Orknøyene, Hebridene, Man og til tider de nordligste delene av Skottland var alle en del av den norrøne kulturkretsen. Disse områdene hadde blitt kolonisert av skandinaviske vikinger, hovedsakelig fra Norge fra 800-tallet til 1000-tallet. Koloniseringen gikk også gjerne i flere etapper, først til de britiske øyer, og derfra igjen til Island. Island ble dermed et utpreget norrønt samfunn, basert på den samfunnsmodellen som fantes på fastlandet, dvs. Norge. Tilknytningen til Norge var meget sterk helt siden den første landnåmtiden da de første bosetterne slo seg ned. I følge sagaene var dette i årene rundt 870. Den første landnåmsmannen var Ingolf Arnarson som slo seg ned ved det som i dag er Reykjavik.⁴⁹

Selv om både Island og Norge var en del av en større norrøn kulturkrets, var det allikevel en vesentlig forskjell mellom de to, nemlig at det i Norge fantes en sentralmakt og en konge, mens det på Island ikke fantes noen overordnet maktinstitusjon som styrte og kontrollerte samfunnet. Det islandske samfunnet måtte finne andre måter å regulere seg selv på. Rundt år 930 opprettes det islandske Alltinget, og øya ble delt opp i et uvisst antall høvdingdømmer, styrt av lokale høvdinger, på islandsk *goðor*. Her strides de lærde, alt fra 36 til over 70 er blitt hevdet, alt ettersom hvordan man leser kildene og hvilke kilder man fester sin lit til.⁵⁰ Det politiske spillet foregikk mellom disse høvdingene og deres familier og allierte. Høvdingene knyttet bøndene i sitt høvdingdømme til seg ved vennskap og gaver, og ved å fungere som en beskytter og alliert i tilfelle det oppsto konflikt. I bytte mot beskyttelse ga bøndene høvdingene støtte, f. eks. på tinget.⁵¹ Øya var også delt opp i fire deler, kalt fjerding. Det var den nordlige, sørlige, vestlige og østlige fjerding.

Folk bodde spredt med svære avstander mellom seg. De indre delene av øya var et barskt og ubeboelig ødeland, som gjorde kommunikasjonen mellom de ulike delene av øya vanskelig. Island var ingen samlet enhet ved inngangen til 1200-tallet. Det var ingen øverste leder. En faktor som gjorde at det islandske samfunnet allikevel hadde en viss grad av fellesskap var den utstrakte ting-virksomheten. I tillegg til Alltinget som gjaldt for hele øya, var det også

⁴⁹ Karlsson 2000: 12

⁵⁰ Sigurdsson 1999: 39 og 53-55

⁵¹ Karlsson 2000: 25

vårting og mindre ting for de ulike delene av øya. Dette gjorde at islendingene ikke ble isolert fra hverandre og det som skjedde andre steder på øya.⁵² Høvdingene var de som spilte hovedrollen på det årlige Alltinget som gjaldt for hele øya og de mange lokale tingene som ble holdt rundt omkring. Den eneste offisielle posisjonen som fantes var *lovsigemannen*. Han var lederen for Alltinget, men hadde ingen autoritet eller administrative funksjoner utover det årlige tinget som ble avholdt hver sommer.⁵³ Alltinget, kirken og høvdingene var de eneste samfunnsmaktene som fantes på Island frem til den norske kongen fikk makten der.⁵⁴

Islands økonomiske forbindelser til Norge

På 1200-tallet foregikk all handel mellom Island og resten av verden utelukkende gjennom utenlandske handelsmenn, fremfor alt fra Norge. Det var få islendinger som hadde egne skip, og ettersom det ikke fantes skog på øya, ble de mer og mer avhengige av skip fra utlandet kom med forsyninger.⁵⁵ Det islandske klimaet kunne gjøre det vanskelig å drive jordbruk, spesielt korn var problematisk å dyrke på øya, siden kornet trengte mye varme og tørt vær for å trives. I tillegg var man avhengig av å importere til tømmer til hus- og båtbygging. Korn og tømmer var de viktigste importvarene til Island. Gjennom hele middelalderen var den viktigste islandske eksportvaren *vadmel*, en type grovt stoff som ble laget av saueull. I tillegg til varer man trengte for å overleve, var det en stor import av luksusvarer som fine klær, vin, honning, pyntegjenstander og lignende.⁵⁶

I den første tiden etter at Island ble befolket, drev islendingene selv en utstrakt handel med omverdenen.⁵⁷ Dette foregikk i en fase av historien hvor mange islendinger ennå hadde egne skip, og hvor maktforholdene på øya var mer flytende. Dette betydde at stormenn og høvdingene kunne investere mer i handel. I de første århundrene av fristatstida var islendingene meget aktive handelsmenn. Etter hvert som maktstrukturene på øya ble mer

⁵² Byock 1999: 166

⁵³ Magnus Stefanson: "The Norse island communities of the Western Ocean", i Helle (red.) 2003: 214

⁵⁴ Johannesson 1969: 46

⁵⁵ Magerøy 1993: 60

⁵⁶ Marcus 1980: 79

⁵⁷ Magerøy 1993: 24

fastsatte, ble utover på 1000-tallet ble det mer attraktivt å investere i land og eiendom for å sikre sin egen posisjon, og mer og mer av handelen ble overtatt av norske handelsmenn.⁵⁸

Eksistensgrunnlaget på Island var alltid en evig kamp mot elementene. I sagaene får vi fargerike skildringer av voldsomme vulkanutbrudd og flom og is som aldri smelter, og som viser at det var barske forhold på øya. Allikevel hadde også øya sine plussider. Det var gode forhold for husdyr, med store gressletter hvor dyra kunne beite. Det var særlig sauer og kyr som var de viktigste husdyrene. I tillegg var det gode fiskeforhold, både i havet og i elvene, så det var fullt mulig å brødfø befolkningen opp til et visst nivå. Men siden dette grunnlaget var meget skjørt, trengte man å bringe varer inn fra utlandet.

Da islendingen gikk med på å anerkjenne den norske kongens rett til å styre på Island i årene 1262-64, ble det satt opp en traktat, kalt *Gamli Sattmali*. Her sto det punktvis hva islendingene ville ha igjen for å godkjenne kongens overhøyhet. Et viktig punkt var at kongen måtte love å fortsette å sende skip med forsyninger til Island. Det sier litt om hvor viktig kontakten med Norge var for Island. Det spesielle forholdet mellom de to landene kom også til uttrykk i lovverket.

De spesielle rettighetene islendinger og nordmenn hadde i hverandres land

Islendingene og nordmennene var på mange måter broderfolk, og dette betød at de fikk en helt spesiell status når de var i hverandres hjemland. *Grågås*, den islandske lovsamlingen fra middelalderen, inneholder en egen bolk om hvilke rettigheter islendinger hadde i Norge. Ifølge tradisjonene var dette en avtale inngått mellom kong Olav den hellige og islendingene engang på 1020-tallet. Den har blitt hetende *Olavsloven*. Avtalen ble ikke skrevet ned før 1200-tallet, sammen med resten av lovene i *Grågås*. Ektheten av avtalen har dermed ofte vært omdiskutert. Den har trolig vært overlevert muntlig, og man kan finne indirekte referanser til den i sagaer og andre skrifter.⁵⁹ Eksempler på rettigheter for islendinger i Norge var bl.a. at islendinger hadde rett til å arve hvis de hadde slekt i Norge. Islendinger skulle også slippe å betale toll når de kom til Norge. De kunne forsyne seg med vann og ved

⁵⁸ Gelsing 1981: 29-32

⁵⁹ Boulhosa 2005: 44-45

under sitt opphold der, så lenge det var fra kongens eiendom. Samtidig sier loven at islendinger også hadde visse plikter når de var i Norge. Hvis Norge ble angrepet mens de oppholdt seg i landet, var islendingene pliktet til å tjene kongen og være med å forsvare landet militært.⁶⁰

Den norske kongen hadde også særrettigheter på Island. Hans menn skulle kunne nyte de samme rettighetene som islendingene på Island. Islandske lover skulle også gjelde for kongens menn, og de hadde rett til kompensasjon for eventuelle skader de kom ut for på Island på lik linje med islendingene selv. Den norske kongen hadde også rett til å stevne folk for retten på Island.⁶¹ På samme måte som Norge og nordmenn figurerte i islandske lover, hadde også islendinger visse retter ifølge norsk lov. *Gulatingen* sier blant annet at islendinger i Norge hadde rett til kompensasjon og bøter hvis de ble skadet eller utsatt for noe kriminelt på nivået til en *haukd*.⁶² En *haukd* var en odelsbonde som hadde lang familietilhørighet til jorda han drev. Han nøt derfor større anseelse enn leilendinger eller folk som drev jordbruk på kjøpt jord.⁶³ Islendingene hadde derfor større privilegier enn andre utlendinger i Norge, som kun hadde rett til kompensasjon og bøter på nivået til en *bonde*, som var et nivå under en *haukd*.

Olavsloven viser Norges spesielle plass i den islandske mentaliteten. Den norske kongens makt var ikke begrenset til Norge, men strakte seg ut over de fysiske grensene. *Olavsloven* viser at kongen hadde reell mulighet til å gripe inn i islandske forhold også før 1264 gjennom spesielle tillatelser i lovverket.⁶⁴ På samme måte viser den spesialbehandlingen islendinger fikk i de norske lovene at de to landene og folkene sto nærmere hverandre enn andre folk.

Hendelsene i 1262-64 må sees på bakgrunn i disse tette båndene. Det eneste landet som realistisk var i stand til og ønsket å legge Island under seg var Norge. På motsatt side var Norge trolig det eneste landet islendingene ville godtatt å bli underlagt. Patricia Pires Boulhosa sier i sin bok *Icelanders and the king of Norway – Medieval Sagas and Legal Texts* at den norske kongen ofte er tilstede i islandske sagaer og også i lovverket gjennom hele

⁶⁰ "Laws of Early Iceland – Grågåss" 2000 : bind 2, s. 211

⁶¹ "Laws of Early Iceland – Grågåss" 2000: bind 2, s. 210

⁶² Boulhosa 2005: 80-82

⁶³ Kortner (red.) 1988: bind 6, s. 426

⁶⁴ Boulhosa 2005: 85-86

middelalderen. Dette viser at det ikke var snakk om noe definitivt brudd mellom Island og Norge etter at øya ble bosatt, men at den norske kongen i stor grad var en skikkelse eller figur som var en del av islendingenes verdensbilde.⁶⁵ Den norske kongen var ofte nevnt i islandske sagaer og lover, og det var på Island de fleste sagaene om de norske kongene ble skrevet. F. eks. når de islandske sagaskriverne skulle angi tid for hendelsene de skrev om brukte de de norske kongenes regjeringstid som referanse.⁶⁶ Gjennom analyser av sagaer og lovtekster fra Island argumenterer Boulhosa for at islendingenes aksept av den norske kongens styre på øya ikke skulle sees på som et brått brudd i historien, men som et resultat av en lang og pågående prosess som hadde pågått gjennom hele middelalderen.⁶⁷ På mange måter var det bare et tidsspørsmål før Island og de andre norrøne øysamfunnene ble en del av det norske riket. En måte å si det på kan være at det samkvemmet som hadde vært mellom de to landene nå kom inn i mer formelle former, ettersom islendingene nå betalte skatt til den norske kongen. Det felles språket, den felles religionen, den felles kulturen og den felles historien gjorde at kong Håkons prosjekt om å knytte de to landene formelt sammen ikke var helt urealistisk. Båndene ble stadig tettere utover på 1200-tallet. Agneta Breisch kaller det *norvagisering*, noe som igjen betydde økt europeisering på Island.⁶⁸ I tillegg til de mange likhetene kulturelt og økonomisk, ble også kongens prosjekt hjulpet av den politiske situasjonen på Island på begynnelsen av 1200-tallet. Denne hadde flere likheter med den forutgående perioden i norsk historie, borgerkrigstiden.

Den politiske situasjonen på Island på 1200-tallet

Den gradvise styrkingen av kongemakten og maktansamlingen som foregikk i Norge på 11- og 1200-tallet hadde sine lignende paralleller på Island. Fra slutten av 1100-tallet kom større og større deler av Island under kontroll av et fåtall familier, hvor samme person og familie styrte over flere høvdingdømmer samtidig. Disse nye og større områdene ble kalt riker, men kan kanskje mer sees på som innflytelsessfærer. Grensene mellom disse områdene var flytende.⁶⁹ Rundt åtte slike riker var det på Island i starten og midten av 1200-tallet. De var

⁶⁵ Boulhosa 2005: 75 og 85-86

⁶⁶ Jon Vidar Sigurdsson: "The Norse Community", i Imsen 2010: 61

⁶⁷ Boulhosa 2005: 209

⁶⁸ Breisch 1994: 22

⁶⁹ Sigurdsson 1999: 61-62

alle i hendene på mellom fem og seks familier.⁷⁰ Noen av de viktigste familiene var haukdølene, asbirningene og sturlungene. Torgils Skarde for eksempel tilhørte sturlungene.

Denne utviklingen endret mye av de gamle maktstrukturene på Island og gjorde situasjonen mer ustabil. En høvding kunne få et høvdingdømme i gave, gjennom arv, gjennom ekteskap, eller rett og slett gjennom tvang, hvor den tapende part i en konflikt ble tvunget til å gi sitt høvdingdømme til vinneren.⁷¹ Som høvding var en av dine viktigste oppgaver å beskytte dine følgesmenn og folket i det/de høvdingdømmene du kontrollerte. Hvis du ikke var i stand til å gjøre dette, valgte mange høvdinge å gi høvdingdømmet sitt til mektige høvdinge, i bytte mot en privilegert stilling hos den nye høvdingen.⁷² Et slikt system var sårbart for opphoping av makt hos noen få. Denne opphopningen av makt og innflytelse førte igjen til at kampen om makt ble stadig mer brutal og langvarig. Kampene på Island på begynnelsen av 1200-tallet dreide seg først og fremst om land og om hvem som skulle styre over hvilke områder. Siden høvdingene styrte over større områder og over større folkemengder enn før, hadde de bedre ressurser til å drive krigføring mot sine rivaler. Det var hele tiden en fare for at en høvding skulle bli for mektig og dominerende. Da Norge og den norske kongen alltid hadde hatt en viss innflytelse på Island, var det mange stormenn og høvdinge som benyttet seg av dette gode forholdet. Det hadde helt siden Island ble befolket vært vanlig for islendinge å reise ut til Norge, og der gå i tjeneste hos kongen. I kongens tjeneste kunne man skaffe seg rikdom og ære, før man vendte tilbake til Island med nyvunnet respekt og berømmelse.⁷³ Å gå i kongens tjeneste kunne ofte være en karrierevei for stormenn som ikke hadde utsikter til å skape seg sin egen maktposisjon på Island. Islendingenes draging mot hirden var noe kong Håkon visste å utnytte.

Kong Håkons hird

Helt fra vikingtiden hadde det vært vanlig at kongen og høvdingene hadde flere krigere i sitt følge, altså en hird. Hirden fungerte både som krigsfølge, venner, livvakter og hoff.⁷⁴ Å bli en del av hirden hadde alltid vært svært knyttet til ære og prestisje i samfunnet. Ville du opp og

⁷⁰ Karlsson 2000: 73 og 77

⁷¹ Sigurdsson 1999: 75

⁷² Karlsson 2000: 77

⁷³ Sigurdsson 2005: 164

⁷⁴ Kortner (red.) 1988: bind 6, s. 608

frem i livet, var hirden det ultimate målet. Egenskaper som ble vektlagt for hirdmenn var gode krigerferdigheter og gode drikkeferdigheter. Det var en sterk gruppetilhørighet, hvor man levde tett på hverandre og ble styrt av en streng æreskultur. Denne var først og fremst knyttet til krigerske ferdigheter. Å være en god kriger var avgjørende for din stilling innen hirden.⁷⁵ På 1200-tallet hadde hirden gjennomgått en stor forandring. Hirden rundt kong Håkon Håkonsson var et sted man kom for å tjene kongen og lære seg "høviske" idealer. Dette hang sammen med endringen som fant sted fra slutten av 1200-tallet når det gjaldt kongens posisjon.⁷⁶ Begrepet høvisk kan forklares med noe som hører til hoffet, ridderlighet, gode manerer.⁷⁷ Borte var drikkingen og krigshissingen, nå var det god oppførsel, disiplin, manerer og ære som sto i fokus, i alle fall i teorien. Hirden var også delt opp i ulike nivåer, etter hvilken rang og hvilke rettigheter de ulike hirdmedlemmene hadde. De på toppen tilhørte kongens nærmeste krets, og hadde hovedansvaret for å beskytte kongen til en hver tid. På bunnen fantes de som jobbet i kongsgården som tjenere. Disse hadde ikke noen militære oppgaver.⁷⁸ I denne nye høviske verdenen dreide alt seg rundt kongen, som i kraft av sitt embete ble sett på som den mest høviske av dem alle.

Islandske høvdinger og stormenn tok etter kongen og norske forhold, og begynte fra 1100-tallet å omgi seg med et følge av krigere som var ganske likt kongens hird.⁷⁹ Akkurat som kongens hird skulle de islandske høvdingenes følge fungere som livvakt og være høvdingens fremste krigere. I *Sturlunga saga* nevnes det ofte menn som er hirdmedlemmer. Å være en del av det høviske hoffet til kong Håkon innebar ritualer og forestillinger om hva som var en ærefull måte å opptre på. Under fasaden lå det i midlertidig noe mer seriøst i bunn. Å bli med i hirden betydde at man avla et løfte om troskap til kongen. Man var forpliktet til å være tro mot kongen og tjene ham. Til gjengjeld fikk man som hirdmann spesielle rettigheter. Dette gjorde at man skilte seg ut fra resten av samfunnet og ble nærmest et

⁷⁵ Sigurdsson 2008: 118

⁷⁶ Sigurdsson 2008: 120

⁷⁷ Kortner (red.) 1988: bind 7, s. 174

⁷⁸ Helle 1974: 201

⁷⁹ Sigurdsson 2008: 123

samfunn i samfunnet.⁸⁰ Det ble forventet at man oppførte seg ærefullt og ikke brakte skam over kongen.

Kongen og hoffet virket som en magnet på islandske høvdingsønner og andre, "For der er opphavet til alle gode seder og høvisk ferd, [...]"⁸¹ som det står i *Kongespeilet*. *Kongespeilet* forklarer hirdens tiltrekningskraft med å vise at selv om man i kongens følge må jobbe vel så hardt som man ville gjort hjemme på gården man kom fra, er hirden allikevel å foretrekke da den gir deg både trygghet og prestisje. Underforstått var det bedre å være på bunnen av hierarkiet i hirden, enn å være på toppen i samfunnet ellers. Derfor vil fattige menn velge å bli med i hirden selv om livet der ikke nødvendigvis er annerledes enn i hjembygda.⁸² I teorien kunne hvem som helst bli med i hirden og skape et navn for seg selv, så lenge man er trofast mot kongen og var modig og høvisk. Dette var også tydeligvis noe som kunne appellere til islendinger. Å være med i hirden var udelt positivt, da "det følger ære og vern med det."⁸³ I løpet av første halvdel av 1200-tallet var så og si alle islandske høvdinger medlem av hirden og hadde sverget troskap til kong Håkon. Deriblant Torgils Skarde. I stridighetene som foregikk mellom de ulike høvdingene og deres støttespillere på Island var innflytelsen fra kongen og hirden hele tiden til stede.

Hirden ble svært viktig i den store utbyggingen av statsapparatet som fant sted i Håkon Håkonssons regjeringstid. Hirdmenn hadde sentrale posisjoner i kongens administrasjon, og fungerte ofte som et mellomledd mellom de distriktene og det kongelige hoffet.⁸⁴ "Slik kom hirden etter hvert til å suge opp og omfatte de beste menn fra bygder og byer; et nett av «kongens menn» dekket til slutt hele landet."⁸⁵ På Island fikk hirdmennene mye av denne funksjonen etter 1264, da tidligere hirdmenn og stormenn fikk sentrale posisjoner i den nye kongelige administrasjonen på øya.

Hvis man sammenligner *Kongespeilet* med *Hirdskråen*, lovboka for hirden som sannsynligvis ble skrevet ned på 1270-tallet, er det flere likheter. Hirdskråen er trolig basert på tidligere

⁸⁰ Helle 1974: 200

⁸¹ *Kongespeilet*, s. 74

⁸² *Kongespeilet*, s. 77-78

⁸³ *Kongespeilet*, s. 83

⁸⁴ Helle 1974: 200

⁸⁵ Helle 1974: 203

lover og tekster som nå er gått tapt. *Kongespeilet* og *Hirdskråen* har mye til felles, men *Kongespeilet* er skrevet på en mer pedagogisk måte, og bruker med plass på hvorfor det lønner seg å være hirdmedlem og den praktiske siden ved hvordan man skal oppføre seg og kle seg og hvilke normer som burde gjelde. *Kongespeilet* har et tydelig budskap om troskap til kongen og et ønske om å oppdra folk til å bli gode hirdmenn.

Hvem var det som trengtes å oppdras? Vi vet at det helt siden Island ble bosatt hadde vært vanlig for islandske stormenn å dra til Norge for å vinne ære ved kongens hoff. Man var på Island hele tiden oppdatert på de siste hendelser i Norge. Allikevel hadde avstanden noe å si. *Kongespeilet* gjør et poeng ut av at det blir vanskeligere å holde på de høviske idealene når man ikke befinner seg i umiddelbar nærhet til kongen, "der gode seder er mest i hevd."⁸⁶

Kongespeilet kunne fungere som en påminnelse til hirdmenn som hadde havnet på villspor og var blitt mer opptatt av å fremme seg selv og sin sak enn kongens på Island.

Kongemaktens rekkevidde var tross alt begrenset - også i Norge. Gjennom sine lover ønsket kongen å befeste sin posisjon som den øverste lovgiver og maktfaktor i landet. For eksempel hadde *Magnus Lagabøtes landslov* fra 1274 som siktemål å nå "[...] frem til en allmenn offentlig rettshåndhevelse gjennom kongedømmet."⁸⁷ Det var ikke noen lett oppgave å spre budskapet når man ser på den tidens kommunikasjonsformer. I de flestes liv forble kongen en fjern figur. Luftige idealer som kongen og hans hoff levde etter var mindre gjeldende. Kampen for å overleve var det viktigste. Ikke bare det å skaffe seg mat, men også å sikre sin sosiale posisjon var avgjørende. Kongemakten og statsapparatet lå på denne tiden på mange måter som et tynt slør over samfunnet, og hadde så vidt begynte den lange prosessen med å trenge ned i og vinne legitimitet i alle samfunnslag. Hvis kongemakten enda var såpass skjør i Norge, hvordan var den da på Island, som var enda fjernere? Nettopp derfor var forfatteren av *Kongespeilet* så opptatt av å forherlige kongemakten. Hvis man ikke fysisk kunne kontrollere folket, forsøkte man å kontrollere det gjennom ideologi og religion.⁸⁸ Igjen fungerte *Kongespeilet* som et ledd i denne strategien.

Mange islendinger ga bort sine eiendommer og høvdingdømmer til kongen i bytte mot hans støtte. Dermed satt kong Håkon med kontrollen over store deler av Island allerede før den

⁸⁶ Kongespeilet, s. 81

⁸⁷ Helle 1995: 189

⁸⁸ Bagge 2001: 317

formelle underleggelsen årene 1262-64. Rundt 1250 var kong Håkon blitt eier eller høvding over flesteparten av høvdingdømmene på Island.⁸⁹ Et eksempel var når Filippus og Harald Sæmundsson, kalt Sæmundssønnene, kom til Norge fra Island i 1250. De ga høvdingdømmene sine til kong Håkon og ble hans hirdmenn. Kongen ga dem så høvdingdømmene tilbake, og sendte dem tilbake til Island, hvor de skulle gjenoppta sin tidligere posisjon. Han lovte samtidig å "øge deres anseelse"⁹⁰. Dessverre druknet både Filippus og Harald på hjemveien. Allikevel illustrerer denne hendelsen den nye utviklingen. Det meste var som før, bortsett fra at nå styrte man høvdingdømmene på vegne av kongen, som var den egentlige innehaver av høvdingdømmene. I bytte mot kongens støtte måtte du love å arbeide for kongens sak på Island. Som historiker Knut Helle uttrykker det: "... kongedømmet er henvist til å utøve sine funksjoner gjennom menn som, om de ikke er stormenn på forhånd, blir det gjennom rettigheter og maktmidler som kongstjenesten gir dem i hende."⁹¹

Islandske stormenn og den norske kongen

Kong Håkons islandske prosjekt strakk seg over en 40 års periode. *Sturlunga saga* og *Håkon Håkonssons saga* forteller om flere ulike personer som ble sendt til Island på oppdrag fra kongen. Resultatene uteble derimot. Når de kom til Island, endte det ofte opp med at de ble anklaget for å være mer opptatt av sin egen maktposisjon på øya enn å fremme kongens sak. Denne ustabiliteten preget hele kongens prosjekt på Island. Vanskene som oppsto, og som gjorde at underleggelsen av Island dro ut i tid, gjorde at kong Håkon valgte å bearbeide strategien underveis.

Også kirken og dens apparat ble tatt i bruk. I 1238 ble det utnevnt to nordmenn som biskoper til de to islandske bispedømmene Holar og Skálholt. Disse hadde også i oppdrag å holde et øye med hva kongens menn på øya foretok seg. Gjennom sagaen får vi et innblikk i et sinnrikt system hvor kongen har flere representanter som rapporterer tilbake til ham om hvordan utsendingene hans skjøtter den oppgaven de har fått. *Sturlunga saga* kommenterer

⁸⁹ Sigurdsson 1993: 83

⁹⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 108

⁹¹ Helle 1974: 204

dette med: "Her sandede mundheldet, at mange er kongens øren; [...]"⁹². Henrik, biskop av Holar fra 1247, ble en viktig alliert til kongen. Han var dypt involvert i maktkampene som foregikk, både gjennom å lyse folk i bann, som når han lyser Gissur Torvaldsson i bann.⁹³ Han kunne også gi syndsforlatelse og herberge til folk som hadde brutt lovene, noe han for eksempel gjorde for de skyldige etter mordbrannen på Flugumyr 1253, hvor store deler av Gissurs familie døde.⁹⁴ En av grunnene til Henriks uvilje mot Gissur var hans oppfatning om at Gissur ikke støttet kongens i hans sak på Island. Senere sendte kongen norske stormenn til Island for å sjekke fremgangen og rapportere tilbake til kongen. I de siste årene før 1264, da det islandske prosjektet ble fullbyrdet, sendte kongen betrodde norske stormenn til Island for å sikre seg den siste støtten han trengte for å få kontroll over hele øya.⁹⁵

For få et grovt overblikk over tida frem mot 1264 vil det gis et riss av de mest kjente og sentrale av kongens menn på Island. Sagaforfatteren Snorre Sturlason var den som innledet hele kong Håkons prosjekt. Han tilhørte sturlungene og kom til Norge for å megle i en tvist mellom norske og islandske kjøpmenn. Konflikten hadde endt med flere drap på Island.⁹⁶ Ifølge sagaen truet hertug Skule med å sende en krigsflåte til Island, men Snorre fikk avverget dette. I stedet inngikk han en avtale med kong Håkons og ble hans hirdmann, og ble sendt tilbake til Island 1220 for å arbeide for å vinne Island for kongen.⁹⁷ Han var Islands mektigste mann på 1220-tallet, og både Gissur Torvaldsson og Kolbein Unge var en tid hans svigersønner.⁹⁸ Han mistet etter hvert sin stilling, og dro til Norge 1237.⁹⁹ Senere vendte han tilbake til Island 1240 mot kong Håkons vilje. Trolig sto han i ledtog med hertug Skule og hans opprør samme år. Han ble drept av Gissur Torvaldsson året etter.¹⁰⁰ Snorres sønn Urøkja forsøkte senere å hevne faren, men tapte og ble sendt til Norge hvor han senere døde.¹⁰¹ Den neste islendingen som kom tilbake til Island etter å ha gått i kongens tjeneste var Sturla Sighvatsson, nevø av Snorre og bror til Tord Kakale. Han kom til Island i 1235, og

⁹² Sturlunga saga, bind 2, s. 132

⁹³ Sturlunga saga, bind 2, s. 213

⁹⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 206

⁹⁵ Orning 2004: 181

⁹⁶ Sturlunga saga, bind 1, s. 297

⁹⁷ Sturlunga saga, bind 1, s. 306

⁹⁸ Se slektstre vedlegg 1

⁹⁹ Sturlunga saga, bind 1, s. 447

¹⁰⁰ Sturlunga saga, bind 1, s. 492

¹⁰¹ Sturlunga saga, bind 1, s. 511

førte en aggressiv politikk som møtte mye motstand. Han ble drept sammen med faren og flere brødre i slaget ved Ørygstad 1238.¹⁰² Oppdraget hans ble gitt videre til broren Tord Kakale, som vendte tilbake til Island 1242. Raskt begynte han å legge store deler av øya under seg.¹⁰³ Etter en konfrontasjon med Gissur Torvaldsson, reiste de begge til Norge 1247 for å legge saken frem for kongen. Dette gjorde de siden de begge var medlem av hirden.¹⁰⁴ Tord fikk medhold hos kongen og kardinal Vilhelm, og kunne dra tilbake til Island. Gissur måtte bli igjen i Norge.¹⁰⁵ Tord styrte så det meste av Island 1247-50, men ble kalt tilbake til Norge 1250, hvor han døde 1256. Gissur Torvaldsson fikk nå reise tilbake til Island i 1252, og ankom sammen med bl.a. Torgils Skarde.¹⁰⁶ Gissur var Islands mektigste mann de siste årene av fristatstida. I 1258 ble han utnevnt til jarl av kong Håkon.¹⁰⁷ Han var senere sentral i å sikre kongens skattekrav overfor islendingene årene 1262-64, og døde 1268. Største delen av *Sturlunga saga* som danner mye av grunnlaget for denne oppgaven, omhandler disse personene. Også Sturla Tordsson, nevø av Snorre og onkel til Torgils Skarde var en viktig figur i disse tiårene.

I sagafortellingene om islandske høvdinger og stormenn som gikk i kongens tjeneste er det flere ting som er felles for alle. Flere av dem har også fått egne sagaer oppkalt etter seg, som *Gissurs saga*, *Tord Kakales saga* og *Torgils Skardes saga*. Disse inngår som deler i den større *Sturlunga saga*.

Fellestrekkene var:

- De var alle sønner av islandske stormenn og høvdinger, flere av dem var i familie med hverandre
- De hadde alle dratt til Norge som unge, og der blitt kong Håkons hirdmenn. Deres tid i Norge varierte, noen var der bare kort tid, mens andre bodde flere år av livet sitt i der. Noen, som Tord Kakale og Snorre Sturlasons sønn Urøkja bodde i Norge til sin død.
- De hadde alle på et eller annet tidspunkt fått i oppdrag å få Island lagt under den norske kongens herredømme. Disse oppdragene hadde de gått med på frivillig.

¹⁰² *Sturlunga saga*, bind 1, s. 472-73

¹⁰³ *Håkon Håkonssons saga*, s. 223

¹⁰⁴ *Sturlunga saga*, bind 2, s. 89-90

¹⁰⁵ *Sturlunga saga*, bind 2, s. 92

¹⁰⁶ *Sturlunga saga*, bind 2, s. 141

¹⁰⁷ *Sturlunga saga*, bind 2, s. 307

- De hadde alle vendt tilbake til Island, og med varierende suksess forsøkt å gjennomføre den oppgaven de har fått. Den vanligste strategien var å legge mest mulig av øya under seg, gjennom å sikre seg kontroll over høvdingdømmer.
- Flere av dem hadde blitt byttet ut underveis og erstattet av noen andre kongen mente var bedre skikket til oppgaven. Både Snorre Sturlason, Sturla Sighvatsson, Gissur Torvaldsson og Tord Kakale ble beskyldt for å være mer opptatt av sin egen sak enn kongens.
- Alle møtte sterk motstand på Island, og flere av dem ble drept i kampene om herredømme over øya, deriblant Sturla Sighvatsson og Torgils Skarde.
- Ingen lyktes helt med oppdraget sitt. Her skal det sies at Gissur Torvaldsson var svært sentral i hendelsene i årene før 1264, men det var ikke slik at han la øya "under seg". Dessuten var Torgils Skarde svært delaktig i å få bøndene i det nordlige Island til å gå med på å betale skatt til kongen allerede 1256.

Kampene på Island og alle de involverte er kompliserte, meningen er ikke å redegjøre for hele hendelsesforløpet, men heller å vektlegge hvordan kongens innflytelse kom til syne hos de involverte. Hvordan sagaene presenterer hendelsene vil også være en faktor. Hvordan de bruker den norske kongen og forholdet til Norge er sentralt her. I tidsrommet 1240-64 er det Torgils Skarde, Gissur Torvaldsson og Tord Kakale som er de viktigste aktørene på Island, og som vi får vite mest om gjennom sagaene. Disse tre vekslet i perioden på om å være den dominerende skikkelsen på øya. Alle tre hadde påtatt seg oppgaven å fremme kongens krav om skatt på Island, som i realiteten ville føre til Islands innlemmelse i Norgesveldet. Samtidig som de tre skulle jobbe for et felles mål, sto de ofte på forskjellige sider når det gjaldt maktkampene på Island. Å være kongens mann utelukket ikke at man samtidig kunne kjempe for sin egen maktposisjon på øya.¹⁰⁸ I sagaene får vi et innblikk i at kong Håkon hadde stor innflytelse på de valgene de tok, men ofte i forskjellig grad. Disse tre, Tord, Gissur og Torgils, refererer til kongen og bruker ham når de argumenterer for sin sak og sine rettigheter på Island. Både Tord og Gissur ble beskyldt for å være mer opptatt av å sikre sin egen posisjon enn å kjempe for å innføre kongedømmet på Island. Begge måtte tåle å bli kalt tilbake til Norge for å stå til rette for kongen. Men med Torgils Skarde hadde derimot kong Håkon en trofast hirdmann på Island, som fra dag én kjempet kongens sak.

¹⁰⁸ Orning 2004: 193

I tillegg til fysiske ting som erobring av land, skatt, krig osv, hadde den stadig økende norske innflytelsen også en åndelig og ideologisk side, hvor kongemakten og kirken jobbet aktivt for å spre sitt verdenssyn til Island. Både kongemakten og kirken ville få islendingene til å anerkjenne Guds og kongens rett til å herske. Etter hvert som kong Håkon fikk sterkere kontroll hjemme i Norge, ville han utvide sin innflytelsessfære. Gjennom å spre en kongevennlig ideologi, kunne man også legge grunnlaget for en senere underleggelse av Island. Island ble utsatt for et voldsomt press fra den norske kongens side, både fysisk og ideologisk. Av kildene fra denne tiden er det *Kongespeilet* som kan gi oss et klareste bilde av hva dette ideologiske presset gikk ut på. Før denne oppgaven tar for seg Torgils Skarde og hans rolle som en brikke i kong Håkons islandske prosjekt, vil det være interessant å se nærmere på *Kongespeilet* og dets budskap ut fra en islandsk vinkling.

KAPITTEL 3 – Kong Håkons ideologi, Kongespeilet og Island

”Det er imidlertid trolig at verket i like stor grad var myntet på øysamfunnene, og da særlig det islandske og det grønlandske, med sikte på å overbevise disse om den rette verdensordenen.”¹⁰⁹ I dette kapitlet vil jeg ta utgangspunktet i dette sitatet om *Kongespeilet*, som sier mye om det sterke ideologiske presset Island ble utsatt for.

Gjennom kapitlet vil jeg ta for meg *Kongespeilets* innhold ved å se på ulike forhold som blir beskrevet i boka. Disse forholdene er beskrivelser av natur og geografi, forholdet til Gud og advarsel om uår og dårlige tider. Der hvor Island er nevnt direkte, eksempelvis i delene om natur og geografi, vil jeg forsøke å svare på hvorfor Island i det hele tatt er tatt med, mens i andre deler hvor Island ikke er nevnt, som f. eks. i delen om uår, vil jeg forsøke å vise at Island og forholdene der allikevel er relevante. Flere av de forholdene som blir beskrevet er hentet fra samtidig norsk historie, men jeg vil forsøke å vise at det er vel så brukbare på å beskrive samtidig islandsk historie. Dette vil være med på å vise at *Kongespeilet* kunne være like myntet på andre norrøne samfunn som det norske. Flesteparten av de bevarte manuskriptene stammer jo fra Island. *Kongespeilet* som et ledd i kong Håkons plan om å få kontroll over Island kan da tre klarere frem.

Temaene som tas opp varierer mellom fra praktiske råd om alt fra hvordan man skal forberede skipet sitt på en lang seilas, til hvordan man skal oppføre seg og kle seg i kongens nærvær. Den andre delen tar for seg mer moralske og religiøse råd om hvordan Gud har organisert samfunnet og hvilke verdier det ideelle samfunnet bør ha. *Kongespeilet* vil ikke bare forklare hvorfor ting er som de er, boka er også gjennomsyret med et verdenssyn som den ukjente forfatteren vil få frem gjennom alle de rådene og eksemplene han kommer med. Det handler om hvordan det menneskelige samfunnet skal organiseres innenfor Guds plan. Sverre Bagge sier at *Kongespeilets* utsagn om kongemakten ikke handler om maktfordeling i et allerede etablert samfunn, men er et argument for at det skal bygges et nytt samfunn. Dette samfunnet skulle ha et riksstyre som ledes av en representant som skal sitte i et embete innstiftet av Gud. Denne representanten skulle være kongen.¹¹⁰ Dette ”nye”

¹⁰⁹ Sigurdsson 2008: 141

¹¹⁰ Bagge 2001: 287

samfunnet var i ferd med å feste grepet i Norge, og hadde også begynt å spre sine ideer til andre områder, deriblant Island.

Naturen og geografien i Kongespeilet

Kongespeilet inneholder i tillegg til slike råd som går mer på det menneskelige plan, også flere deler hvor Faren forklarer ting i naturen for Sønnen. Akkurat som hvordan Faren forsøker å forklare hvordan samfunnet henger sammen, forsøker han også å forklare hvordan naturen henger sammen. I boka blir vi presentert for noen veldig interessante forestillinger om hvordan 1200-tallsmenneskene så på den verden de bodde i. Vi får blant annet forklaringer på nordlys og vulkaner,¹¹¹ og får forklart hvorfor det er kaldere jo lenger nord man kommer.¹¹²

Etter at Faren i boka har lagt ut om flere tunge emner, gir han Sønnen lov til å få spørre om noe som han syns er underholdende og spennende. Sønnen vil lære om geografi, og det er her Island for alvor kommer inn i bildet. Dette avsnittet blir presentert som en digresjon som ikke har så mye med de moralske betraktninger som ellers preger boka å gjøre. Sønnen vil mer nøyaktig vite mer om "Irland eller Island eller Grønland og de undere som finnes der".¹¹³ Hvorfor er akkurat disse områdene tatt med, og det vi er mest opptatt av, hvorfor akkurat Island? Den tilsynelatende digresjonen er kanskje ikke en digresjon allikevel. *Kongespeilet* er en bok som i den utgaven som er brukt i denne oppgaven er på 233 sider. Hvis vi så godtar at denne boka ble skrevet for å argumentere for og forsvare det som var den rette samfunnsordningen, er det da tilfeldig at forfatteren bruker over 30 sider på å redegjøre og forklare om akkurat disse tre landene? Ingen andre land får denne behandlingen i boka. Forfatteren av *Kongespeilet* er ikke så veldig opptatt av å fortelle om folket og samfunnet på Island, trolig fordi dette ikke var særlig fremmedartet for nordmenn, da det i bunn og grunn var snakk om det samme samfunnet og den samme kulturen.¹¹⁴ Den islandske naturen og den geografiske plasseringen var derimot mer ukjent.

¹¹¹ Kongespeilet, s. 36

¹¹² Kongespeilet, s. 22

¹¹³ Kongespeilet s. 27

¹¹⁴ Bagge 2001: 172

At naturen og de ulike geografiske områdene er blitt inkludert i *Kongespeilet* har vanligvis vært tolket som at forfatteren vil vise at man gjennom kunnskap om naturen kan få kunnskap om Gud.¹¹⁵ Ved å komme med eksempler fra naturen og forklare ulike naturfenomener, fikk man kunnskap om Guds lære. Irland, Island og Grønland var ganske ukjente og fremmede for største delene av verden på denne tiden. Derfor kunne kunnskap om disse områdene være med på å utdype kunnskapen om naturen, og dermed også Gud.¹¹⁶

Vi vet at Norge var den viktigste handelspartneren for Island. Når det gjelder Island har Faren i *Kongespeilet* ganske gode kunnskaper om livet i havet rundt Island, og bra kjennskap til den islandske geografien. Dette ville være naturlig ettersom norske handelsmenn stadig dro på handelsreiser til Island og brakte med seg nyheter og informasjon om øya tilbake til Norge. Både Island og Grønland var norrøne samfunn, og derfor ikke så annerledes enn det norske samfunnet. Irland, som et keltisk land, sto på mange måter fjernere fra den norske kulturen. Flere moderne forskere har ment at avsnittet om Irland er det svakeste, siden det inneholder lite konkret geografisk kunnskap, og det meste som blir fortalt er hentet fra andre kilder.¹¹⁷ Når man leser de tre avsnittene om de forskjellige landene, kan dette se ut til å stemme. Avsnittene om Island og Grønland er både lengre og mye mer detaljerte når det gjelder det geografiske, noe som kan tyde på at forfatteren er mer fortrolig med det materialet han skriver om.

Når vi vet at *Kongespeilet* var et norsk skrift som raskt ble spredd til Island, kan det ligge noe i sitatet i innledningen av kapittelet. Flesteparten av de bevarte manuskriptene kommer fra Island. Forfatteren av *Kongespeilet* har stor kjennskap til det norske samfunnet, og også ganske stor kjennskap til det islandske. Å ha kjennskap til Island og samfunnet og naturen der må ha vært viktig for at boka i det hele tatt skulle appellere til islendingene. At de geografiske opplysningene stemmer bør ha økt bokas troverdighet på øya. Hvis vi nå regner med at *Kongespeilet* også var ment å fungere som et redskap for å "spre synet på hva som var den rette samfunnsordningen til øyene i vest", som sitatet i første avsnitt sier, ville

¹¹⁵ Kongespeilet s. XXX

¹¹⁶ Kongespeilet s. XXXIII

¹¹⁷ Kuno Meyer: "The Irish Mirabilia in the Norse "Speculum Regale", i Tveitane (red.) 1971: 130-31

budskapet med engang miste sin tyngde hvis teksten var full av faktafeil om Island. Det blir også presisert at boka er ment å leses av alle, ikke bare av kongen: ”Skjønt bokens rette navn spiller på Kongens speil, er den likevel skrevet for alle.”¹¹⁸ Gjennom å bruke kongen som eksempel og rollemodell kunne også alle andre i samfunnet lære seg “[...] rettskaffenhet og god adferd og alle andre høviske seder[...]”.¹¹⁹ For at en bok som *Kongespeilet* skulle nå frem til sitt publikum, var det nødvendig at dette publikummet var kjent med ideene som ble presentert. Den verdenen som ble presentert i *Kongespeilet* burde ikke være for fremmed. Her hadde *Kongespeilet* flere likheter med samtidssagaene. Også her var det et større krav til presisjon og korrekt gjengivelse av begivenheter for at innholdet i sagaene skulle godtas av leserne.¹²⁰ Hadde de ideene og skildringene som ble fremsatt i *Kongespeilet* vært for fremmede for samfunnet og folket, ville den trolig ikke ha hatt den samme gjennomslagskraften.

Natur- og geografiskildringene i *Kongespeilet* kunne være med på å skape aksept og gjenkjennelse for det budskapet boka ønsket å komme med. Samtidig markerte inkluderingen av disse områdene at de inngikk i interessesfæren til det norske kongedømmet. Å fremheve den geografiske plasseringen av Island og Grønland kunne også brukes til å vinne større respekt for det Norgesveldet kong Håkon var i ferd med legge under seg.

Å gjøre den fjerne plasseringen av Island (og Grønland) til noe ærerikt

Island og Grønland var de fjerneste utpostene av den europeiske, kristne kulturen som fantes på 1200-tallet. Nordområdene var ganske ukjente for folk flest. I innledningen til *Kongespeilet* sier forfatteren at han ble oppfordret til å skrive ned samtalen han hadde med Faren, sånn at andre kunne ha nytte av all den kunnskapen han kom med.¹²¹ Denne kunnskapen må da også ha inkludert geografiske opplysninger. Forfatteren bak *Kongespeilet* ville kanskje ikke bare fortelle om den rette verdensordning og moral, men også opplyse om

¹¹⁸ *Kongespeilet*, s. 6

¹¹⁹ *Kongespeilet*, s. 5

¹²⁰ Sigurdsson 1999: 18, Byock 1988: 34

¹²¹ *Kongespeilet* s. 4-5

geografiske områder som var forholdsvis lite kjente blant folk i andre land. Ifølge Sverre Bagge hadde nordmenn og islendinger en utfordring med å knytte en forbindelse mellom sin egen historie og den allmenne historien, og dermed plassere seg på det ”offisielle” verdenskartet.¹²² Ved å fortelle om disse områdene, sånn som Island og Grønland, gjorde han dem kjent og markerte også en interesse for dem. Forfatteren av *Kongespeilet* og indirekte kongen signaliserte at også disse områdene inngikk i det verdensbildet og den ideologien han sto for. Det samme samfunnet Gud hadde innstiftet i Norge og i Europa hadde han også innstiftet på Island. Norge og Island (og Grønland) kunne derfor regnes som en naturlig enhet.

Å legge vekt på Island og andre øysamfunns plassering i forhold til den kjente verden kan også ha blitt understreket for å samtidig gjøre opp for Norges plassering i utkanten av Europa. I *Kongespeilet* blir det understreket at landene mot nord er lite kjent blant folk flest, Faren i boka er i begynnelsen ikke så lysten på å fortelle Sønnen om Island og de andre områdene, siden han frykter at folk andre steder ikke vil tro på det han forteller om alle de fenomenene som finnes der.¹²³ Han sier at det lite ære i at man blir beskyldt for løgn når man forklarer hvordan ting er sin del av verden. Den samme tonen kan man finne i *Håkon Håkonssons saga* når kardinal Vilhelm kom til Norge. Under et opphold i England før han kom til Norge ble han fortalt at i Norge var både havet og folket farlig, og han kunne ikke vente seg noen verdig mottagelse, knapt nok anstendig mat og drikke.¹²⁴ Sagaen forteller videre at dette selvfølgelig ikke stemte, og at kardinalen holdt en tale hvor han skrøt av mottagelsen han hadde fått, og av nivået på menneskene og kulturen i landet.¹²⁵ Et ønske om å bli fremstilt i best mulig lys og et fullverdig medlem i den europeiske kulturkretsen skinner gjennom. Kong Håkon var en likemann til sine europeiske kollegaer, og hersket over enorme områder. Dette var det viktig å fremheve. Island i *Kongespeilet* ligger helt på grensen for den bebodde verden. Utenfor Island og Grønland ligger ”bare det store hav, som flyter omkring verden”.¹²⁶ Kongen var nærmest en vokter av grensene til den siviliserte verden. I *Håkon Håkonssons saga* kan man få noen små innblikk i synet på at konges rike strakte seg

¹²² Bagge 2001: 241

¹²³ *Kongespeilet* s. 27

¹²⁴ *Håkon Håkonssons saga*, s. 226

¹²⁵ *Håkon Håkonssons saga*, s. 231

¹²⁶ *Kongespeilet* s. 61

over veldige avstander, helt til verdens ende. I 1261, midt i prosessen kongen var inne i for å sikre sitt herredømme over Island, kom det et skip fra Grønland med nyhetene om at grønlandingene hadde godtatt å betale skatt til kongen. Det blir understreket at kongen skulle ha rett til skatt helt nord under Polarstjerna.¹²⁷ Sturla Tordsson, forfatteren av sagaen, skriver dette om kongen: "Ingen annen konge har vel eid et rike lenger nordpå. Lengre enn selve solen skinner, når ditt velde, konge!"¹²⁸

Kong Håkons forsøk på å ekspandere riket sitt sørover hvor det var flere folk og større rikdommer, lyktes ikke. De områdene han lettest kunne legge under seg var ganske folketomme, øde områder langt mot nord som ikke medførte noen større rikdom eller fysisk makt til kongen. Kong Håkon fulgte på mange måter den samme strategien som andre herskere både før og etter ham brukte. Det var en forskjell på de områdene man kjempet om. En seierrik krig om et viktig område kunne øke statens ressurser og konkurransevne. Derfor kjempet man ofte om strategisk viktige områder eller områder som var spesielt godt økonomisk utviklet, og som ville tilføre sårt tiltrengte penger i statskassa. Men man kriget og kjempet også om andre områder, som ofte var tynt befolket, hadde et uforståelig språk og en annen religiøs tilhørighet. En *slik* erobring styrket ikke statens makt, men den økte kongens ære.¹²⁹

Samtidig som kong Håkons gjorde store bestrebelser for å sikre seg herredømme over Island mistet han herredømmet over Hebridene og Man. Kong Håkon døde under et felttog til de britiske øyer 1263 for å gjøre et siste forsøk på å beholde grepet om Hebridene. Disse øyene var kommet mer og mer under skotsk kontroll. Kong Håkons sønn Magnus Lagabøte inngikk en fredsavtale med den skotske kongen 1266, hvor Hebridene og Man formelt kom under skotsk styre. Tapet av Hebridene og Man kan ha gjort det ekstra viktig å sikre seg kontrollen over Island og Grønland.

¹²⁷ Håkon Håkonssons saga s. 290

¹²⁸ Håkon Håkonssons saga s. 290

¹²⁹ Hobson 2005: 114

Guds tilstedeværelse i naturen

Hele *Kongespeilet* er preget av en sterk kristen ideologi, hvor kongens rett til å herske er gitt av Gud. Denne retten fikk han gjennom arv. Ifølge den rådende ideologien som *Kongespeilet* var et uttrykk for var kong Håkon konge av Guds nåde. I *Kongespeilet* får vi presentert forfatterens oppfatninger om forholdene på Island. Øyas inkludering i verket og fokuset på geografisk plassering kan begge deler ha vært med på å argumentere for kong Håkons rett til å styre over øya. Med den sterke religiøse undertonen som går gjennom hele *Kongespeilet* og i forklaringene om forholdene på Island, kan beskrivelsene av naturfenomenene på Island også være med på å argumentere for kong Håkons styre.

Denne oppgaven ble innledet med et sitat fra *Kongespeilet* som treffende fikk frem synet på Island blant folk i Norge og sikkert ellers i Europa.¹³⁰ Island ble sett på som en øy full av kokende vann og iskalde elver, rett og slett helvete på jord. Kong Håkon var konge etter Guds vilje. Island var et land hvor Guds nærvær var ekstra synlig gjennom naturkreftenes herjinger. Kongen skulle derfor herske over Island og innlemme det i sitt rike. Ved å stå under en konge skulle islendingene lettere klare å holde ut tingene på Island som var akkurat som helvetes pinsler. Island blir beskrevet som en plass Gud bare så vidt har gjort mulig å leve. Hele øya blir nærmest beskrevet som om den flyter på lava, og det eneste som forhindrer lavaen fra å sluke hele øya er Guds inngripen.¹³¹ Forfatteren ramser videre opp andre ting som finnes på Island, vulkaner, voldsomme fosser, geysirer, og sier at dette viser at Gud har skapt slike "pinesteder" på øya for å få menneskene til å tenke over sin egen eksistens, og dermed "se seg litt mer for"¹³² som forfatteren formulerer det.

Gjennom å vise disse tingene minner Gud mennesket om at det vil komme et liv etter døden også, og at det er lurt å forberede seg på eventuelle pinsler i helvete. Forfatteren sier at de som tviler på helvete, bare kan se til Island og fenomenene der.¹³³ Det er her boka virker som et "speil" som tittelen sier. Gjennom å se under overflaten på historiske begivenheter og naturfenomener, kan man se deres sanne mening og lære seg en moralsk lekse.¹³⁴ Ved å

¹³⁰ Se innledning side 1

¹³¹ *Kongespeilet* s. 40

¹³² *Kongespeilet*, s. 39

¹³³ *Kongespeilet*, s. 39

¹³⁴ Andrew Hamer: "Searching for wisdom: The King's Mirror", i Schnall & Simek (red.) 2000: 61

være vitne til vulkanene på Island, får man både se Guds storhet, men blir også oppfordret til å reflektere over alt det Gud holder skjult og bare hintet om.¹³⁵ Vulkanene på Island er bare en smakebit av Guds storhet.

Gud har latt mange naturkrefter, underforstått djevelen, herje på øya. Landet er på tross av alle disse farene beboelig for mennesker, og det er bare fordi Gud holder djevelens krefter i sjakk. Nettopp gjennom denne dobbeltheten, mellom beboelig land og helvete på jord viser Guds storhet. At Gud holder en beskyttende hånd over Island, gjør at Island allikevel er like viktig og hellig som Irland, for på Island kan man for alvor se hvilke mektige krefter Gud hersker over. I fremstillingen i *Kongespeilet* blir Irland fremstilt som et av de beste landene i verden, både fra naturens side og fra et åndelig og religiøst perspektiv, mens Island fremstår som et av de verste. Allikevel understreker denne kontrasten Guds styring av naturen.¹³⁶

Gud er sterkt til stede begge plasser, men på forskjellige måter.

I og med at *Kongespeilet* er skrevet som et forsvarsskrift for en bestemt verdensorden med Gud og kongen på toppen, er også naturbeskrivelsene en del av dette. Naturen er akkurat som samfunnet et system skapt av Gud. Som kardinal Vilhelm formulerte det, så var det ikke "riktig" at folket på Island ikke ble styrt av noen konge.¹³⁷ Som Guds representant på jorda kunne kongen hjelpe islendingene å holde ut pinestenedene som fantes i landet.

Å styres av en konge ble også fremstilt som løsningen i den såkalte uårslignelsen senere i boka. Her ble samfunnet fremstilt på samme måte som naturen. Akkurat som det kan bli uår med avlingen som fører til sult blant folket, kan det også komme uår i *selve* folket.¹³⁸ Å styres av en enekonge etter Guds plan blir også her presentert som løsningen og det eneste rette.

Paralleller mellom Island og uårslignelsen i Kongespeilet?

Det mest kjente avsnittet i *Kongespeilet* er den såkalte uårslignelsen.¹³⁹ Her forklarer Faren hva som får et samfunn til å bryte sammen i uorden og umoral. Én ting er hvis det er uår i naturen. Dette gjelder særlig jordbruket, hvor man kunne risikere at avlingene ble ødelagt

¹³⁵ Kongespeilet, s. 39

¹³⁶ Bagge 2001: 180

¹³⁷ Håkon Håkonssons saga, s. 234

¹³⁸ Kongespeilet, s. XL

¹³⁹ Bagge 1987: 49

gjennom sykdom og dårlig vær. Det ville føre til sult og nød, og bli en katastrofe for landet.¹⁴⁰ Allikevel er ikke dette det verste som kunne ramme et land. Dårlige avlinger med medførende sult og nød kunne mildnes med hjelp fra naboland som ikke var blitt rammet av uår og som ble styrt av kloke menn. Det er mye verre hvis det er uår i folket og ledelsen i landet. Skikk og moral vil forsvinne. "Folkesjelen" vil forringes. Da vil kaos og uorden herje, og samfunnet vil ta stor skade.¹⁴¹ Her hjelper det ikke med nødhjelp fra nabolandene. Det som forårsaker disse uårene blant menneskene er særlig at flere høvdinger kjemper om makten og det ikke finnes noen konge eller annen leder som kan samle folket. Dette skjer når en konge eller høvding dør, og arven hans deles mellom alle sønnene hans. Like ille er det hvis han ikke har barn, og arven hans blir tilgjengelig for alle som er interessert.¹⁴² Da bryter uårene løs, og det blir ikke fred før landet er samlet under én konge igjen.¹⁴³

Uårslignelsen og resten av *Kongespeilet* kan sees på som et innlegg i kampanjen for å spre den nye ideologien, med en sterk konge som styrte på vegne av Gud, og med nye idealer for hvordan samfunnet skulle ordnes.¹⁴⁴ Forfatteren av *Kongespeilet* ønsket ikke et samfunn stadig herjet av rivaliserende høvdinger, men et strengt hierarkisk samfunn styrt av en sterk kongemakt.¹⁴⁵ Det tradisjonelle synet på denne lignelsen har vært at den ble skrevet for å argumentere mot at kong Håkon skulle dele riket sitt mellom sine to sønner. Et annet syn har vært at den var ment å glorifisere kong Håkons regjeringstid som kom etter en lang tid med uår og borgerkrig.¹⁴⁶ Den var uansett ment å stille kong Håkons regjeringstid i et positivt lys.

Kong Håkons kamp for den norske tronen har mange likhetstrekk med uårslignelsen, med et land som i mange tiår hadde vært preget av stadige kamper om tronen og ustabile forhold. Kong Håkon kunne da fungere som den kongen som fikk samlet landet igjen og fikk slutt på uårene. Dette er og mye av hovedbudskapet i *Håkon Håkonssons saga*, og *Kongespeilet* kan her åpenbart speile norske forhold. Mest sannsynlig er også *Kongespeilet* skrevet av noen

¹⁴⁰ Kongespeilet, s. 97

¹⁴¹ Kongespeilet, s. 98

¹⁴² Kongespeilet, s. 99

¹⁴³ Kongespeilet, s. 104

¹⁴⁴ Sverre Bagge: "Kongespeilets ideal", i Krag & Sandnes 1983: 170

¹⁴⁵ Bagge 2005: 148

¹⁴⁶ Bagge 1987: 49

innen kretsen rundt kongen og hoffet.¹⁴⁷ Men det interessante er om det også kan speile islandske forhold, og dermed sees i forbindelse med det voldsomme ideologiske presset Island og islendingene ble utsatt for på denne tiden. De to landenes historie og utvikling hadde mange likhetstrekk.¹⁴⁸ Parallellene til Island og de siste tiårene av fristatstida er mange, hvor et samfunn gikk fra å være noenlunde stabilt til å bli herjet av krig og uro, før forholdene igjen stabiliserte seg og det ble fredeligere tider. De konfliktene kongen deltok i hadde klare likhetstrekk med de islandske feidene.¹⁴⁹ I Norge varte denne ustabile perioden, borgerkrigstiden i senere norsk historieskrivning, i ca 100 år fra midten av 1100-tallet, mens den på Island var mer konsentrert og hadde sine mest urolige perioder i tiårene før innlemmelsen i Norgesveldet 1264. Grovt sett kan man si at fra 1220 og utover begynte stridighetene å øke kraftig i omfang.

Kan man si at islendingene på denne tiden gikk på "ville stier"¹⁵⁰ som det blir beskrevet i innledningen til *Kongespeilet*? I mine øyne vil situasjonen på Island ha mange paralleller med det scenarioet som blir presentert i uårslignelsen. Der hvor *Kongespeilet* snakker om flere kongsemner som strider om makten kan det overføres til Island og alle høvdingene som kjempet om makten der. Hvis det i et land finnes mange kongsemner og høvdinge som alle prøver å skaffe seg mest mulig makt, kan landet sammenlignes med "et styreløst skip" hvor uår og ufred råder.¹⁵¹ Den siste tiden av fristatstiden, og de siste tiårene spesielt, var en meget voldelig periode i Islands historie.¹⁵² Det er blitt stilt spørsmålstegn til i hvor stor grad 1200-tallets Island var et mer voldelig samfunn enn tidligere, og at sagaenes fremstilling av stridene er overdrevet.¹⁵³ Selv om fremstillingen noen ganger kan være overdrevet, mener jeg allikevel at den generelle oppfatningen var at det var uvanlige tider på Island. For eksempel kan ønsket om fred virke som det sentrale temaet i *Gamli Sattmali*, avtalen mellom islendingene og den norske kongen. Hele tre ganger blir det fremsatt at kongen skal

¹⁴⁷ Kongespeilet, s. XIV

¹⁴⁸ Sigurdsson 1993: 289, Bagge 1991: 237

¹⁴⁹ Bagge 1991: 64

¹⁵⁰ Kongespeilet, s. 3

¹⁵¹ Kongespeilet, s. 100

¹⁵² Karlsson 2000: 79

¹⁵³ For eksempel Jesse L. Byock: "The Age of the Sturlungs", i Vestergaard, (red.) 1985: 31, Byock 1998: 72, Miller 1990: 40

stå som garantist for det skal herske fred på øya.¹⁵⁴ Dette tyder på at tiden i forveien hadde vært preget av uvanlig mye ufred og utrygghet.

I islandsk historieskrivning har hendelsene i denne tida vært sett på som et samfunn i oppløsning, hvor de gamle samfunnsstrukturene falt sammen og nye oppsto. Den utstrakte voldsbruken var et bevis på dette.¹⁵⁵ De islandske høvdingene og høvdingfamiliene kjempet en stadig bitrere kamp om makt og prestisje på øya. Allianser og forbindelser gikk på kryss og tvers, og ofte sto familiemedlem mot familiemedlem. Men lojaliteten i den nærmeste familien var fremdeles sterk, det var først et familieledd ut, for eksempel mellom fettere at familieloyaliteten ble svekket. Man kjempet ikke far mot sønn, men det var ikke utenkelig å kjempe fetter mot fetter eller onkel mot nevø.¹⁵⁶ En av Torgils Skardes motstandere når han først kom til Island var onkelen og sagaforfatteren Sturla Tordsson. De ble senere forlikte og kjempet på samme side.

Det må ha ligget en spenning og en usikkerhet i lufta nesten konstant. Som venner og tingmenn av høvdingene var du pliktet til å støtte høvdingen din i hans strider. Bøndene sto mindre fritt til å velge høvding selv enn tidligere, i samtidssagaene hadde høvdingene større kontroll over folk. Dette førte igjen til større mobilisering når det kom til kamper, og de største slagene på øya fant sted på 1200-tallet.¹⁵⁷ På Island, en øy som på denne tiden hadde mellom 50 og 70 tusen innbyggere kjempet over 3000 menn i slaget på Ørlygstad i 1238, det største slaget på Island noensinne.¹⁵⁸ På den ene siden kjempet sturlungene og deres støttespillere, ledet av Sturla Sighvatsson, på den andre siden Gissur Torvaldsson og Kolbein Unge og deres allierte. Flere store og blodige slag skulle følge i de neste tiårene, blant annet Islands første og eneste sjøslag i 1243, i Floe-bukta (Hunafloi) på Nord-Island.¹⁵⁹ Motstanderne her var de samme som på Ørlygstad, bare at nå var det Tord Kakale som ledet sturlungene. 3 år senere fant det blodigste slaget i islandsk historie sted, slaget på Haugsnes, hvor over 110 personer ble drept.¹⁶⁰ Det siste store slaget sto på Tværrå-ører 1255¹⁶¹, men

¹⁵⁴ Nordal 1990: 289

¹⁵⁵ Sigurdsson 1999: 71, Byock 1988: 72, Jonsson 1930: 53

¹⁵⁶ Nordal 1999: 29

¹⁵⁷ Sigurdsson 1999: 33

¹⁵⁸ Sturlunga saga, bind 1, s. 466-75

¹⁵⁹ Sturlunga saga, bind 2, s. 63-70

¹⁶⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 88

det var nesten konstant mindre voldshandlinger hele perioden frem til 1264. I *Kongespeilets* uårslignelse er den viktigste årsaken til uårene at kongen enten ikke etterlater seg noen arvinger, eller at han etterlater seg flere arvinger som begynner å krangle om arven, og leder landet inn i krig og uår. Den samme situasjonen finner man på Island, hvor det ikke er noen sentralmakt og høvdingene kjemper en stadig hardere kamp om herredømme på øya. I *Kongespeilet* bruker forfatteren et bilde på hvordan urolighetene og uårene forverrer seg, når høvdingene trekker til seg så mye rikdom og så mange venner og støttespillere de kan, og så sammenligner de seg med hverandre og med tidligere høvdinge. "[...] og da synes hver og en av dem å ha altfor lite."¹⁶² Hvis ikke høvdingene var opptatt med å forsvare det de allerede hadde, var de opptatt med å øke det på bekostning av andre.

Plyndring er noe som også er mest beskrevet i samtidssagaene.¹⁶³ Det ble også stadig vanligere å henrette sine beseirede motstandere, det ble nærmest forventet at man skulle gjøre det. Dette kan ha vært inspirert fra Norge og borgerkrigstiden der.¹⁶⁴ Når den norske kongen nå var aktivt inne i det politiske spillet på Island, kunne han også hjelpe høvdinge som var slått og som tradisjonelt hadde vært "døde" politisk. Hvis man var kongens mann kunne man alltid få en ny sjanse med støtte fra kongen. Derfor ble det viktigere å drepe høvdinge og andre for å fjerne dem permanent fra maktkampene.¹⁶⁵ En viktig del av institusjonene og reglene i kamp var tradisjonelt å behandle sine motstandere på en verdig måte. Å gi motstanderne *grid*, dvs. våpenhvile, var en viktig faktor i kamp. Den som var slått kunne be om *grid*, og da var det mest ærefullt fra den seirende part å gå med på det. Målet var å oppnå en mest mulig fredelig løsning. I sagaene blir slike viktige avtaler stadig oftere brutt eller man nekter å gi *grid* til de man har beseiret og dreper dem isteden. Dette tyder på et samfunn hvor de gamle institusjonene er truet, Gudrun Nordal snakker om "an intimidated society"¹⁶⁶. Einar Sveinsson gir et overslag på at rundt rundt 350 personer ble drept eller henrettet på Island i tidsrommet 1208-60.¹⁶⁷ Nesten halvparten av disse falt

¹⁶¹ Sturlunga saga, bind 2, s. 262

¹⁶² Kongespeilet, s. 100

¹⁶³ Sigurdsson 1999: 117

¹⁶⁴ Nordal 1999:203

¹⁶⁵ Sigurdsson 1999: 89

¹⁶⁶ Nordal 1999: 30

¹⁶⁷ Sveinsson 1953: 72

under de store slagene på Haugsnes og på Floe-bukta på 1240-tallet. Dette inkluderer ikke de utallige andre som ble lemlestet og skadet på andre måter i forbindelse med de urolige tidene.

Så islendingene selv at de var inne i en ”uårsperiode”?

Var den koblingen som *Kongespeilet* gjør mellom et lands styresett og uår tydelig også for islendinger? Et glimt av hva islendingene synes får vi i *Håkon Håkonssons saga*, hvor Sturla Sighvatsson oppholder seg ved hoffet til kong Håkon 1235. Kongen ikke var fornøyd med at det var så stor ufred på Island. Kongen spør rett ut om ”det ville vel da bli fred om det var én som rådde?”¹⁶⁸ Sturla svarer bekræftende på dette, og får i oppdrag å reise til Island å legge øya under seg for kongen. Sturla var ikke den første og heller ikke den siste islendingen som ble sendt til Island på kongens vegne. Kardinal Vilhelm anbefalte senere at Tord Kakale skulle dra til Island og styre der, siden det var best at én mann styrte hvis freden skulle opprettholdes.¹⁶⁹ Dette gikk islendingene villig med på. I flere av kampene mellom de ulike høvdingene hvor begge parter var hirdmenn til kong Håkon ble det ofte bestemt å fremlegge saken for kongen og la ham bestemme. Dette var en ny situasjon på Island, og kan si noe om hvor kaotisk og uoversiktlig forholdene var. Å komme frem til overenskomster seg imellom ble stadig vanskeligere i og med at stridighetene ble stadig bitrere, og mange av de involverte kom frem til at den eneste utsikt til en fredelig løsning var å overlate avgjørelsen til kongen.

De islandske høvdingene var kanskje så involvert i maktkampene at de ikke på samme måte kunne se eller brydde seg om hvilke konsekvenser urolighetene hadde for Island og folket der. Et lite glimt av høvdingenes stilling får vi likevel når sagaen omtaler høvdingen Orm Jonssons død 1241, midt i de urolige tidene som var på øya. Orm var høvding over områder sørøst på Island, og da han døde en naturlig død ble han dypt sørget av mange. Det blir trukket frem at Orm i motsetning til andre høvdinge var venner med alle, og unngikk så langt det gikk å blande seg inn i maktkampene ellers på øya. Hele de borgerkrigsliknende tilstandene de andre høvdingene hadde viklet seg inn i ble ikke fremstilt positivt. Det de

¹⁶⁸ Håkon Håkonssons saga, s. 153

¹⁶⁹ Sturlunga saga, bind 2, s. 92

andre høvdingene drev med ble bare omtalt som "ulykkelige tilstander".¹⁷⁰ Her sier sagaen at tilstandene på øya ikke var bra, og at kampene mellom høvdingene ikke var populære. Når sagaen snakker om ulykkelige tilstander på øya, viser dette at folket på Island var meget klare over at ikke alt var som det skulle være. Det som får skylda er høvdingene og maktspillet dem imellom. Orm kunne som en fredelig høvding holde seg selv og sine områder utenfor maktkampene, og ble dermed populær blant sine tilhengere. Dette ble ekstra satt pris på i og med at resten av Island på denne tiden var såpass rammet av uro og uår. Det samme skjedde når Torgils Skarde senere kom til Nord-Island og ble høvding i Skagafjord. En av grunnene til at han ble populær var at han fikk en midlertidig slutt på de evigvarende kampene som hadde herjet området.

Selv om maktkampene først og fremst foregikk innad i den islandske eliten, fikk også vanlig folk tydelig merke den økte spenningen. Sagaene er fulle av fortellinger hvor folk som støttet feil høvding eller som ble ansett for å ikke vise nok respekt til høvdingene, kunne risikere å få gården plyndret eller husdyrene stjålet. Det var også en reel fare for å bli fysisk skadet. Sagaene inneholder flere beretninger om folk som f. eks. blir banket opp eller blir slått med øks eller får hånden hogd av. I verste fall ble du drept.¹⁷¹ En av de verste, men ikke unike, hendelsene i disse årene var brannen på Flugumyre 1253, hvor 25 mennesker, menn, kvinner, barn og eldre ble brent inne. Hjernen bak brannen var Eyjulf Torsteinsson som senere kjempet med Torgils Skarde om herredømmet over Skagafjord. Når Kolbein Unge i 1244 søker hevn over Tord Kakale etter slaget i Floe-bukta, befaler han følget sitt å dra til Vestfjordene å herje, brenne gårder, drepe folk og ødelegge bygda sånn at Tord ikke skulle ha mulighet til å samle styrker der lenger.¹⁷²

For små bygdesamfunn må det ha vært en stor påkjenning at det kunne dukke opp et krigerfølge i bygda og herje og plyndre. Hvis de ikke var der for å plyndre, var de der for å samle menn til krigerfølget sitt. Da Torgils Skarde reiste til Skagafjord for å samle menn 1255 var resultatet magert. Folket der hadde etter flere år med kamper få eller ingen våpen igjen, og selv om de uttrykte støtte til Torgils, var det få som var villige til å bli med ham på hans

¹⁷⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 99

¹⁷¹ Eks Sturlunga saga, bind 2, s. 47, 185

¹⁷² Sturlunga saga, bind 2, s. 73

krigstog. Hele stemningen i bygda viser et slitent og krigstrøtt folk.¹⁷³ Det er også flere eksempler i sagaen hvor bøndene er skeptiske til hele ordningen med høvdingen.

Tradisjonelt skulle forholdet mellom folk og bønder være begge parter til nytte, høvdingen fikk støtte på tinget av bonden mens bonden fikk beskyttelse og hjelp i konflikter av høvdingen. Når Torgils Skarde og hans allierte Torvard Torarinsson etter slaget ved Tværå-ører kommer til Eyafjord på Nord-Island og forsøker å få bøndene der til å ta en av dem til høvding, sier en av bøndene som er tilstede at han for så vidt kunne akseptere en av dem som høvding, men at egentlig ville det beste vært å ikke ha noen høvding i det hele tatt.¹⁷⁴ Det samme svaret får Torgils når han senere fortsetter til Skagafjord for å bli tatt til høvding av folket der. Flere av de mektigste mennene der sier at hvis de skulle tjene noen høvding så skulle det vært Torgils, men det aller beste ville vært å ikke tjene noen høvding og råde for seg selv.¹⁷⁵

Her ser vi at folket og bøndene var veldig skeptiske til å knytte seg til en ny høvding. Deres tidligere høvdingen hadde stadig vært involvert i kamper og krigshandlinger som bøndene uunngåelig også ble innblandet i. Senere tar bøndene i Skagafjord Torgils til høvding, men ikke før de gir sterkt uttrykk for sine reservasjoner. Innvendingene de har mot å ta Torgils til høvding var at han på den tiden praktisk talt sto med to tomme hender, så man kunne ikke forvente seg noen fortjeneste med å ta Torgils til høvding. Dessuten var Torgils på dette tidspunktet bannlyst av biskopen etter slaget på Tværå-ører, og hadde derfor et dårlig rykte på seg som kunne reflekteres over på de som fulgte og støttet ham. Men den viktigste innvendingen at Torgils hadde mange uavklarte konflikter med andre høvdingen gående. Utsiktene til ufred var store. Mange stolte ikke på at å akseptere Torgils som høvding ville føre til fredeligere tider for dem.¹⁷⁶ Allikevel aksepterte folket som oftest nye høvdingen, selv om de visste at dette i fremtiden kunne by på nye uroligheter og krigshandlinger. Selv om høvdinginstitusjonen ble kritisert, ble det allikevel muligens sett på som den beste måten å styre samfunnet på. Man kunne risikere å bli dratt inn i sin høvdings maktkamper med andre høvdingen, men det var likevel å foretrekke å ha en høvding enn ingen høvding. Hvis en

¹⁷³ Sturlunga saga, bind 2, s. 254

¹⁷⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 271

¹⁷⁵ Sturlunga saga, bind 2, s. 272

¹⁷⁶ Sturlunga saga, bind 2, s. 276

høvding gjorde en god jobb og skapte fred i sine distrikt, og i tillegg var sjenerøs og gavmild med sine tilhengere, ble man fort veldig populær. Uårene på Island endret ikke dette. Selv om høvdingene hadde gjort mye for å gjøre seg upopulære, drømte man stadig om at det skulle komme en ny og bedre høvding, eller man drømte seg tilbake til en tidligere høvdings tid, hvor alt var så mye bedre. Etter at Torgils til slutt ble akseptert som høvding i Skagafjord og de nordlige delene av Island, hadde han en periode hvor han fór hardt frem i områdene sine med trusler og vold for å vinne kontroll, men valgte etter hvert andre og fredeligere taktikker for å vinne støtte. Da endret stemningen seg drastisk i høvdingdømmet, og man sammenlignet Torgils med den avdøde høvdingen Kolbein og hans høvdingtid, som var en tid man så tilbake på med stor glede.¹⁷⁷

De høvdingene og stormennene som var sentrale i stridighetene de siste tiårene årene av fristatstiden var alle på en eller annen måte kong Håkons menn, som lend- og hirdmenn. For mange var kongens støtte viktig i kampen om makt på Island. Men hvis man følger *Kongespeilets* logikk skulle andre viktige grunner være at de trodde på ideologien om en sterk enekonge som styrte på vegne av Gud. De så at situasjonen på Island var blitt uholdbar, og at beste utvei var å vende seg til den norske kongen for å skape fred. Igjen er vi tilbake til det ideologiske bakteppe middelaldermennesket forholdt seg til, eller det ideologiske bakteppet konge og kirke ønsket at folket skulle leve med. Kongen og kirken jobbet for fullt med å spre læren om et kongedømme innstiftet av Gud som den eneste legitime styreform. *Kongespeilet* inngikk som et ledd i denne prosessen.

Uår beskrevet i andre skrifter

En parallell til *Kongespeilet* og uårslignelsen finnes i *Hirdskråen*, lovboka for kongens hird. *Hirdskråen* stammer i sin fulle utgave fra 1277, men det meste av den er basert på tidligere lover og tekster. *Hirdskråen* har sin egen uårslignelse, kalt villfaringståka. Det advares mot villfaringståka, som blinder hele folket og lurer dem ut på ville veier. Dette skjer når flere menn urettmessig utnevner seg til konge, og det fører til ufred og uår. Dette er ikke et samfunn innrettet etter Guds plan, og folket blir bedt om å passe seg for Guds harme.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 284, se også kap. 4 i denne oppgaven

¹⁷⁸ Hirdskråen, s. 65

Parallellene mellom *Hirdskråen* og *Kongespeilet* er interessante. Begge skriftene står for den samme ideologien. I likhet med *Kongespeilet* stammer de fleste av de bevarte utgavene av *Hirdskråen* fra Island, hvor den ble spesielt populær fra midten av 1300-tallet blant den islandske eliten.¹⁷⁹ Forklaringene i *Hirdskråen* om oppførsel og utseende i hirden, samt hvilke våpen som egnet seg best, er påfallende like de i *Kongespeilet*. Det skapes et idealbilde av den høviske hirdmannen, og dette idealbildet stammer trolig fra Håkon Håkonssons tid.¹⁸⁰ I *Hirdskråen* er mye av ideene som ble presentert i *Kongespeilet* videreført og blitt nedskrevet i en formell lov som gjaldt for både nordmenn og islendinger og andre som var i kongens tjeneste. Som hirdmann tok man på seg et ansvar for å forhindre at villfaringståka skulle blinde folket og herskerne, og føre til uår. Island var på mange måter inne i denne villfaringståka når kongemakten begynte å gjøre seg gjeldende.

En annen parallell til uårslignelsen finnes også et annet sted i selve *Kongespeilet*, i avsnittet hvor Faren forklarer Sønnen om hvordan sola er viktig for å skape fred mellom vindene. På sin vandring treffer sola vindene og skaper fred mellom dem, og på den måten blir jorda fruktbar og stormene på havet stilner. Fisken yngler og fuglene legger egg og duftende smaragdfarget gress dekker jorda og fred og harmoni råder hele vår - og sommerhalvåret. Men så kommer høst og vinter, og solens kraft svekkes og freden mellom vindene brytes, og stormene herjer på havet.¹⁸¹ ”På samme måte som solen bringer fred og harmoni i naturen, gjør kongen det i samfunnet. Uåret bryter ut når kongen er borte eller når kongemakten er delt, på samme måte som det blir storm og uro i naturen når solen er borte.”¹⁸² Faren får både forklart hvordan ting foregår i naturen og får samtidig sagt noe om hvordan den rette verdensordningen bør være.

Sverre Bagge trekker også frem likhetene mellom beskrivelsen av uår i *Kongespeilet* og Snorre Sturlasons beskrivelse av samfunnet i *Heimskringla*. En sentral forskjell er at i *Heimskringla* blir uorden og konflikt fremstilt som en naturlig del hvordan samfunnet fungerer og henger sammen. Feider, drap og vold var en del av hverdagen, og man ble stort sett verdsatt etter hvordan man taklet ulike konflikter. En konge var konge gjennom sin

¹⁷⁹ Hirdskråen, s. 19

¹⁸⁰ Hirdskråen, s. 27

¹⁸¹ Kongespeilet, s. 17-20

¹⁸² Bagge 2005: 150

slekt, sin rikdom og sine evner. Han var avhengig av hele tiden å bevise hva han dugde til for å sitte trygt på tronen. Det har da skjedd en utvikling i løpet av tida mellom dette verket ble skrevet rundt 1230 og frem til Kongespeilet ble skrevet rundt 20 år senere. I *Kongespeilet* blir det tradisjonelle samfunnet som blir presentert i *Heimskringla* fremstilt som et avvik fra den rette ordenen innstiftet av Gud. Kongen fikk sin stilling fra Gud og ikke gjennom å bevise hva han dugde til i konflikter. Målet var derimot å få slutt på konflikter og ufred. Det typiske sagasamfunnet som presenteres i *Heimskringla* har måttet vike for den kongevennlige fremstillingen i *Kongespeilet* og *Hirdskræen*.¹⁸³

Derfor er det interessant å se hvordan kongemakten spilte en stor rolle på Island i tida før 1264. Både innholdet i boka og spredningen av den mener jeg tyder sterkt på at *Kongespeilet* var ment å leses av ikke bare av befolkningen i fastlands-Norge. Også befolkningen i de norrøne øysamfunnene var et potensielt publikum til boka. *Kongespeilets* budskap tar mål på seg for å være et universelt budskap. Det er Guds plan for jorda og menneskene. Island er en del av denne planen. Dette er særlig tydelig i de to første bøkene i boka om kjøpmannen og hirdmannen. Skildringene av naturen og geografien på Island gir en ekstra tyngde til budskapet man ønsker å komme med. På den ene siden viser det en interesse fra norsk side for disse områdene. Man ønsker å innlemme dem i det samme verdensbildet man selv står for. Samtidig signaliserer det for Island og islendingene at dette også var noe som angikk dem. Dette var ekstra viktig når muligheten til fysisk erobring var mindre aktuell. Hvis man ikke kunne erobre nye områder mot deres vilje, måtte man i stedet jobbe for at underleggelsen skjedde frivillig. Islendingene måtte oppdras til å bli gode og trofaste undersåtter til den norske kongen. Ingen var så trofast som Torgils Skarde, og han vil stå i sentrum for oppgavens neste del.

¹⁸³ Bagge 1991: 142-45

KAPITTEL 4 – Torgils Skarde

”Hvad kongen har befalet mig at kræve, hvad enten det er riger eller ejendomme, det agter jeg at udføre, [...]”¹⁸⁴ Dette sies av Torgils Skarde i 1252 etter at flere andre islandske høvdinge presset ham til å bryte eden han hadde avlagt kong Håkon. Dette var kort tid etter at han hadde returnert til Island etter et lengre opphold i Norge.

Presten som døpte Torgils Skarde kom med disse noe illevarslende ordene under dåpen at ”dersom denne dreng når alder og utvikling, vil han blive en kæk mand og stor høvding; men jeg er forberedt på, at han ikke dør af alderdom.”¹⁸⁵ Torgils ble født rundt 1226 på Stad vest på Island. Tilnavnet Skarde kommer av at han var født med hareskår. *Torgils Skardes saga*, som inngår i den større *Sturlunga saga*, handler grovt sett om Torgils som først drar til Norge i 1244 fra Island. Der ble han kongens hirdmann året etter. I 1252 ble han sendt tilbake til Island for å hevde kongens sak og ta makten i de høvdingdømmene kongen anså som sine der. På Island følger vi Torgils’ vei til å bli en mektig høvding. I første omgang prøvde han å vinne kontroll over Borgarfjord sørvest på Island. Da det ikke lyktes satset han i stedet på å bli høvding over Skagafjord nord på øya. Ikke før hadde han skaffet seg en mektig posisjon før han ble drept av en tidligere alliert i 1258. Prestens ord ved dåpen gikk dermed i oppfyllelse. At Torgils var forutbestemt til å gjøre seg bemerket hang mye sammen med hans familiehistorie.

Sturlungen Torgils

Faren til Torgils var Bødvar Tordsson, sønn av Tord Sturlason. Moren var Sigrid Arnorsdatter, søster til Kolbein Unge, høvding over store deler av det nordlige Island. Tord Sturlason var bror til Snorre Sturlason. Snorre var altså Torgils’ grandonkel, og Sturla Tordsson, mannen bak både *Håkon Håkonssons saga* og deler av *Sturlunga saga* og var hans onkel. Da Torgils ble sendt til Island i 1252 var han det fjerde medlemmet av sturlunge-familien kong Håkon sendte til øya. Tidligere hadde både Snorre Sturlason, Sturla Sighvatsson og Tord Kakale vært i den samme situasjonen.¹⁸⁶ Sturlungenes sterke stilling på begynnelsen av 1200-tallet har

¹⁸⁴ *Sturlunga saga*, bind 2, s. 151

¹⁸⁵ *Sturlunga saga*, bind 2, s. 125

¹⁸⁶ Se slektstreet i vedlegg 1 for oversikt over de sentrale sturlungene og deres forbindelser til andre sentrale personer

også gitt navnet til perioden ca 1220-64 i islandsk historie, kalt sturlungetiden eller *sturlungaöld*.

Kong Håkons prosjekt med å sende sturlunger til Island hadde hatt blandede resultater. Sturla Sighvatsson ble drept i slaget ved Ørlygstad i 1238 sammen med store deler av familien. Snorre ble drept av sin tidligere svigersønn Gissur Torvaldsson og hans menn i 1241. Tord Kakale hadde havnet i unåde hos kongen etter å ha opptrådt for selvstendig, og døde i Norge i 1256. Selv om resultatene av sturlungenes virke hadde latt vente på seg var nettopp denne familietilhørigheten viktig for at Torgils skulle kunne havne i søkelyset til kong Håkon. Alle de mennene kongen sendte til Island med oppdraget om å legge under seg Island for kongen tilhørte den islandske eliten. Torgils' familiebakgrunn ga ham en privilegert stilling samtidig som det fungerte som en døråpner inn til kongens innerste sirkel. Skulle kong Håkon ha noen mulighet til å legge under seg Island var han avhengig av å få den islandske eliten på sin side. Særlig var det gunstig å ha sturlungene på sin side. Om folk ikke kjente Torgils personlig, kjente de i hvert fall familien hans. Å tilhøre en såpass kjent og mektig slekt må også ha vært med på å forme Torgils' oppfatning om hva som var den beste måten å skaffe seg en fremtredende posisjon. Sturlungene hadde en lang historie med kongstjeneste, ikke bare i Norge. Torgils' onkel Olav hadde bl.a. vært i tjeneste hos den danske kong Valdemar og fått stor ære av dette.¹⁸⁷ Torgils var neste generasjonen som sto klar til å ta over.

Selv om Torgils tilhørte en av de gamle og mektigste høvdingslektene på Island, representerer han også en ny tid i den politiske hverdagen på Island. Dette gjaldt både hvordan man skaffet seg makt og hvordan personer i maktposisjoner skulle fremstå. Flere ting tyder på/viser at det var kommet en ny lederskapsideologi til Island fra Europa via Norge. Kongen i Norge hadde gått fra å være fremst blant likemenn til å bli en opphøyd skikkelse som sto over resten av folket. Også det islandske samfunnet med høvdingene i spissen til seg disse tankene og tilpasset dem den islandske konteksten. Dette var en utvikling som hadde startet lenge før Island ble en del av Norgesveldet.¹⁸⁸ Den viktigste måten Torgils representerte en ny tid på var at han fikk mye av sin makt og posisjon *gjennom*

¹⁸⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 94 og 133

¹⁸⁸ Monclair 2004: 263

kongen.¹⁸⁹ Ved å se på Torgils vei til makten kan vi også få et bilde av hvordan kongens påvirkning endret spillereglene i kampen om makten på Island. Torgils tid på Island kan fungere som et godt eksempel på den spenningen som fantes mellom det å være høvding på den ene siden og det å være kongens mann på den andre. Spenningen lå i at de aller fleste var begge deler, det var veldig få islandske høvdinge på Torgils' tid som ikke var knyttet til kongen på en eller annen måte. Torgils' strategi på Island var en blanding av det gamle og det nye. Torgils hadde mange av de kriteriene som tradisjonelt burde være til stede for at man skulle gjøre en suksessfull karriere i de islandske maktkampene, men han hadde også andre og nye faktorer på sin side, som kongens støtte. Dette endret spillet om makten.

Torgils Skardes karriere sammenfaller ganske presist med tidsrommet som er hovedfokuset for denne oppgaven. Særlig viktig for denne delen av oppgaven er det at Torgils oppholdt seg flere år i Norge. Gjennom sagaen får vi et detaljert innblikk i Torgils' opphold der. Det blir ekstra interessant når man gjennom sagaen kan følge en islending som Torgils fra Island til Norge, hans møte med Norge og den norske kongen og hans opptak i hirden. Den påvirkningen Torgils har blitt utsatt for under oppholdet i Norge er viktig for denne oppgaven, og vil være med på å belyse utviklingen i både i Norge og på Island de siste tiårene av Håkon Håkonssons regjeringstid i Norge og fristatstida på Island. Før Torgils dro til Norge og ble kong Håkons mann bodde han hos en annen av kongens menn på Island, Gissur Torvaldsson.

Torgils hos Gissur Torvaldsson

Etter at Snorre Sturlason ble drept av Gissur Torvaldsson på kong Håkons ordre 1241, fikk Torgils' far Bødvar valget mellom å sverge troskap til Gissur, eller å la sønnen Torgils bo hos Gissur som et gissel. På den måten håpet man å opprettholde freden dem i mellom.¹⁹⁰

Torgils bodde dermed hos Gissur fra han var 15 til han var 16. Gissurs hushold var et av de rikeste og mest fornemme hushold på Island. Gissur var leder for haukdøl-familien. På denne tiden var han Islands mektigste mann, så lenge sturlungene var satt ut av spill etter Snorres død. Haukdølene hadde vært særlig involverte i å innføre kristendommen på Island og

¹⁸⁹ Monclair 2004: 178

¹⁹⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 126

organisere en islandsk kirke, og hadde sitt maktområde rundt bispedømmet Skálholt på Sør-Island, og Thingvellir, stedet hvor Alltinget møttes hvert år.¹⁹¹ Dessuten var Gissur etterkommer etter den norske kongen Magnus Barfot, gjennom sin farmor som tilhørte oddaverjar-familien. Selv om Torgils var der i egenskap av gissel, ble han sett på som et viktig medlem av husholdet. Han ble behandlet som en viktig person fra en betydelig slekt. Ifølge sagaen kan man få inntrykk av at Gissur behandler Torgils med en slags faderlig omsorg, og gir Torgils æresplassen nærmest seg under måltider. Han prøvde også å unngå at Torgils skulle innblandes i kamper da gården ble angrepet av Gissurs fiender i 1242.¹⁹² Fienden var Snorres sønn Urøkja, som søkte hevn for farens død. Konflikten endte med forlik og fredsslutning mellom de to partene. Torgils fikk nå lov til å reise tilbake til familien på Stad.¹⁹³ Da hadde den faderlige omsorgen Gissur viste Torgils kjølnet noe etter Torgils' arrogante oppførsel mot folk i Gissurs hushold.¹⁹⁴

Gissur, sammen med sagaforfatteren Sturla Tordsson, skulle bli den en av de store aktørene som spilte en hovedrolle i de siste tiårene av fristatstida som overlevde maktkampene. Han oppnådde å bli utnevnt til jarl av kongen, og var svært delaktig i å få hele Island til å betale skatt til den norske kongen. Husholdet til Gissur har trolig hatt et sterkt høvisk preg. Gissur var allerede blitt med i hirden til kong Håkon under et opphold i Norge 1229. Her hadde han tatt til seg høviske idealer som at han hadde et følge med lojale menn, akkurat som hirden til kongen, og viktigheten av å avlegge ed, som var et annet høvisk innslag som kom til Island med den sterke norske innflytelsen på 1200-tallet. Torgils må ha blitt påvirket av å bo i et slikt miljø. Forholdet til kongen og vekt på høviske idealer var noe Torgils og Gissur ville komme til å ha felles. Et annet fellestrekk mellom Torgils og Gissur kan være personligheten. Der Gissur var beregnende var Torgils brå, det de hadde til felles var en stor grad av hensynsløshet i sine avgjørelser. Gissur overlevde maktkampene fordi han var målbevisst og nådeløs når det gjaldt å sikre sin egen posisjon, og gikk ikke av veien for å bryte eder eller ta livet av andre høvdinger.¹⁹⁵ Senere ville de to reise til Island som allierte i 1252 etter at kong Håkon hadde kalt Tord Kakale tilbake til Norge. Alliansene skiftet fort, og som vi ser gikk

¹⁹¹ Karlsson 2000: 35-36

¹⁹² Sturlunga saga, bind 2, s. 126-27

¹⁹³ Sturlunga saga, bind 1, s. 504

¹⁹⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 127

¹⁹⁵ Sigurdsson 1999: 89

Torgils fra å være Gissurs gissel for senere å være hans allierte i kampen for kong Håkons underleggelse av Island. Når Torgils kom tilbake til Island og kastet seg inn i maktkampene, viste han mye av den samme nådeløsheten som Gissur når det gjaldt å slå hardt ned på sine fiender, både ekte og innbilte. Å være i Gissurs følge hadde mange fordeler. Det året Torgils bodde hos ham kan ha vært med på gjøre ham oppsatt på å få en like fremtredende stilling som Gissur. Han visste at man ved å dra utenlands kunne komme i kontakt med enda mektigere menn. Den norske kongen var den mest åpenbare muligheten. I 1244, det året han fylte 18 år, forlot han Island og seilte til Norge.

Torgils i Norge

I Norge holdt han først til hos kjøpmannen Erik i Sogn som hadde brakt ham til Norge på skipet sitt. Sagaen formulerer det slik "Torgils kunde være meget tilfreds med folkene her, men han syntes ikke om hjemmet."¹⁹⁶, noe som må være en diplomatisk måte å si at det ikke var "fint" nok for Torgils. Torgils sier rett ut at han helst ville bo hos den mannen som var den ypperste i herredet. Denne mannen var Brynjulv Jonsson på Hvål, en av kong Håkons mest ansette lendmenn. Torgils får med en gang en invitasjon til å bo hos Brynjulv når de møtes i et gjestebud, for "Brynjulv mærkede, at Torgils var en langt betydeligere mand end folk flest".¹⁹⁷ Dette åpnet for nye muligheter. Når Brynjulv dro for å møte kong Håkon i Bergen våren 1245 ble Torgils med. Her ble Torgils for første gang introdusert for kongen som medlem av følget til Brynjulv. Etter at Torgils hadde bodd hos Brynjulv en stund, kommenterte Brynjulv at Torgils hadde blikket rettet mot å tjene en mektigere herre enn ham selv. Han sa at Torgils var som skapt til å være "kongsmand". Derfor ville han legge inn et godt ord for Torgils hos kongen og hjelpe ham til bli hirdmann. Torgils sa at han gjerne ville gå i kongens tjeneste.¹⁹⁸

Hans tilstedeværelse i Norge var allerede kjent av kongen helt siden han kom til Norge. Kongen var interessert i å vite mer om en unge islendingen som hadde vært i følget til Brynjulv. Dessuten var det flere islendinger tilstede ved kongens hoff som kjente til Torgils

¹⁹⁶ Sturlunga saga, bind 2, s. 128

¹⁹⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 128

¹⁹⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 132

og hans familie. Disse oppfordret kongen til å ta imot Torgils. Å ta imot Torgils i hirden ville lønne seg, mente de. Torgils var ment til å utrette store ting.

Før Torgils slapp helt inn i varmen hos kongen, måtte han først vise hva han dugde til. Han fikk da bo hos islendingen Aron Hjörleivsson i Bergen, som var hirdmann og fortrolig med kongen. For en person som var beryktet for sitt vanskelige humør, må ventingen ha vært uutholdelig. I sagaen kan vi få inntrykk av en utålmodig, på grensen til desperat ung mann som føler at noe må skje, og det snart. Til slutt tar han saken i egne hender, og ber kongen om at enten må han få lov til å reise til Island eller et annet utland, for nå ville han ikke lenger være uvirksom og ufri. Kong Håkon likte dårlig å bli stilt over slike krav fra sine undersåtter, men han gikk med på å innlemme Torgils i hirden. Våren 1245, da Torgils er 19 år, ble han offisielt kongens håndgangne mann og hirdmann.

Man kan få inntrykk av at Torgils hadde to mål; det ene var å komme i tjeneste hos en mektig herre og vinne ære og rikdom som hans mann. Det hadde han nå oppnådd ved å bli kong Håkons hirdmann. Det andre målet synes å være å vende tilbake til Island. Når han ble hirdmann bandt han seg permanent til kongen. Man kunne ikke forlate landet uten godkjenning av kongen.¹⁹⁹ Dette var en av grunnene/påskuddene kong Håkon hadde for å ta Snorre Sturlason av dage, siden han hadde reist til Island uten tillatelse. Selv om Torgils nå var blitt en av kong Håkons betroede hirdmenn, var han allikevel ikke helt tilfreds og følte seg ufri.²⁰⁰ Det kan virke som om han hadde oppnådd det han ville i utlandet, og at det nå var på tide å vende tilbake og kombinere sin nye status som kongsmann med en maktposisjon på Island. Å bo og leve i kongens nærhet som hans hirdmann var ærerikt og noe Torgils hadde sett frem til lenge. Torgils fungerte muligens best når han kunne kombinere de to rollene som hirdmann og høvding. Hvis vi ser på Torgils' fremtoning etter at han var kommet tilbake til Island igjen, tyder det på at det var en mann som likte seg best når ting skjedde. Når han kunne ha kommandoen og få folk over på sin side og sitt syn trivdes han best. Når han var tilbake på Island kastet han seg inn i maktkampene med en voldsomhet som muligens kunne henge sammen med at han nå endelig hadde en sak å kjempe for, nemlig kongen.

¹⁹⁹ Hirdskråen, s. 127

²⁰⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 137

Langsiktige strategier fra Torgils' side?

Et motiv som er sterkt til stede i de islandske sagaene er islendinger som dro til Norge og kongen for å vinne ære og rikdom. Senere kunne man vende tilbake til Island som respektable stormenn med en helt annen status enn da de dro.²⁰¹ Torgils reiser frivillig til Norge i første omgang, men når han først er kommet til Norge blir han nektet av kongen å reise ut av landet igjen. Når kongen nekter ham å reise tilbake til Island blir oppholdet hans i Norge en slags blanding av frivillig og ufrivillig. Selv om han stadig under oppholdet i Norge klagde over at han ikke fikk reise tilbake til Island, kan man spørre seg hva han så for seg ventet ham på Island, og hva han tenkte å gjøre når han kom tilbake til Island igjen. Uten kongen i ryggen hadde han ingen automatisk vei til en viktig maktposisjon på Island. Han hadde krav på områdene til faren Bødvar på Snæfellsnes vest på Island. Som en av sturlungene var han automatisk en brikke i maktspillet. Allikevel er det ikke like lett å se hva Torgils kunne utrette alene på Island uten kongen i ryggen. På den ene siden ønsket han sterkt å vende tilbake til Island og familien og hjemmet han hadde der. På den andre siden var hans andre store mål i livet å komme i tjenesten til mektige menn, og oppnå ære gjennom sin tjeneste hos dem.

Torgils var en mann som visste hva han ville. Gjennom hele sin væremåte og ting han sa utstrålte Torgils at han hadde store ambisjoner på egne vegne. Aller helst ville han gå i tjeneste hos mektige menn, og aller helst en konge. Gjentatte ganger i sagaen blir dette kommentert av kommentert av folk i hans nærhet.²⁰² Torgils sier selv "[...]at han antog, at når han søgte til fremmede lande, kunde han finde det sted, hvor han kunde blive optaget i mægtige mænds følge [...]."²⁰³ Han ønsket også å få en saga skrevet om seg. Torgils' beslutning om å reise til Norge var starten på en ferd som ville bringe ham til kong Håkons hoff og tilbake til Island som en mektig høvding. Han ville etter sin død få ønsket sitt oppfylt om en egen saga med hans navn. Det er derfor interessant å følge hans progresjon fra opphold hos mektige menn til enda mektigere menn helt til han møter kongen. Jeg mener at Torgils Skarde tydelig arbeidet etter en klar strategi. Følger vi Torgils vei fra Island til Norge

²⁰¹ Sigurdsson 2005: 164

²⁰² Sturlunga saga, bind 1, s. 128, 132

²⁰³ Sturlunga saga, bind 2, s. 133

kan man nesten sammenligne Torgils' karriere med en trapp. Hvert trinn bringer ham nærmere kongen. Fra å starte som eldste sønn til en vel ansett, men ikke så mektig islandsk høvding, Bødvar, avanserte han til å bo hos Islands mektigste mann, Gissur. Det var heller ikke er nok og han dro senere til Norge. I Norge bodde han først hos en respektert kjøpmann med mange innflytelsesrike venner, Erik, før han klatret videre og slo seg ned hos Brynjulv Jonsson, en av kong Håkons lendmenn. Han begynte nå for alvor å nærme seg kretsen rundt kongen. Før han tok det siste trinnet helt opp til kongen, bodde han hos hirdmannen Aron Hjørleivsson i Bergen, like i nærheten av kongsgården hvor konge og hoff holdt til. Både Brynjulv og Aron lovte å hjelpe Torgils å bli hirdmedlem. De introduserte ham for kongen, og anbefalte ham som hirdmann. De mente at Torgils hadde det som krevdes for å være en hirdmann bl.a. gjennom sin familiebakgrunn som en av sturlungene. Dessuten kunne hirdmedlemskap hjelpe Torgils, som ikke hadde så mange penger. Han kunne derfor trenge den støtten han kunne få i hirden.²⁰⁴ Kongen gikk med på å ta Torgils opp i hirden hvis han viste seg så dyktig som Brynjulv og Aron vil ha det til.

Dette eksemplet kan være med å vise at det fantes et slags anbefalingsrituale for potensielle hirdmenn på midten av 1200-tallet. Både Brynjulv og Aron tilhørte makteliten, og deres ord har sikkert veid tungt hos kongen.²⁰⁵ Denne fremgangsmåten blir også anbefalt i *Kongespeilet*. Ønsket man å komme i kontakt med kongen skulle man først oppsøke det stedet kongen oppholdt seg. "Da skal du spørre nøye etter hvilke menn som er med kongen, hvem som oftest er vant med å legge folks saker frem for kongen, og som han liker best å høre."²⁰⁶ Du skulle gjøre deg til venns med disse, og få dem til å ta ærendet ditt til kongen for deg. Torgils er tydeligvis ikke ukjent med denne strategien. Han kan vanskelig dra rett til kongen selv, han trenger en mellommann. Brynjulv og Aron blir nyttige her. Her vil jeg trekke frem Aron Hjørleivssons rolle. Aron var islending, og hadde tidligere hatt et nært forhold til Torgils' familie. På Island hadde Aron vært Sturla Sighvatssons fosterbror, men de hadde havnet på forskjellige sider i maktkampen. Aron var blitt dømt fredløs av Sturla, og ble forfulgt av Sturla og hans menn. Bødvar, Torgils' far, hadde hjulpet Aron i denne tiden, blant annet ved å betale bøter som Arons frender hadde blitt dømt til å betale etter å ha blitt

²⁰⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 132-33

²⁰⁵ Randi Bjørshol Wærdahl: "For å oppnå kongens gunst", i Hermanson 2007: 179

²⁰⁶ Kongespeilet, s. 87

saksøkt av Sturla.²⁰⁷ Aron kom seg senere unna og reiste til Norge. Her ble han kong Håkons hirdmann.²⁰⁸ Aron var takknemlig for all den hjelp han hadde fått av Torgils' far, og han ville derfor stå til tjeneste med hva det skulle være, "hva enten det er gods eller bistand."²⁰⁹

Torgils fikk dermed bo hos Aron i Bergen, og Aron lovte å tale hans sak for kongen. Hvis vi skal følge teorien om at Torgils hadde en plan eller idé om at han på et eller annet tidspunkt ønsket å komme i kontakt med kong Håkon, kan det godt tenkes at Aron var en del av denne planen. Torgils kan ha visst hvem Aron var fra tiden på Island, og at han sto i gjeld til Torgils og hans familie. Aron kunne derfor bli en nyttig alliert i planen om å vinne innpass hos kong Håkon.

Å ha noen som introduserte deg og anbefalte deg til kongen var utvilsomt viktig for å få lov til å tre frem for kongen og å bli tatt opp i tjeneste. Samtidig viser sagaen at Torgils' familietilhørighet i seg selv nærmest var nok til å bli akseptert som hirdmann. Både Aron og Brynjulv ga uttrykk for at Torgils' familie ville tale til hans fordel hos kongen.²¹⁰ Det er tydelig at nettopp Torgils' slektstilhørighet har vært uvurderlig i hans sosiale klatring i Norge. Det var slik han fanget oppmerksomheten til både Brynjulv og senere Aron, og var nok også avgjørende for at han skulle få kongens oppmerksomhet. Allikevel er det ikke noen tvil om at det var kong Håkon som avgjorde om Torgils fikk komme med i hirden. Hadde han nektet, hadde ikke anbefalingene fra Brynjulv og Aron hjulpet.²¹¹ Brynjulv og Aron var også viktige for Torgils på en annen måte. At Torgils var en til tider vanskelig person å ha med å gjøre var velkjent. For Torgils var det trolig også ekstra viktig at han fikk noen til å anbefale seg til kongen, da han selv som person kunne ha større vanskeligheter med å vinne folk over.

Torgils' personlighet

Torgils tilhørte en av de mektigste slektene på Island, og var preget av det miljøet han vokste opp i. Man kan tenke seg at oppveksten i et miljø der fokus på tradisjoner, makt og ære og familiens betydning har satt sitt preg. Det kommenteres stadig at Torgils er vanskelig å ha

²⁰⁷ Sturlunga saga, bind 1, s. 336

²⁰⁸ Sturlunga saga, bind 1, s. 340

²⁰⁹ Sturlunga saga, bind 2, s. 132

²¹⁰ Wærdahl, i Hermanson 2007: 179-80

²¹¹ Wærdahl, i Hermanson 2007: 181

med å gjøre, og hvor brå og hissig han var. Det blir fortalt at han har "et vanskelig sind"²¹². Det er særlig interessant å se på Torgils' møte med kong Håkon. Torgils får hjelp av Brynjulv og hirdmannen og Aron til å introdusere seg for kongen. Han følger her oppskriften på å møte kongen slik som den blir presentert i *Kongespeilet*, hvor man skulle undersøke hvem kongen stolte på og gå via dem for å nå ham.²¹³ I *Kongespeilet* står det videre at man skal møte kongen på en ærbødig og respektfull måte. Det står blant annet at du bør kle deg i det beste du har, vent på tur, ikke snakk før kongen snakker til deg, vær oppmerksom og lytt nøye til alt kongen sier, generelt oppfør deg mest mulig høvisk og ærbødig. Dette står i kontrast til Torgils' andre møte med kongen, hvor Torgils selv sendte brev til kongen nærmest forlangte å få reise tilbake til Island hvis han ikke fikk være med i hirden. Kong Håkon kommenterte dette selv også, da han gikk med på å ta Torgils opp i hirden. Han hadde hørt av andre at Torgils ble ansett for å være storaktig og hovmodig.²¹⁴ Men her trer Aron Hjørleivsson støttende til, og sier at han ikke har noe å utsette på Torgils. For Torgils var det derfor avgjørende at han hadde noen som kunne tale hans sak og glatte over de mer negative sidene ved hans person. Torgils skulle senere treffe Aron igjen på Island, hvor han støttet Torgils under hans kamp for å vinne kontroll over Skagafjord.²¹⁵

Før Torgils kom til Island hadde en av motstanderne hans hatt en drøm hvor det kom et skip til Island fra Norge. Om bord på dette skipet hadde det vært en svær bjørn, og det ble sagt "at dette dyr er temlig glubsk."²¹⁶ Denne drømmen var man enig om at var et tegn på at Torgils Skarde var på vei til øya. Sammenligningen mellom Torgils Skarde og en glupsk bjørn er kanskje ikke så dum. Når man leser om Torgils Skarde og hans bedrifter i *Sturlunga saga* slår det en at det kan synes som om Torgils hadde én leveregel: Aldri vis tegn til svakhet. I starten av sin karriere foretrakk Torgils rå og brutal maktbruk fremfor diplomatiske løsninger. Evne og vilje til å bruke makt, stor tro på egen sak og person og en glødende lojalitet til kong Håkon gjorde at Torgils raskt ble en maktfaktor på Island etter 1252. Hans første fremstøt i Borgarfjord hadde også mye av den voldsomheten og råskapen man kunne finne hos en glupsk bjørn. Han reiste rundt i området og banket opp mange bønder han

²¹² Sturlunga saga, bind 2, s. 126

²¹³ Kongespeilet, s. 87

²¹⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 134

²¹⁵ Sturlunga saga, bind 2, s. 168

²¹⁶ Sturlunga saga, bind 2, s. 142

mente ikke viste ham tilstrekkelig troskap. Opptredenen hans ga ham få venner og allierte. Senere ble dette en av innvendingene mot ham etter at han hadde blitt jaget fra området av Ravn Oddsson og Sturla Tordsson. Det samme skjer etter at han slo seg ned på Stad, hvor han stjal/konfiskerte hele kvegflokken til en bonde, Halldor, som ikke umiddelbart lovet troskap til ham. Halldor dro sporenstreks til Ravn Oddsson, som støttet ham i saken mot Torgils. Torgils ble nødt til å gi oppreisning til Halldor. Igjen kan det synes som Torgils' brå natur skaffet ham mer trøbbel enn nødvendig.

I tiden etter forholdt Torgils seg forholdsvis rolig på Stad. Hans ene store foretagende var hevntoget han iverksatte mot innbyggerne i Borgarfjord. Sagaen sier at Torgils ofte snakket om hvor dårlig han var blitt behandlet i Borgarfjord. Han mente han var blitt forsøkt drept og møtt med bare svik og ondsinnethet. Den eneste oppreisningen han hadde fått mente han var enda mer spott og nedsettende omtale. Han ønsket derfor å dra til Borgarfjord for å hevne seg på dem han mente hadde gjort ham urett.²¹⁷ I løpet av hevntoget hogger Torgils og følger hans hånden av en mann og dreper en annen. Sagaen avslutter paragrafen om hevntoget med at "om hans tog dømte mange ilde"²¹⁸. Disse hendelsene bidro ikke særlig mye til å fremme Torgils' sak. Men det kan tenkes at de var nyttige i den forstand at de var med på å innprente i folks bevissthet at Torgils ikke ville sky noe for å utføre det oppdraget kong Håkon hadde gitt ham. Når Torgils senere vender øynene nordover mot Skagafjord og områdene der, får vi et nytt drømmevarsel om Torgils. Et skip som tilhørte Torgils ble observert seilende inn fjorden, og fra skipet skjøt det gnister som spredde seg så langt øye kunne se. Dette ble tolket som at storm og ufred var på vei i form av Torgils Skardes skikkelse.²¹⁹ Dette kan tyde på at ryktet hadde spredd seg om at Torgils var en motstander man ikke burde ta lett på.

Torgils' svært dominerende og vanskelige personlighet var både en ulempe og en fordel for ham. En ulempe fordi den ofte vanskeliggjorde gode samarbeidsforhold med andre personer. Han klarte å få et anstrengt forhold til både Gissur Torvaldsson, Brynjulv Jonsson og til tider kong Håkon. Han kunne hatt mer nytte av deres godvilje. Torgils var ikke særlig diplomatisk. Under Torgils' opphold hos Brynjulv Jonsson i Sogn, ber Brynjulv Torgils om å

²¹⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 181

²¹⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 185

²¹⁹ Sturlunga saga, bind 2, s. 241

gjøre en tjeneste for ham, noe Torgils nekter. Han sier rett ut at han bare ville være sendebud for menn som var mektigere enn Brynjulv.²²⁰ Torgils mente at han var av lik rang som Brynjulv, og at han derfor ikke trengte å gjøre ham noen tjenester.²²¹ På Island gjorde hans harde fremferd mot folk i starten at han vant lite støtte for sin sak. Særlig tydelig ble dette når han angrep sine egne støttespillere. Istedenfor å forsøke å vinne dem over på fredelig vis, tydde han i starten ofte til vold og trusler.

På den annen side bidro hans stahet og ærgjerrighet til at han faktisk klarte å oppnå det han hadde satt seg fore. I sagaen blir Torgils karakterisert som en ordholden mann. Hadde han lovet noe så holdt han sitt ord.²²² Torgils hadde fått et oppdrag av kong Håkon som han hadde lovet å gjennomføre, jf. sitatet i innledningen til kap. 3. Det var aldri snakk om å trekke seg. På den måten hadde Torgils de egenskapene som skulle til for å bli en nyttig brikke i kong Håkons islandske prosjekt.

Hva så kong Håkon etter når han valgte Torgils?

På den ene siden spilte en hirdmanns slekt og sosiale stand en viktig rolle. *Kongespeilet* sier at hirdmenn kunne velges ut blant hele folket, men de som var øverst i hierarkiet nærmest kongen skulle helst "[...]være fullkomne i alle ting, både i ætt og rikdom[...]"²²³. Det legges stor vekt på at hirdmennes oppførsel og egenskaper avspeilte kongen. Hirdmenn som ikke viste seg tilliten verdig brakte skam over sin herre kongen.²²⁴

For Torgils del var det kombinasjonen familiebakgrunn og personlighet som gjorde ham attraktiv for kongen. Her kan det tenkes at også kong Håkon tenkte langsiktig. Å knytte til seg et medlem av sturlunge-familien kunne være nyttig ved en senere anledning når han gjorde et nytt fremstøt på å få lagt Island under seg. Kong Håkon hadde også tidligere sett nytten av å knytte til seg medlemmer av sturlunge-familien. Å ha den mektigste familien på Island på sin side var nok et viktig strategisk valg fra kongens side, selv om både Snorre Sturlason, Sturla Sighvatsson og Tord Kakale hadde skuffet ham.

²²⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 131

²²¹ Wærdahl i Hermanson 2007: 180

²²² Sturlunga saga, bind 2, s. 125

²²³ Kongespeilet, s. 84

²²⁴ Kongespeilet, s. 85

Ved Torgils' første møte med kongen er han full av ungdommelig overmot. Man kan få inntrykk av at kong Håkon behandler ham med en aning overbærenhet. Han merker at Torgils er en utålmodig og heftig ung mann, og vil ha tid på seg for å se om han passer som hirdmann. Etter en tid tar Torgils selv initiativet til å bli inkludert i hirden. Ved hjelp av sine støttespillere Brynjulv Jonsson og Aron Hjørleivsson går kongen med på å gjøre ham til hirdmann. På denne tiden var Tord Kakale den dominerende personen på Island, og kanskje tenkte kongen at det kunne være greit å ha en annen sturlung i bakhånd, hvis Tord ikke viste seg oppgaven verdig. En kan tenke seg at kong Håkon har sett et potensial i den unge Torgils. Følger vi Torgils' videre karriere i hirden, kan vi også se en viss endring i Torgils' holdning og kongens oppfattelse av ham. Sagaen kan videre fortelle at Torgils viste stort mot og djervhet under en brann i Bergen i 1248. Ingen hadde hjulpet til så mye som ham for å redde liv og bygninger. Dette gjorde at kongen senere tolerert mer dårlig oppførsel fra Torgils enn han ville av andre hirdmenn.²²⁵ Som takk for innsatsen ble han innkalt til audiens hos dronningen hvor han fikk praktfulle gaver. "Torgils havde megen ære af dette, [...]"²²⁶ Hans heltemot under brannen er det første sagaen har å si om Torgils på de tre årene som hadde gått siden han ble med i hirden. Før 1248 hadde han ikke gjort seg spesielt bemerket. For en person som var villig til å gjøre sitt ytterste for å gjøre karriere, kan brannen ha presentert en mulighet til å bevise hva han kunne. Gjennom sin heltedåd under brannen fikk Torgils virkelig vist seg frem for kongen.

Kong Håkon fikk nå for alvor øynene opp for den unge islendingen. Senere fikk kongen i stand en operasjon av Torgils' hareskår, og satt hos ham under operasjonen. Den voldt store smerter, men Torgils "udholdt dem vel"²²⁷ som sagaen sier. Det må ha vært en stor ære å få så stor personlig oppmerksomhet fra kongen. Dette kan være med å vise hvor stor pris kong Håkon satte på Torgils etter det litt dårlige førsteinntrykket, hvor kongen beskyldte Torgils for å være utålmodig og ikke tilstrekkelig ærbødig.

Noen år senere befinner Torgils seg i Trondheim, sammen med en stor flokk hirdmenn, både norske og islandske. Torgils blir omtalt som "kongsmændenes viktigste fører"²²⁸, noe som

²²⁵ Sturlunga saga, bind 2, s. 136

²²⁶ Sturlunga saga, bind 2, s. 136

²²⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 137

²²⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 137

vitner om den statusen han hadde opparbeidet seg innen hirden. Under oppholdet i Trondheim kom Torgils i konflikt med en Knud jarl. Et medlem av Torgils følge hadde såret en av jarlens menn og ble holdt innesperret. Torgils friga mannen som var i Knuds varetekt, noe Knud ikke satte pris på. Han truet med å angripe Torgils og følget. Jarlen ble frarådet å angripe etter at det blir gjort klart for ham hvor farlig det var å "gjøre hærværk mod kongens mand i kongens land."²²⁹ Saken endte med forlik, og Torgils fikk stor ære for hvordan han hadde løst saken både blant sine følgesvenner og fra kongen.

Man får gjennom disse tingene et glimt inn i Torgils' liv i Norge. Vi kan også få et inntrykk av hvordan hans anseelse økte hos kong Håkons. Torgils var en ambisiøs ung mann, og kong Håkon kan ha funnet dette nyttig når han så etter nye agenter å sende til Island. Ved å vise heltemot, fasthet, ambisjon og ikke minst stor troskap til kongen, fremviste Torgils ferdigheter som kunne forberede ham på å reise tilbake til Island. For kong Håkon var det viktig å ha en lojal hirdmann å sende til Island. Men det var ikke bare viktig at han var personlig lojal mot kongen. Han burde også være en forkjemper for det verdenssynet og den ideologien kongen sto for. Av alle de islendingene kong Håkon sendte til Island var Torgils den som var mest mottagelig for den ideologien kongen ønsket å spre. At kongen hadde fått sin stilling av Gud og var satt til å styre over menneskene var hovedbudskapet. Kong Håkons kroning var et nyttig virkemiddel for å understreke dette.

Kong Håkons kroning 1247

Kong Håkon ble kronet i Bergen 29. juli 1247. Tilstede ved kroningen var hele den norske eliten og mange representanter fra inn- og utland. Flere islendinger var også til stede. Hele kroningen var et eksempel på det sterke ideologiske presset kongemakten utøvde. Torgils ble kongens hirdmann våren 1245. Hvor Torgils var under kroningen vites ikke, men det er ikke usannsynlig at han var i Bergen og fikk være vitne til den praktutfoldelsen som fant sted. Det som er sikkert er at Tord Kakale og Gissur Torvaldsson var i Bergen 1247 under kroningen. Kardinal Vilhelm ble bedt om å avgjøre i striden mellom Tord og Gissur. Her er kardinal Vilhelms sitat fra kapittel 1 hentet fra, om hvordan Island skilte seg fra andre land i og med at det ikke ble styrt av noen konge. I *Sturlunga saga* blir Torgils nevnt som kongens

²²⁹ Sturlunga saga, bind 2, s. 140

gissel i sammenheng med at Tord Kakale ble sendt til Island 1247, og fikk ikke lov til å forlate landet.²³⁰ Dette kan tyde på at han befant seg i nærheten av kongen. Islendinger hadde vært hos kongens hoff tidligere, men ikke under slike omstendigheter. Om det å være hirdmedlem hadde vært ærefullt før, så var det kanskje enda mer ære og prestisje knyttet til det nå.

Kardinal Vilhelm og Island

Selve kroningen var det kardinal Vilhelm av Sabina som sto for på oppdrag fra paven. Kroningen og feiringen hadde man ikke sett maken til i Norge tidligere. Enekedømmet ble for alvor innstiftet som den eneste sanne styreform, utvalgt av Gud. Det var den tolkningen kongen og kirken ville ha gjennomslag for. I *Håkon Håkonssons saga* er det visse punkter som bør bli trukket frem som verdt å nevne i forbindelse med kroningen. Kong Håkon spilte den ene hovedrollen, og mye plass blir brukt på å beskrive selve kroningen og alt det seremonielle og praktiske rundt den. Det blir tydelig vektlagt hvor enestående denne begivenheten er. Den andre hovedrollen i forbindelse med kroningen spilles av kardinal Vilhelm. Hans rolle og det han har å si får særlig stor plass i kroningsdelen av sagaen. Kardinalen ble bedt om å uttale seg i mange saker. Både konge, biskoper, lendmenn og bønder m.fl. fikk mulighet til å presentere sine saker for kardinalen. Mye av det som ble tatt opp gjaldt kirkens myndighet kontra kongens. Sagaen sier at kardinalen ”ga påbud i mange saker, ikke alle er nevnt her.”²³¹ Når man leser om kardinalens besøk og kroningen i Håkon Håkonssons saga, kan man i mine øyne tydelig ane en kongevennlig vinkling i de tingene kardinalen uttaler seg om eller blir bedt om å gi sine meninger om. Maktbalansen mellom kirken og kongen var et særlig sentralt tema. Kardinalen mente at kongen i bytte mot å bli kronet av kirken burde gi kirken større friheter, og anerkjenne at han fikk sin makt og sitt embete gjennom kirken. Kong Håkon sier at han heller ville være ukronet enn på noen måte underordne seg kirken og gi fra seg den øverste autoriteten i landet. Håkon fikk sin makt direkte fra Gud, ikke fra paven eller erkebiskopen. Kardinalen bøyd seg for kongens krav, og gikk med på kroningen uten at kongen trengte å gi innrømmelser til kirken. På samme måte gikk han med på å holde kroningen på olsok den 29. juli, selv om han mente det hadde

²³⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 92

²³¹ Håkon Håkonssons saga, s. 233

passet seg bedre på messedagen til en av apostlene. Kardinalen støttet også kongen når kirken krevde å få tilgang til deler av leidangsskatten. Han sa at i bytte burde kirken gi til kongen deler av de inntektene den fikk inn på landskyld og tidende. Dette vil ikke kirken, og "Siden var det ingen som talte om dette mer."²³² Å begrense makten til kirken var en av de viktigste kampsakene for kong Håkon etter at han for alvor satt trygt på tronen etter 1240. I disputtene med kirken under i forbindelse med kroningen, endte kardinal Vilhelm ofte opp som en støttespiller for kongen, og talte hans sak, hvis vi skal tro sagaen.

Mens maktkamp med kirken var den ene store saken under den siste delen av kong Håkons regjeringstid, var utenrikspolitikken den andre. Derfor er det talende at kardinalens meninger om Island blir viet såpass mye plass og at sagaen, med egen paragraf.²³³ På denne måten bruker sagaen kardinalen til å understreke og forsterke kongens krav på Island. Kardinalen sa at det ikke passet seg at folket på Island ikke ble styrt av en konge. Hvis det skulle komme fred til Island var det best at én person hersket over hele øya.²³⁴ Hvem kan motsi en utsending fra paven? Kong Håkon får i sagaen gehør for at kongemakten ikke skulle beskjæres til fordel for erkebiskopens makt. Han fikk også støtte for sine ekspansjonsplaner mot Island. Hele kroningen var et ledd i et voldsomt ideologisk press som kongemakten ønsket å formidle til nåværende og potensielle undersåtter. Island var et av de viktigste målene for dette presset. Hva kardinalen hadde å si om Island har trolig raskt blitt allment kjent. Både Gissur Torvaldsson og Tord Kakale var til stede under diskusjonen. De og deres følge har sikkert fortalt det videre. Trolig har kongen og kirken også vært svært interessert i at historien skulle få størst mulig utbredelse. Historien dukker både opp i *Håkon Håkonssons saga*²³⁵ og i *Sturlunga saga*²³⁶. Selv om disse sagaene ble nedskrevet senere, har de vært basert på historier og gjenfortellinger som hadde vært allment kjent. Torgils kan ikke ha unngått å høre om kroningen og hva kardinalen hadde å si om Island. Dette kan ha påvirket ham, og denne påvirkningen tar ham med seg til Island.

²³² Håkon Håkonssons saga, s. 233

²³³ Håkon Håkonssons saga, s. 234

²³⁴ Håkon Håkonssons saga, s. 234

²³⁵ Håkon Håkonssons saga, s. 234

²³⁶ Sturlunga saga, bind 2, s. 92

I 1252 finner kong Håkon ut at det er på tide å gjøre et nytt fremstøt mot Island. I forveien hadde Tord Kakale blitt kalt til Norge i 1250. Sammen med Gissur Torvaldsson og Finnbjørn Helgasson ble Torgils Skarde sendt til Island for å sikre områder på øya kongen mente tilhørte ham. Han var enda en ung mann, snaut 26 år gammel. På dette tidspunktet hadde Torgils tilbrakt åtte år i Norge, syv av dem som hirdmann. Sist han var på Island hadde han vært en ung gutt på 18 år. Han hadde ikke selv vært en aktiv deltager i maktkampene på Island, annet enn som gissel hos Gissur en periode. Det meste av erfaring han hadde var som hirdmann i Norge. Det var også som hirdmann han i første omgang reiste tilbake til Island. Han var en utsending fra kongen. Møtet mellom hirdmannen og kongens mann Torgils på den ene siden, og det islandske samfunnet og de islandske høvdingene på den andre kan være med på å vise i hvilken grad kong Håkon hadde lyktes med å spre sin ideologi til Island. Det som var tydelig var at Torgils måtte innse at han ikke bare kunne bruke sin stilling som kongsmann for å vinne frem. Han ble nødt til å ta i bruk tradisjonelle metoder etter hvert for å sikre seg støtte.

KAPITTEL 5 - Torgils på Island

Stridene på Island på denne tiden gikk ut på at kong Håkon mente han eide flesteparten av høvdingdømmene på Island, bl.a. områdene som tidligere hadde tilhørt Snorre Sturlason.²³⁷ Dette var så å si hele de vestlige, sørvestlige og nordlige delene av Island. Disse fordelte han mellom Torgils Skarde, Gissur Torvaldsson og Finnbjørn Helgasson. Disse kom da i strid med de personene Tord Kakale hadde satt til å styre over disse områdene da han måtte reise til Norge 1250.²³⁸ Torgils fikk i oppgave av kongen å sikre kontrollen over Borgarfjord i sørvest-Island.²³⁹ Dette var et attraktivt område siden det var det største sammenhengende jordbruks- og bosetningsområdet i de vestlige delene av Island.²⁴⁰ I disse områdene hadde ikke Torgils noen direkte lokal maktbase, selv om det var andre sturlunger, spesielt Snorre Sturlason, som hadde styrt over området tidligere. Gissur Torvaldsson ble i tillegg til sine gamle maktområder på Sør-Island, også tildelt Skagafjord-området på det nordlige Island. Finnbjørn ble tildelt områder i øst.²⁴¹

Selv om Torgils som andre høvdinge også var interessert i å fremheve sin egen posisjon, skilte han seg sterkt fra de andre høvdingene som hadde blitt sendt til Island. Han fremholdt mye klarere at den jobben han gjorde og de seirene han vant, var først og fremst kongens seire. Denne sterke lojaliteten til kongen kombinert med en temperamentsfull personlighet, gjorde at Torgils ble en viktig aktør i det politiske spillet på Island i tiåret før 1264. Mens det alltid var omdiskutert hvor Snorre Sturlasons, Sturla Sighvatssons, Tord Kakalse og Gissur Torvaldssons lojalitet lå, var dette aldri et tema med Torgils. Torgils var kongens mann. Å bli hirdmann medførte en god del mer enn at man måtte "tjene kongen med fullkommen og ubrytelig troskap".²⁴² Det innebar også at man aksepterte ideen om at kongen var konge av Guds nåde, og at kongedømmet var den eneste riktige styreform. For at et samfunn skulle være fredelig og ordnet, måtte det styres av en konge. Torgils sier rett ut at hans store ønske er å bli med i en stor manns følge, og at han gjerne vil gå i kongens tjeneste og bli hans

²³⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 141

²³⁸ Sigurdsson 1999: 74

²³⁹ Sigurdsson 1999: 74

²⁴⁰ Sigurdsson 1987: 80

²⁴¹ Sturlunga saga, bind 2, s. 122

²⁴² Hirdskræen, s. 65

mann.²⁴³ Nettopp her skiller Torgils seg fra tidligere sagaer, siden han vil vinne storhet gjennom kongen, ikke i opposisjon til ham.²⁴⁴ Storhet og ære fikk man gjennom å være kongens mann. Det som er interessant er å se på hvordan Torgils legitimerer seg og argumenterer for sin sak.

Torgils ble født og vokste opp midt i den verste ufredsperioden på Island noensinne. Familien hans var tungt involvert i de stridighetene som fant sted på Island. Flere av slektningene ble drept, sånn som grandonklene Snorre Sturlason og Sighvat Sturlason, og tre av Sighvats sønner. Torgils' grein av familien hadde i større grad lyktes å holde seg utenfor de verste stridighetene, men det må allikevel ha påvirket en ung mann. Drapet på Snorre førte også til at Torgils måtte forlate familien og bo som gissel hos Gissur Torvaldsson. Under Torgils' opphold hos Gissur ble gården angrepet av Gissurs fiender, og Torgils måtte søke tilflukt i kirken. Torgils hadde som mange andre følt de urolige tidene, uårene, på kroppen. Samtidig går han ikke a veien for å bruke vold selv etter at han returnerer til Island. En mulig forklaring kan være at han i sine egne øyne mente at den volden han utøvde var legitim, siden han gjorde det i kongens navn. Voldsbruken var et ledd i å spre en kongevennlig ideologi. Dessuten var det ofte nødvendig for unge høvdinger å markere seg, og den letteste måten å gjøre dette på var å føre en aggressiv politikk mot eldre, mektigere høvdinger.²⁴⁵ For å bringe klarere frem Torgils' argumentasjon kan det være nyttig å sammenligne ham med hans slektning og forgjenger som kongens mann på Island, Tord Kakale.

Torgils og Tord Kakale – Torgils som Tords etterfølger

Likhetene er flere mellom disse to slektningene.²⁴⁶ Begge har oppholdt seg i Norge og der blitt kongens hirdmenn. De har gjort seg bemerket hos kongen og begge ble sendt til Island med det samme oppdraget: De skulle sikre seg de områdene Snorre Sturlason tidligere rådde over og jobbe for å få islendingene til å anerkjenne kong Håkons overhøyhet. Tord ankom Island i 1242, Torgils ankom ti år senere i 1252. Når Tord i 1250 ble kalt til Norge av kongen, traff han Torgils i Bergen. Tord var faktisk den som betalte for at Torgils skulle få fikset

²⁴³ Sturlunga saga, bind 2, s. 132-33

²⁴⁴ Monclair 2003: 178

²⁴⁵ Sigurdsson 1999: 86

²⁴⁶ Tord Kakale var fetteren til Torgils' far Bødvar, se vedlegg 1

hareskåret sitt.²⁴⁷ Mens Tord ble nektet å reise tilbake til Island var det nå Torgils som ble sendt ut for å videreføre det arbeidet Tord hadde startet. Denne løsningen var Tord ikke fornøyd med.²⁴⁸ Før Tord forlot Island hadde han overlatt områdene han hadde vunnet til sine venner og allierte. Blant disse var Eyjulf Torsteinsson, Ravn Oddsson og Sturla Tordsson. Det var disse vennene og allierte av Tord Torgils møtte motstand av da han nå skulle samle disse områdene igjen. Torgils tok på mange måter over der Tord sluttet.

Skillene dem i mellom kommer tydeligere frem når man ser på deres år på Island. En av de mest åpenbare måtene Torgils skiller seg fra Tord Kakale og andre høvdinger som Gissur og Sturla Sighvatsson er måten de argumenterer for sin sak på. Jeg vil påstå at høvdinger som Tord og Gissur i større grad spilte på troskap til sin person og ønske om hevn mot de som hadde gjort dem urett. Et talende eksempel kan være fremgangsmåten Tord og Torgils brukte etter at de har kommet til Island første gang. Situasjonen for dem begge var veldig lik. De tilhørte begge sturlunge-familien og hadde begge oppholdt seg i Norge mens slektningene deres hadde kriget på Island. Begge ankom Island og måtte starte fra bunnen av med å skape seg en maktposisjon. Deres ankomst til Island møtte mye motstand. Det var flere som hadde noe å tape på at de begynte å blande seg inn i maktkampene. For Tords del var det Kolbein Unge og Gissur Torvaldsson som var hovedfiendene. Torgils' rivaler var hovedsakelig de høvdingene og stormennene som Tord Kakale hadde fordelt sine områder mellom etter at han måtte dra til Norge igjen 1250. Gissur hadde i mellomtiden gått fra å være Tords rival til å bli Torgils' allierte. Meningen var at de sammen skulle sikre kong Håkons herredømme på Island.

De første personene både Tord og Torgils tilkalte når de kom til Island var familie og frender. Dette var den første gruppen allierte de hadde på sin side. De var allierte gjennom familieforhold, og trengte derfor ikke å overtales på samme måte som andre til å gi sin støtte til Tord eller Torgils. Tords hjemkomst ble møtt med en blanding av glede og bekymring, da Kolbeins makt var stor på den tiden. Det var bare noen år siden slaget på Ørlygstad, hvor Tords far og fire brødre døde. Stemningen var enda spent. Tord bega seg så vestover til Vestfjordene, for å forsøke å reise menn for sin sak der. Her var fiendskapet mot Kolbein

²⁴⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 137

²⁴⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 141

Unge stort, og sannsynligheten for suksess større.²⁴⁹ Ser man på Tords argumentasjon overfor de mennene han møter, er det tydelig at han først og fremst spilte på troskap til seg selv og sin familie, og ønske om hevn etter slaget på Ørlygstad for å vinne folk over på sin side. Da Tord kom til Hage i Vestfjordene, kalte han sammen flere menn, bl.a. Gisle Markusson, for "ingen mand havde været en opprigtigere tilhænger af Sturlungerne under alle stridighederne end han, [...]"²⁵⁰ Tord appellerte til sin status som en av sturlungene og som en arvtager til Snorre Sturlasons sønn Urøkja, som tidligere hadde styrt område og ligget i strid med Kolbein Unge og Gissur Torvaldsson. Tord sa at de lidelsene folket i bygdene vestpå hadde lidd sammenfalt med de lidelsene Tord og hans familie hadde lidd. Hans sak var deres sak.²⁵¹ Han ba dem derfor følge ham for å få rettferdighet for all uretten de hadde måttet tåle. Når Tord reiste videre til Sandar, kalte han sammen flere menn som hadde vært familiens støttespillere fra gammelt av, og de gikk villig med på Tords side. Drapet på Tords bror Sturla Sighvatsson hadde gått innpå dem, og de "vilde være glade, om nogen vilde hævne dette, [...]"²⁵² Tord spilte nesten utelukkende på personlige forhold og et ønske om hevn. At han var på Island på oppdrag fra kongen nevnes ikke, verken av ham eller andre. Hvis det å appellere til troskap til sturlungene eller hevnløst blant bøndene ikke var nok, gikk ikke Tord av veien for å ty til trusler og vold. Når Tord beveget seg mot de nordlige delene av Island og kom til Hvam, gjorde han ingen forsøk på å vinne folkene der over på sin side. Folket der hadde stått mot sturlungene på Ørlygstad, bl.a. en viss Mørd Eriksson. Man mente han hadde vært delaktig i å ta livet av Tords far og brødre på Ørlygstad. Gården ble uten særlig mye sentimentalitet angrepet, og Mørd og flere andre ble drept.²⁵³ Den første tiden kan Tords oppdrag mer virke som å "ta" alle de som hadde vært familiens motstandere på Ørlygstad. Troskap til kong Håkon eller noe kongelig oppdrag ble ikke nevnt.

Hvis man så ser Torgils Skardes første tid på Island, kan man se et noe annet mønster i argumentasjonen. Torgils' situasjon når han kommer til Island kan minne mye om Tords. En ung mann sendt av kongen for å sikre og bygge opp støtte for kongens eventuelle

²⁴⁹ Hans Jacob Orning: "Statsutviklingen i Norge og på Island i høymiddelalderen belyst ut fra en analyse av Þórdr Kakali Sighvatssons og Sverre Sigurdssons vei til makten", i *"Historisk Tidsskrift"* 1997: 473

²⁵⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 9

²⁵¹ Sturlunga saga, bind 2, s. 10

²⁵² Sturlunga saga, bind 2, s. 11

²⁵³ Sturlunga saga, bind 2, s. 41

overtagelse av øya. Torgils dro hjem til slektsgården på Stad hvor faren Bødvar bodde og sammenkalte slektninger og frender. Hans hjemkomst ble møtt med stor glede. Akkurat som Tord kunngjorde Torgils hva hans oppdrag på Island var, og ba folk følge seg. Noe av det første Torgils gjorde var å lese opp brev fra kongen, hvor det ble forklart hvilke områder kong Håkon hadde tildelt ham. Dette fikk blandet mottagelse blant tilhørerne. Flere av disse var de mennene som Tord Kakale hadde gitt områder da han forlot Island. Noen sa at de vil følge de brev og oppdrag som kom "fra en så ypperlig herre, som kong Håkon var, [...]"²⁵⁴, mens andre derimot hevdet at kongen ikke hadde noen krav på de områdene som hadde tilhørt Snorre. Det kom frem at flere blant tilhørerne hadde mottatt brev fra kongen tidligere, men at disse ikke hadde sendt noe svar tilbake eller fulgt instruksene i disse brevene. Torgils leste deretter opp et nytt brev fra kongen hvor disse ble hardt irettesatt. Kongen kom med flere bebreidelser og trusler hvis man ikke viste Torgils den ære han krevde på kongens vegne.²⁵⁵ Det fremgår tydelig av dette avsnittet at Torgils er på Island som kongens representant. Når han skal vise til sine krav om makt, viser han til de brevene han hadde med seg fra kong Håkon.

De gangene sagaen nevner at Tord Kakale trekker kong Håkon inn i kampen, skjedde dette etter at en konflikt hadde blitt fastlåst. Etter megling mellom partene ble man enige om å reise til kong Håkon for å legge saken frem for ham. Høsten 1244 ble Tord og Kolbein Unge enige om en stillstand i konflikten, og de bestemmer seg for å reise til Norge når våren kommer. Dette blir ikke noe av da Kolbein dør samme vår.²⁵⁶ Stridene fortsetter, denne gangen mellom Tord og Gissur. De blir enige om å reise til Norge for å underkaste seg kong Håkons voldgift 1246.²⁵⁷ Dvs. at de skulle la kong Håkon bestemme, og begge skulle respektere hans avgjørelse, selv om den gikk imot dem selv. I sagaen fremstilles det som om kong Håkon lente mot å støtte Gissur, men at han lot seg overtale av blant andre kardinal Vilhelm til å støtte Tord. Kanskje kan dette tyde på at kongen ikke stolte helt på Tord. Denne mistanken skulle bli hengende, og Tord ble senere beskyldt for å strebe etter å legge landet

²⁵⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 143

²⁵⁵ Sturlunga saga, bind 2, s. 144

²⁵⁶ Sturlunga saga, bind 2, s. 78

²⁵⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 89

under seg selv mer enn under kongen. Biskop Henrik av Holar sa rett ut at "kongens vilje aldri vilde få fremgang på Island, så lenge Tord rådede der"²⁵⁸.

Det skal nevnes at verken Tord eller Torgils brukte utelukkende én strategi eller én argumentasjonsrekke, men i det store vil jeg hevde at et tydelig skille kan finnes i måten kongen figurerer i deres argumentasjon. Begge er hirdmenn, og Tord er så høvisk at han ber sine menn om å spare kvinner og ikke plyndre kirker.²⁵⁹ Dette står i motsetning til rivalen Kolbein Unge, som var en av de få islandske høvdingene som ikke var knyttet til kong Håkon. Tords argumentasjon, der han som oftest spiller på ære og personlig troskap, kan sees i sammenheng med endringene som skjedde i synet på ære etter at kongemakten gjorde sitt inntog på Island. Tord tilhørte på mange måter den gamle skolen, som gjenspeiles i måten han argumenterer på. Tord faller mer sammen med en allmenn ære, hvor æren gikk begge veier mellom høvding og bonde. Tord spilte derfor mer på troskap til sin person, sin familie, og det å gjenopprette ære etter urett. Torgils derimot argumenterte mer ut fra en elitistisk ære, hvor ære gikk en vei, fra topp til bunn, og var forbundet med lydighet og respekt for embeter.²⁶⁰ Torgils brukte derfor kongen og troskap til ham for å argumentere for sin sak i mye større grad enn Tord. Men Torgils visste også å benytte seg av andre overtalelsesmidler enn sin posisjon som kongens mann når det var nødvendig. Videre i oppgaven vil jeg se nærmere på hvordan Torgils løste oppgaven han hadde fått av kongen. Målet var å få kontroll over folk og områder. Gjennom å følge Torgils' ferd rundt på Island, kan vi se hvilke strategier han valgte for å vinne gehør for sin sak.

Torgils' vei til makt

Hvis vi ser på Torgils' maktovertagelser forskjellige steder på Island, ser vi at han tok i bruk ulike måter å vinne støtte på. En viktig måte var gjennom kongelig påbud. Dette var hovedgrunnen til at Torgils gjorde krav på Borgarfjord sørvest på Island, og la grunnlaget for Torgils karriere. Torgils hadde rett til å styre over disse områdene siden han var blitt utpekt av kongen, og hadde med seg brev fra kongen. Torgils var kongens mann, og dette fulgte ham hele veien gjennom hans tid på Island.

²⁵⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 96

²⁵⁹ Sturlunga saga, bind 2, s. 42

²⁶⁰ Krzewski 2010:17, 19 og 87-88

En av de aller viktigste faktorene hvis du ville bygge en politisk karriere og være en aktiv deltager i spillet om makt var å ha en lokal maktbase i ryggen. Som høvding var du avhengig av å ha et fortrolig forhold til alle de menneskene som levde innenfor det området du styrte over. Hadde man ikke støtte hjemme, var man sjanseløs i maktkampene ellers på øya. I de stadig bitrere stridighetene som fant sted på Island var det helt nødvendig at man kunne stole på sine egne. Dette gjaldt både når det kom til forhandlinger på tinget, og væpnet konflikt og det trengtes krigere. Ved det største slaget som ble utkjempet på Island i denne perioden, slaget ved Ørlygstad i 1238, hadde de to rivaliserende sidene utkommandert nærmere 3000 menn til sammen til å kjempe for seg.

En tredje måte Torgils brukte for å skaffe seg makt var gjennom vold og å seire i kamper mot andre høvdinge. Hans største rivaler var de høvdingene Tord Kakale hadde satt til å styre sine områder da han dro til Norge. Disse var blant dem som ikke var imponert over at Torgils kom til Island som representant for kongen. De mente at kongen ikke hadde krav på verken Borgarfjord eller andre besittelser som hadde tilhørt Snorre Sturlason.²⁶¹ Torgils' første tid på Island var preget av en ganske brutal fremferd mot alle dem som sto imot ham. Han ville senere fremstå som med fredfull og diplomatisk når han hadde oppnådd det han ville.²⁶²

Familieforbindelser

Hvis man ville starte en politisk løpebane og komme seg fort opp og frem i de islandske maktkampene trengte man å ha et område å styre over som utgangspunkt. Kampene på Island på begynnelsen av 1200-tallet dreide seg først og fremst om land og om hvem som skulle styre over hvilke områder. Denne utviklingen hadde resultert i den stadig større maktkonsentrasjonen. Enkeltpersoner og familier kontrollerte større og større deler av øya, de såkalte rikene. De kan kanskje mer kan sees på som innflytelsessfærer.²⁶³ Disse rikene oppsto med at en høvding fikk kontroll over flere enn ett høvdingdømme. Man kunne få et høvdingdømme i gave, gjerne fra en mindre mektig høvding, gjennom arv, gjennom ekteskap, eller rett og slett gjennom tvang, hvor den tapende part ble tvunget til å gi sitt

²⁶¹ Sturlunga saga, bind 2, s. 144

²⁶² Sigurdsson 1999: 86

²⁶³ Karlsson 2000: 73

høvdingdømme til vinneren.²⁶⁴ Det var slik Torgils' grandonkel Snorre Sturlason slo seg opp til en av de mektigste høvdingene på Island noensinne. Selv om det dermed kan virke som om hvem som helst kunne få hendene på et høvdingdømme og komme seg til toppen i samfunnet, foregikk det i realiteten en sirkulasjon i posisjoner og makt innen den islandske eliten. De mektigste familiene og deres støttespillere knyttet seg til hverandre gjennom ekteskap, allianser og vennskap.

Det var Torgils' farfar Tord Sturlason, eldre bror av Snorre Sturlason, som la grunnlaget for Torgils' gren av familiens makt. I motsetning til sine brødre ble Tord regnet som mer fredelig innstilt, og han deltok ikke like aktivt som sine slektninger i de voldsomme kampene som mer og mer kom til å prege andre deler av øya.²⁶⁵ Tord og hans yngre brødre Sighvat og Snorre og deres etterslekt var de som la grunnlaget for sturlungenes voldsomme ekspansjon på begynnelsen av 1200-tallet. Det kan sies at ingen annen familie i islandsk historie produserte så mange fremtredende medlemmer som fikk slike resultater, både politisk og intellektuelt, som sturlungene.²⁶⁶ Tords interesseområde var sentrert rundt Snæfellsnes, den midterste av de tre store halvøyene på vestkysten av Island. Det var også fra de vestlige områdene at de andre sturlungene startet sin maktoppbygging, og det kan sies at den vestlige fjerdingen av Island særskilt var sturlungenes område.²⁶⁷ Her var det Tords sønn og Torgils' far Bødvar også hadde sin maktbase, med storgården Stad som sentrum. Her vokste Torgils opp, før han flyttet til Gissur Torvaldsson og senere til Norge og tilbake til Island igjen.²⁶⁸ Både Tord og Bødvar klarte stort sett å unngå at deres maktområder ble trukket inn i kampene som foregikk ellers på øya. Dette til tross for at de var tett knyttet gjennom slekt og allianser til de fleste høvdingene.²⁶⁹ Da Torgils vendte tilbake til Island etter oppholdet i Norge bodde fremdeles faren Bødvar på Stad. Bødvar hadde overtatt arven etter faren Tord som døde 1237. Dette var også en av de første fortellingene i en saga hvor mesteparten av en arv ble arvet av bare én av sønnene til en avdød høvding. Det vanlige hadde vært og fortsatte å være at arv ble fordelt på alle sønner og eventuelt døtre i tillegg. Bødvar ble valgt

²⁶⁴ Johannesson 1969: 52

²⁶⁵ Nordal 1990: 267

²⁶⁶ Nordal 1990: 267

²⁶⁷ Sigurdsson 1999: 68

²⁶⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 126

²⁶⁹ Sigurdsson 1999: 73

som arving siden faren så på ham som best skikket til å overta.²⁷⁰ Snæfellsnes og Stad fremstår som et tilfluktssted for Torgils. Etter at Torgils mistet kontrollen over Borgarfjord slo han seg ned på Stad, noe folket der var svært tilfredse med.²⁷¹ Stad fortsatte å være Torgils' base frem til han vant kontroll over og slo seg ned i Skagafjord i 1255. De hadde god erfaring med Torgils' far og farfar, og var glade for at en tredje generasjon slo seg ned på gården. Sagaen forteller videre at Torgils holdt et stort hushold, og folk flokket til gården. Dette var vennlig territorium for Torgils, og han hadde for eksempel senere ingen problemer med å samle menn der for et hevntog mot Borgarfjord.²⁷² Familieforbindelser skulle også senere vise seg nyttige når han gjorde krav på Skagafjord-området i nord i egenskap av å være nevø av Kolbein Unge.

Torgils i Borgarfjord

Da Torgils kom til Island var Borgarfjord det første området han kom til og som han først krevde kontroll over. Hans viktigste redskap i å vinne støtte for seg og sin sak var brevene han hadde med fra kong Håkon. Responsen han får til disse brevene og påbudene fra kongen er talende for den nye situasjonen. Torgils fremstilte seg som en representant for kongen, og krevde kontroll over området på vegne av ham.

Reaksjonene er todelt blant tilhørerne mellom dem som aksepterer kongens avgjørelse og dem som er mer skeptiske. Flere høvdinger som hadde fått sin maktposisjon og sine områder fra Tord Kakale er ikke begeistret med tanken på å miste den stillingen de hadde. Fremst blant disse var Ravn Oddson og Sturla Tordsson. Det kommer ingen endelig avgjørelse om hvem som skal ha rett til å styre over Borgarfjord. Torgils slår seg allikevel ned i Borgarfjord og begynner arbeidet med å sikre stillingen sin. Han bosetter seg på Reykjaholt, Snorres gamle hovedgård. Som reaksjonene fra andre høvdinger og stormenn viste, var ikke brev fra kongen nok til å overtale alle om å støtte Torgils. Han tok derfor i bruk harde midler mot alle som kunne tenkes å være i mot ham eller kongen. Bønder og andre i området hvis lojalitet var omdiskutert ble møtt med vold og trusler hvis de ikke umiddelbart ga sin støtte til ham. Siden det fantes andre høvdinger som også gjorde krav på området, var Torgils

²⁷⁰ Sigurdsson 1999: 95-97

²⁷¹ Sturlunga saga, bind 2, s. 175

²⁷² Sturlunga saga, bind 2, s. 181

posisjon usikker. Dette kan sammenlignes med Gissur Torvaldssons samtidige ankomst til Skagafjord. "Der blev kongsbrevene oplæste, og alle lovede villig at tage imod Gissur som høvding over sig."²⁷³ I motsetning til Torgils hadde Gissur en tett tilknytning til området han hadde fått tildelt, da han hadde vært en viktig alliert for den tidligere høvdingen i området, Kolbein Unge. Torgils' hadde ikke den samme tilknytningen til Borgarfjord, hans forbindelse til området var først og fremst gjennom brev fra kongen.

Å lese opp brev fra kongen var ikke nok til å snu fiendtlig stilte høvdingers oppfatning av saken eller få dem til frivillig å gi opp sine privilegier til Torgils. Den kjølige mottagelsen han møtte blant de andre høvdingene kan ha kommet noe overraskende på ham. Torgils' andre strategi kan virke som å gå til angrep mot alle dem som kunne tenke seg å stå imot hans styre. Folk som tidligere hadde uttalt at de sympatiserte med Ravn Oddson og Sturla Tordsson ble angrepet hjemme på gårdene sine, eller "hjemløst" som det står i sagaen.²⁷⁴ Hvis folk ikke sverget troskap til Torgils frivillig skulle det skje gjennom tvang. At dette var en utvikling man fryktet kan man lese gjennom et brev Torgils får tilsendt av en abbed Brand. Her ble Torgils bedt om å fare fredelig frem, og være roligere enn det ryktet hans tilsa.²⁷⁵ Å tvinge folk til å sverge ham troskap viser seg å være lite effektivt, og Torgils fikk aldri et skikkelig fotfeste i området. Selv om mange bønder og andre kom til gjestebud hos Torgils og ga ham gaver for å signalisere sitt vennskap, var det også mange i bygda som anså at Torgils ikke hadde noen rett til å styre der.

Kort tid etter ble Torgils overfalt av Ravn Oddsson og Sturla Tordsson. Både Ravn og Sturla mener det ikke passet seg at en av sturlungene var forlikt med Gissur etter det som skjedde med Snorre og på Ørlygstad. De ville at han skulle bryte den troskapseden han hadde avlagt kongen, og gi opp kravet om å styre i Borgarfjord. I stedet skulle han inngå en allianse med Ravn og Sturla mot Gissur. Under trusler om å bli drept gikk Torgils med på denne alliansen. Men Torgils valgte senere å bryte denne avtalen, da han kun inngikk den for å redde livet. Han ville helle holde den eden han svor kongen.²⁷⁶ Her kan vi se en tydelig forskjell i troskapsforståelse mellom Torgils vs. Ravn og Sturla. Disse høvdingene hadde sverget

²⁷³ Sturlunga saga, bind 2, s. 122

²⁷⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 146

²⁷⁵ Sturlunga saga, bind 2, s. 149

²⁷⁶ Sturlunga saga, bind 2, s. 161

troskap til Tord Kakale personlig, og satte sin troskap til Tord foran eventuell troskap til kongen. Egentlig skulle det ikke være noen motsetning mellom å sverge troskap til kongen og å sverge troskap til en representant for kongen som jo både Tord Kakale og Torgils Skarde var. Å sverge troskap til Tord betydde indirekte at man også sverget troskap til kongen.²⁷⁷ Dette blir også fremhevet i brevene Torgils får med seg til Island, hvor det sto at Torgils er på Island for å få sverget troskap til seg på *kongens vegne*.²⁷⁸ Verken dødstrusler eller å bli kalt forræder mot sin familie og ætt fikk Torgils til å endre sitt syn på hvor hans lojalitet lå. Ravn og Sturla derimot la større vekt på sin troskap til Tord, og ville ikke ha noe av at kongen drev å blandet seg inn i deres saker. En kan her se hvordan troskap ofte var avhengig av konteksten. Var man i nærheten av folk med makt, var troskapen ofte sterkere.²⁷⁹ Kong Håkon befant seg i et annet land, og Ravn og Sturla følte ikke den samme troskapen til ham som Torgils. Dette blir kommentert ved en senere anledning, hvor de sier at de ikke vil ha noe av at kongen driver å fordeler områder, hvorpå de blir beskyldt for at slik ville de ikke dristet seg til å si om kongen hadde sittet i samme rom som dem.²⁸⁰ Om avstand kunne ha noe å si for troskap, hadde ikke dette noen påvirkning på Torgils. Hans troskap til kongen var intakt.

Torgils' tid som høvding i Borgarfjord varte mindre enn et år. Han rakk aldri å skape seg en solid maktbase som kunne stå imot rivaliserende høvdinger. Etter overfallet og bruddet på alliansen, skjønner Torgils at han står for svakt i Borgarfjord. Etter at Torgils måtte gi opp Borgarfjord, dro han til biskop Henrik av Holar på Nord-Island, og bodde hos ham i julen 1252-53. Her begynte han å planlegge å legge under seg Skagafjord-området i nord, nå da Borgarfjord var utenfor rekkevidde. Biskopen erklærte de som overfalt Torgils og deres medhjelpere som landsforrædere og var skyldige i høyforræderi mot den norske kongen. Biskopen signaliserte tydelig at Torgils' sak var kongens sak. I denne perioden var det Ravn Oddson og Eyjulf Torsteinsson som hadde kontroll over det meste av Nord-Island, inkludert Skagafjord. Torgils brukte fødegården Stad som base i tiden mellom oppholdet i Borgarfjord

²⁷⁷ Orning 2004: 193

²⁷⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 145

²⁷⁹ Orning 2004: 250

²⁸⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 171

og Skagafjord. Det gikk flere år fra Torgils forlot Borgarfjord til han kunne slå seg ned for godt i Skagafjord.²⁸¹

Torgils i Skagafjord

Torgils' forsøk på å vinne kontroll i Borgarfjord mislyktes. Effekten av å vise til kongelig tildeling var ikke nok til å befeste hans posisjon.²⁸² Hans andre metode var å prøve seg med rå maktbruk, noe som heller ikke lyktes. Å fokusere utelukkende på kongens budskap og bruk av vold, var ikke en strategi som ga langsiktige resultater. Hans neste prosjekt ble da å reise nordover og forsøke å vinne kontroll over Skagafjord. Disse områdene hadde vært tett knyttet til Torgils' slekt både på mors- og farssiden. Opp gjennom de siste 20 årene hadde både Snorre Sturlason, Sturla Sighvatsson, Kolbein Unge, Gissur Torvaldsson og Tord Kakale hatt kontroll over disse områdene. Kolbein Unge, som sammen med Gissur Torvaldsson slo sturlungene i slaget ved Ørlygstad, var Torgils' onkel. Tapet av Borgarfjord var trolig et stort personlig tap for Torgils. Ikke bare hadde han personlig lidd overlast, han hadde også sviktet oppgaven han hadde fått fra kongen. Det ble derfor enda viktigere for ham å vinne Skagafjord.

Dette området var blant de siste som kom under kongens kontroll. Alle de store slagene på 1200-tallet, Ørlygstad, Floe-bukta og Haugsnes, hadde dreid seg om herredømme over Skagafjord-området.²⁸³ Den forenklete situasjonen når Torgils begynte å manøvrere seg mot Skagafjord var som følger: Tord Kakale hadde fått kontroll over området etter å først ha slått Kolbein Unge i slaget på Floe-bukta i 1244.²⁸⁴ Etter Kolbeins død slo han så Kolbeins etterfølger Brand i slaget på Haugsnes.²⁸⁵ Etter at Tord ble kalt til Norge 1250 hadde han gitt området til vennen Eyjulf Torsteinsson.²⁸⁶ I 1252 hadde så kongen gitt området til Gissur Torvaldsson, samtidig som han ga Borgarfjord til Torgils.²⁸⁷ Dette var ikke Eyjulf fornøyd med, og han tok hevn ved å brenne inne store deler av Gissurs familie i brannen på Flugumyr

²⁸¹ Se vedlegg 2 for kart over Island med steder med tilknytning til Torgils

²⁸² Orning 2004: 196

²⁸³ Jon Vidar Sigurdsson: "Krigføring i Island på 1200-tallet", i Arstad (red.) 2003: 125

²⁸⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 65-70

²⁸⁵ Sturlunga saga, bind 2, s. 82-89

²⁸⁶ Sturlunga saga, bind 2, s. 107

²⁸⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 122

1253.²⁸⁸ Etter å ha tatt hevn mot flere av de som deltok i mordbrannen, dro Gissur til Norge og kong Håkon 1254.²⁸⁹ I sitt sted satte han Odd Torarinsson til å styre i Skagafjord.²⁹⁰ Eyjulf og Ravn Oddson inngikk nå et forlik med Torgils Skarde, og fikk ham med på å angripe Odd. I bytte mot dette ble han lovet herredømmet over Skagafjord.²⁹¹ Dette ble ikke noe av, og forliket ble brutt. Odd ble så drept av Eyjulf Torsteinsson med støtte av Ravn Oddson.²⁹² Eyjulf fikk igjen kontroll over Skagafjord. Odds drap søktes hevet av broren Torvard Torarinsson, og han henvendte til Torgils Skarde for hjelp.^{293 294}

Torgils allierte seg med Sturla Tordsson²⁹⁵ og Torvard Torarinsson. Sammen reiste de mot Nord-Island for å kjempe mot Ravn og Eyjulf. Det ble gjort forsøk på å megle mellom de to partene for å få til et eventuelt forlik for å forhindre kamp. Her kommer Eyjulf med den oppsiktsvekkende påstanden at han har brev fra kongen hvor kongen tildeler ham Skagafjord. Noen flere opplysninger om dette brevet finnes ikke. Men Jon Johannesson spekulerer i om det kan være biskop Henrik av Holar som har skaffet Eyjulf brev fra kongen.²⁹⁶ Biskop Henrik hadde vært en av Gissurs sterkeste kritikere når det gjaldt Gissurs troskap til kongen, og det kan hende at han ikke ville at Skagafjord skulle være i hendene på noen av Gissurs støttespillere. Eyjulf ville ikke oppgi Skagafjord såfremt det ikke var kongens vilje.²⁹⁷ Hvis dette stemmer, er nå rollene plutselig snudd om. Nå er det Eyjulf som har brev fra kongen mens Torgils er opprøreren som kommer utenfra. Etter at Gissur var dratt til Norge 1254, har kanskje Torgils følt at Gissurs krav på området var utløpt, og at Torgils dermed kunne fremsette sine krav tydeligere. Som en slektning av Kolbein Unge kan han ha følt at hans krav på området var sterkere enn både Gissurs, og senere Odd Torarinsson og Eyjulf Torsteinssons krav.

²⁸⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 194-206

²⁸⁹ Sturlunga saga, bind 2, s. 221

²⁹⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 216

²⁹¹ Sturlunga saga, bind 2, s. 224-28

²⁹² Sturlunga saga, bind 2, s. 235

²⁹³ Sturlunga saga, bind 2, s. 236-38

²⁹⁴ Sigurdsson 1999: 74, Johannesson 1969: 220-24

²⁹⁵ Sturla Tordsson og Torgils Skarde hadde etter overfallet i Borgarfjord blitt forsonet, og hadde lovet å bistå hverandre med all den styrke de hadde, se Sturlunga saga, bind 2, s. 186

²⁹⁶ Johannesson 1969: 224

²⁹⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 261

Det eneste forliket man kunne være villig til å inngå var å gi opp sine krav på områdene og reise til Norge og be kong Håkon avgjøre saken. Ingen var villige til dette så lenge kongen ikke hadde innkalt dem personlig.²⁹⁸ I stedet for bestemte man seg for å løse konflikten gjennom kamp. De to partene møttes i slaget på Tværå-ører 20. juli 1255, det siste store slaget på Island, med rundt 17 drepte, og mange skadde. Eyjolv selv var blant de drepte, og Torgils og hans allierte vant en klar seier. Torgils hadde nå muligheten til å få kontroll over Skagafjord.

Tidligere under Torgils' opphold hos biskop Henrik ble folket i området minnet på om at man ofte hadde hørt at man ønsket seg en høvding av Kolbein Unges slekt. I Torgils hadde man nå den muligheten.²⁹⁹ Etter slaget på Tværå-ører kom Torgils til Skagafjord, men folket der var i begynnelsen skeptiske til å akseptere ham som høvding. Etter den harde tiden folket der hadde vært igjennom, tok mange til ordet for at det beste hadde vært å ikke være styrt av noen høvding i det hele tatt, jfr. delen om uårslignelsen i kapittel 2. Torgils ga seg ikke, og forlangte at bøndene der skulle ta ham til høvding. Som nevø av Kolbein Unge mente han seg berettiget til høvdingdømmet.³⁰⁰ Han ble senere noe motvillig akseptert som høvding, og slo seg ned i området. I Torgils' argumentasjon for å vinne seg Skagafjord har kong Håkon havnet noe i bakgrunnen sammenlignet med i Borgarfjord. I motsetning til i Borgarfjord hadde ikke Torgils noen brev fra kongen å vise til når han kom til Skagafjord. Jon Johannesson mener Torgils på et eller annet tidspunkt har fått brev fra kongen hvor han ble tildelt Skagafjord, men dette er uvisst.³⁰¹ Hans krav på disse områdene baserte seg først og fremst på hans slektskap med den tidligere høvdingen Kolbein Unge.

Selv om kongen og Torgils' posisjon som kongsmann ikke er like fremtredende her, er det likevel tydelig at de fleste visste hvem som ble deres egentlige herre når de nå godtok Torgils. Som en høvdings tingmann og følgesvenn ble man i realiteten undersåtter av den norske kongen.³⁰² I en interessant del av *Sturlunga saga* fortelles det om en ung jente som fikk et drømmevarsel etter slaget på Tverå-ører. En mystisk kvinne, senere identifisert som

²⁹⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 260

²⁹⁹ Sturlunga saga, bind 2, s. 164

³⁰⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 272

³⁰¹ Johannesson 1969: 226

³⁰² Sigurdsson 1999: 123

en heltinne fra fornaldersagaene, ga sin mening om de ulike høvdingene som for tiden var aktive på Island. Når jenta i drømmen spurte kvinnen hva hun mente Gissurs Torvaldsson, sa kvinnen at hun holdt meget av ham. Dette sto i kontrast til hennes omtale av Torgils Skarde, og hun sa "Dårlig lider jeg alle de fugle som besudle deres egen rede."³⁰³ Denne beskyldningen har ganske sikkert å gjøre med det arbeidet Torgils gjorde for kongemakten på Island. Torgils rykte og posisjon som kong Håkons mann fremstår som innarbeidet i den islandske befolkningen, også i Skagafjord. At man ved å akseptere Torgils som høvding samtidig aksepterte kongen var underforstått. Derimot ble Gissurs ambivalente forhold til kongen fremstilt som positivt, og blant Gissurs støttespillere var man ikke glad for at en så kongevennlig person som Torgils nå kunne få kontroll over Skagafjord.

En annen måte Torgils' taktikk hadde endret seg siden Borgarfjord var gjennom bruken av vold. Under oppholdet i Borgarfjord hadde Torgils reist rundt i området og banket dem han mente ikke viste ham nok troskap. Ved å bruke vold mot sine egne vant han få venner, og det gjorde at han aldri fikk noen sterk stilling i området. Når Torgils kom til Skagafjord var det tydelig at han hadde endret sine metoder, og heller vil vinne støtte på fredeligere vis. Maktbruk og vold brukte han denne gang ikke mot sine egne, men mot rivaler utenifra. Torgils var på denne tiden bannlyst av biskop Henrik i Holar etter slaget på Tværrå-ører, og uvennskapet mellom dem forhindret en stabil situasjon i området. I sitt oppgjør med biskopen truer Torgils med å mishandle, pryle og plyndre biskopens venner, og i verste fall drepe noen hvis ikke biskopen oppga sin motstand mot Torgils.³⁰⁴ På den måten var Torgils den samme gamle, og lyktes også til slutt å få til et forlik med biskopen.

Torgils som høvding

Torgils hadde nå vunnet kontroll over Skagafjord. Han hadde blitt venn med biskop Henrik og fikk også i stand et forlik med Ravn Oddson. Situasjonen i området ble mye fredeligere. Dette står i kontrast til hvordan forholdene var da Torgils først kom til Skagafjord. Før Torgils entret scenen ble Skagafjord og folket der beskrevet som kuet gjennom mishandling og gjentatte krigshandlinger.³⁰⁵ Begge de to tidligere høvdingene Odd Torarinsson og Eyjulf

³⁰³ Sturlunga saga, bind 2, s. 270

³⁰⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 285

³⁰⁵ Sturlunga saga, bind 2, s. 253

Torsteinsson ble beskrevet som voldsmenn som herjet og truet folket i herredet.³⁰⁶ I sagaen blir det understreket av Ravn og Eyjulvs styre i nord var brutalt og upopulært. Det ble sagt om folket der at de hadde mistet alt mot til å reise seg mot sine undertrykkere. Torgils' ankomst hadde fått slutt på de harde tidene. Igjen kan man trekke frem paralleller til uårslignelsen i Kongespeilet, hvor folket i Skagafjord etter lange tider med uår endelig har kommet under styringen av en verdig høvding som på vegne av kongen får slutt på ufreden. Den skepsisen Torgils i begynnelsen møtte ble fort endret til stor popularitet. Gjennom å slutte fred med biskop Henrik og Ravn Oddson hadde Torgils, indirekte kongen, endelig brakt roligere tider til Skagafjord. Et talende sitat: "I herredet herskede nu stor glæde, og bønderne syntes det var som at besidde himlen, da de havde fået en sådan høvding. Det forekom dem, at Kolbein nu var kommen tilbage og genfødt, han, som de altid havde længtes etter".³⁰⁷ Torgils fremstår nærmest som en idealhøvding som har kommet for å frelse folket fra uår og ufred.

Gavegivning og popularitet

For å underbygge sin nyvunne popularitet i Skagafjord holder Torgils store gjestebud, hvor alle de mest ansette bøndene i Skagafjord er innbudt. Ingen reiste derfra igjen uten å ha fått flotte gaver. Torgils vant stor anseelse for dette.³⁰⁸ Høvdinger kunne til en viss grad forvente lojalitet og støtte fra folk gjennom sin tilknytning til et område eller gjennom familien man tilhørte. Det var vel så viktig at man var rik og spredde rikdommen nedover i systemet. Det var bare de høvdingene og familiene som greide å bygge seg opp en solid økonomisk base som overlevde maktkampene i fristatstida.³⁰⁹ Jo bedre økonomi man hadde jo mer sjenerøs kunne man være. Å være sjenerøs kunne føre til flere venner, og jo flere venner man fikk jo sterkere sto man i kampen om makt og innflytelse.³¹⁰ Når en høvding ga en gave til noen var det ikke uten baktanker. Forenklet kan man si at gjennom gaven sto mottakeren i gjeld til høvdingen og det var forventet at man ga noe tilbake. Det være seg en gave eller aller helst

³⁰⁶ Sturlunga saga, bind 2, s. 260

³⁰⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 288

³⁰⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 287

³⁰⁹ Sigurdsson 1999: 101

³¹⁰ Monclair 2003: 143

politisk støtte.³¹¹ Var du rik, hadde du større mulighet til å bli venner og allierte med andre høvdinger og stormenn. Du og din familie ble også mye mer ettertraktet på ekteskapsmarkedet. Ved å vise deg som en gavmild og gjestmild høvding overfor folkene som bodde i ditt område sikret du deg lojalitet og støtte fra dem.

Når det gjelder Torgils og gavegivning kan man se at det har skjedd en forandring fra tidligere generasjoner. Gaver og gjengaver er fortsatt veldig viktig for å knytte bånd og understreke avtaler og allianser. Det var ingen ære i å være rik og gjerrig. Rikdom skulle settes i sirkulasjon gjennom gaver og fester for venner.³¹² Men gavegivningen i Torgils Skardes saga er mer enveis en tidligere. Når Torgils inviterer til gjestebud og deler ut gaver, har det mer karakter av show-off enn av en gjensidig transaksjon.³¹³ Det er ikke noen forventning om at bøndene skal komme med gjengaver, for på den måten å vise sin likeverdighet med Torgils. Det blir en sterkere understreking av Torgils' status og posisjon som hevet over de andre. Som høvding i Skagafjord holder Torgils stadig store gjestebud hvor det legges stor vekt på prakten og overdådigheten og gavenes store verdi og vakre utforming. Dette i motsetning til tidligere skildringer av gaver og gjestebud hvor gavegivning og gjestebud mer ble brukt for å fremheve likeverd mellom giver og mottager.³¹⁴

I sagamaterialet blir egenskaper som visdom, sluhet, beslutsomhet og evnen til å tenke taktisk trukket frem som viktige for å lykkes.³¹⁵ I tillegg ville det heller ikke skade at du fremsto som en populær og godt likt leder. Sosiologen Marshall Sahlins skiller mellom to ledertyper: *big-men* og *chiefs*. *Big-men* som vinner makt gjennom å bygge seg opp en tilhengerskare ved å vise sjenerøsitet og sette folk i gjeld til seg. Gjennom manipulasjon, personlige egenskaper og ikke minst som en som sprer rikdom og gaver til sine tilhengere kommer de seg til topps i samfunnet. *Chiefs* på den andre siden var i større grad født inn i en maktposisjon, gjerne som en del av en høvdingfamilie, og baserte sin makt på sin familiebakgrunn og tittel, eksempelvis som høvding.³¹⁶ Hos Torgils kan vi finne begge disse

³¹¹ Monclair 2003: 75

³¹² Sigurdsson 1999: 119

³¹³ Monclair 2003: 114

³¹⁴ Monclair 2003: 139

³¹⁵ Sigurdsson 1999: 87-89

³¹⁶ Sahlins, Marshall: "Poor Man, Rich Man, Big Man, Chief: Political Types in Melanesia and Polynesia" i *Comparative Studies in Society and History*, nr 5, 1963, s. 289 og 295

ledertypene i litt andre former. Som en populær høvding som holdt store gjestebud og ga rikelig med gaver til sine tilhengere, har han mange *big-men*-trekk ved seg. Samtidig var han kongens hirdmann og hevdet selv å ha rett til å styre i kraft av sin tilknytning til kongen. I Borgarfjord fremtrer han mer som en *chief*-type, som nesten utelukkende bruker sitt embete som hirdmann og kongens utsending for å få makt. I Skagafjord tar han i bruk mer *big-man*-metoder, og blir en personlig populær høvding. Dette gjorde at hans andre rolle som *chief* på vegne av kongen ble lettere å akseptere. For å få gjennomslag benyttet Torgils seg dermed av en blanding av *big-men* og *chief*-strategier, han var en *chief* som brukte *big-man*-metoder.

Under sitt opphold i Norge fikk Torgils flotte gaver fra både kongen og dronningen. Da han ble tatt opp i hirden, ga kongen ham et stykke løvgrønt klede. I tillegg fikk han et skjold og en brynje, som han til da hadde manglet.³¹⁷ Senere viste Torgils stort mot da det brøt ut en stor brann. Som takk for innsatsen fikk Torgils 6 alen skarlagen av dronningen, et veldig dyrt og eksklusivt stoff. Sagaen forteller videre at Torgils hadde stor ære av dette.³¹⁸ Det finnes her ingen spor av opposisjon mot kongen eller noe ønske om å konkurrere med kongen. Dette var ofte var tilfelle når islendinger møtte kongen i tidligere sagaer.³¹⁹ En ekstra faktor her er at dronningen, Margrete Skulesdatter, blir omtalt som en stor venn av sturlungene, akkurat som faren hennes, hertug Skule, hadde vært.³²⁰ Da Torgils kom tilbake til Island brakte han med seg brev fra kongen. Man kan tenke seg at han også hadde med seg gavene han hadde fått fra kongen og dronningen. Å komme til Island med brev fra kongen, og å kunne vise frem flotte gaver han hadde fått av kongen og dronningen personlig, må ha hatt en sterk virkning. I tillegg var gavene knyttet til Torgils' heltmodige innsats under brannen, og kunne være med å skape begeistring for Torgils' person. En kan tenke seg at særlig for de som allerede var Torgils' støttespillere, har det å se og høre om disse gavene vært med på å legge en ekstra tyngde bak det budskapet Torgils kom med. Etter at Torgils kom til Skagafjord og ble anerkjent som høvding der, kan hans status som kongsmann og det å vise til de gaven han hadde fått av kongeparet hjulpet ham når han skulle få folket til å gå med på å betale skatt til kongen.

³¹⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 136

³¹⁸ Sturlunga saga, bind 2, s. 137

³¹⁹ Monclair 2003: 109

³²⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 134

Når Torgils ble populær ble også kong Håkon populær. *Kongespeilet* slår tydelig fast at hirdmennes oppførsel og person var en avspeiling av kongen, og at en uhøvisk og udannet hirdmann brakte skam over kongen.³²¹ De mange festene og gavene som Torgils delte ut kan sees i sammenheng med dette. Torgils blir ikke bare populær fordi han hadde fått slutt på krigshandlingene som hadde plaget Skagafjord, han ble også populær pga. av sin gavmildhet. På dette stadiet har det vært viktig for Torgils å skape en størst mulig kontrast mellom Ravn og Eyjulvs styre og sitt eget. Etter å ha sett at trusler og vold ikke fungerte i Borgarfjord, brukte han nå mye tid og ressurser på å skape et positivt bilde av seg selv.

Våren etter at Torgils ble tatt til høvding i Skagafjord, kom nordmannen Ivar Engelsson til ham med budskap fra kongen. Kong Håkon ga Torgils herredømmet over Eyafjord, nabohøvdingdømmet til Skagafjord.³²² Når Torgils fikk tildelt Eyafjord-høvdingdømmet av kong Håkon var det ikke lenger snakk om å akseptere ham på visse vilkår. Torgils' stilling var så sterk at sagaen bare slår fast at alle bøndene i Eyafjord underkastet seg Torgils og anerkjente ham som høvding. Dette var etter at de fikk vite at han hadde blitt tildelt høvdingdømmet av kongen. Befolkningen i Eyafjord lar kongen bestemme hvem som skal være høvdingen deres. Torgils styrte nå mesteparten av det nordlige Island, og hans anseelse "stod nu i sitt største flor", står det i sagaen.³²³ Torgils' krav på Eyafjord ble bestridt av hans tidligere allierte Torvard Torarinsson. Torvard var gift med niesen til Tord Kakale, og mente seg arveberettiget til Eyafjord gjennom sin svigermor Steinvør, søster til Tord.³²⁴ Torwards krav ble avvist av både Torgils og av folket i Eyafjord som heller ville ha Torgils til høvding.³²⁵ Fra Torgils' side er det trygt å si at han aldri ville oppgi noe kongen hadde tildelt ham. Man kan tenke seg at han ikke ville ha noen gjentakelse av det som skjedde i Borgarfjord.

I tillegg til brevet om Eyafjord var Ivar Engelsson kommet til Island for å tale kongens sak. Torgils sammenkalte alle bøndene i Skagafjord og sammen med Ivar og biskop Henrik fikk

³²¹ Kongespeilet, s. 85

³²² Sturlunga saga, bind 2, s. 289

³²³ Sturlunga saga, bind 2, s. 290

³²⁴ Se slektstre vedlegg 1

³²⁵ Sturlunga saga, bind 2, s. 298

han dem til å gå med på å betale skatt til kong Håkon.³²⁶ Våren 1256 godtok altså folket under Torgils' styre å betale skatt til den norske kongen som de første på Island. Det har senere blitt reist tvil om denne skatten noen gang ble betalt.³²⁷ Uansett var det en viktig hendelse i islandsk historie. Det hele skjer uten stor dramatik. Ganske nøkternt slår sagaen fast at bøndene samtykket i å betale skatt til kong Håkon. Det kan stemme med det inntrykket man kan finne i andre sagaer og annaler, hvor det at Island lovet å betale skatt til kongen ikke ble sett på som et avgjørende øyeblikk i historien.³²⁸ Ingen innvendinger eller motstand blir rapportert. Det er i mine øyne ikke tilfeldig at det var Torgils Skarde, kong Håkons mest lojale mann på Island som var den som fikk i stand dette.

Torgils' siste tid

Gjennom sine familieforbindelser, gjennom sitt forhold til kongen og gjennom sin personlighet spilte Torgils Skarde en stor rolle i den islandske historien de siste tiårene av fristatstida. Torgils' troskap til kongen var av den typen kongen selv sto for, en absolutt troskapsoppfatning. Torgils troskap til kongen var absolutt, og den gjaldt overalt til alle tider og ethvert avvik ble regnet som utroskap.³²⁹ Dette i motsetning til andre islandske høvdingar som hadde en mer kontekstuell troskapsoppfatning, hvor resultatene av deres bedrifter mer ble sett opp i mot hvordan høvdingene lyktes i rivaliseringen med andre høvdingar. Deres troskap ble da også i mye større grad satt under tvil, og kongen kalte dem til Norge hvis man følte de ikke skikket oppgaven sin. Dette skjedde aldri med Torgils.

Han kom til Island som kongens hirdmann med brev fra kongen og et oppdrag å utføre. Han fikk støtte fra familie og frender, men fant det vanskeligere å vinne over andre høvdingar og folket i de områdene han hadde blitt satt til å styre. Hans første forsøk på å vinne støtte i Borgarfjord feiler. Han vendte dermed blikket nordover, og satte alle krefter inn på å vinne Skagafjord i stedet. Han endret strategi, og vant støtte og popularitet gjennom mer fredeligere midler og ble en populær høvding. Sin sterke stilling bruker han til å få

³²⁶ Håkon Håkonssons saga, s. 258 og Sturlunga saga, bind 2, s. 289

³²⁷ Johannesson 1969: 226

³²⁸ Boulhosa 2005: 105

³²⁹ Orning 2004: 185

skagafjordingene til å godkjenne kong Håkons overhøyhet gjennom å betale skatt til kongen. Torgils hadde oppnådd det han var kommet til Island for å gjøre.

Torgils var nå på toppen av sin karriere, men karrieren skulle få en brå slutt. Torvard Torarinsson, som tidligere hadde gjort krav på Eyafjord, var ikke fornøyd med å bli avfeid av Torgils. Sagaen bygger sakte men sikkert opp mot Torgils' død. Gjennom drømmer³³⁰ og mystiske blodspor³³¹ gis det forvarslar om hva som venter. Flere av Torgils' menn kommenterte at Torvard ikke var til å stole på og hadde skjulte hensikter, men Torgils avfeide dem hver gang. Dette er med på å underbygge dramatikken i beretningen om Torgils' siste tid, hvor den rolige Torgils som nekter å tro at noe vondt skal skje, står i kontrast med den stadig mer forbitrede Torvard. Til slutt tar Torvard avgjørelsen om å ta livet av Torgils. På den måten håpet han å få kontroll over Eyafjord-området. Torvard og hans menn overfaller Torgils om natten 22. januar 1258 på gården Ravnagil. Før han går til angrep ber han sine menn om å være sikre på å få drept Torgils, da alle vet "[...] at Torgils er en mand, som ikke ustraffet lader sig fornærme."³³² Torgils ble senere selv drept ved et øksehogg til hodet, sammen med flere av sine følgesmenn. Han ble 32 år gammel. Torvard prøvde etter drapet å vinne kontroll over Eyafjord, men oppnådde ingenting. Hans handlinger ble hardt fordømt, og han ble meget forhatt av alle i de bygdene som Torgils hadde styrt over.³³³ Sagaen avslutter sin beretning om Torgils ved å kommentere kort: "Om Torgils bliver nu ikke mer at berette."³³⁴

Skulle Torgils "redde" Island?

Kongespeilet bruker historien om Josef som slave i Egypt som et forbilde for gode kongstjenere og hirdmenn. Han adlød alltid sin herre og motsto alle forsøk på å bli forført av kona til eieren. Han ble ikke trodd og ble kastet i fengsel. Men "fordi Gud alltid elsker rettferdighet og ydmykhet og så Josefs troskap og visste han var uskyldig", frelste Gud ham ut av fengselet, og opphøyde ham til dommer og høvding, og han skulle være nest i rang

³³⁰ Sturlunga saga, bind 2, s. 292

³³¹ Sturlunga saga, bind 2, s. 297

³³² Sturlunga saga, bind 2, s. 301

³³³ Sturlunga saga, bind 2, s. 303

³³⁴ Sturlunga saga, bind 2, s. 303

etter kongen.³³⁵ Josef som den lydige og ydmyke tjeneren som alltid adlød in herre, blir presentert som et eksempel til etterfølgelse. Det blir indirekte sagt at det er Gud som står bak når kongen opphøyer noen i sin tjeneste.³³⁶ Helt siden han var liten hadde Torgils gitt uttrykk for at han ville gå i tjeneste hos mektige menn, og på den måten vinne makt og ære. Han hadde til og med ytret et ønske om at det skulle skrives en saga om hans liv. En kan kanskje tenke seg at han på denne måten iscenesetter seg selv som den fremste kongstjener og hirdmann som hadde vært på Island. Ifølge sagaen hadde også hans død mye preg av iscenesettelse. Kvelden før han ble drept ba han om å få lest opp sagaen om helgenen Thomas Becket. Thomas ble drept med et øksehugg i hodet, og Torgils kommenterte at "det vilde være en smuk død".³³⁷ Torgils møtte senere samme kveld døden på samme måten som Thomas. Han døde dermed akkurat som en helgen. Dette er nok en idealisert framstilling som har kommet til senere når sagaen ble skrevet.³³⁸ En kan uansett tenke seg at Torgils ville vært tilfreds med hvordan hans død ble skildret, nærmest som en martyr for Guds og kongens sak på Island. Han fulgte Josefs eksempel som en lydig tjener.

Å gå over i historien som den som reddet Island fra en nedadgående spiral av feider og konflikter kan ha passet ham bra. Kanskje så han for seg en fremtredende posisjon hos kongen etter at Island var vunnet. Vi vet at Gissur Torvaldsson ble utnevnt til jarl av kong Håkon i 1258. Han var dermed nest etter kongen i rang. Dette kunne godt ha vært et ønske for Torgils også. Man kan her spekulere i hva som er taktikk og hva som er genuin overbevisning. Ut i fra sagaens beskrivelse av Torgils opplever jeg at det er liten tvil om at Torgils trodde på den saken han kjempet for. Kongens sak var hans sak. Nærmest umiddelbart etter at han vant kontroll over Skagafjord får han innbyggerne der til å sverge å betale skatt til kong Håkon. Dette i motsetning til alle de andre høvdingene på Island som nærmest måtte tvinges til å fullføre det oppdraget kongen hadde gitt dem. Med Torgils' sterke stilling i nord og de første islandske skattebetalerne var kong Håkons prosjekt på god vei til å fullbyrdes.

³³⁵ Kongespeilet, s. 128

³³⁶ Bagge 2001: 283

³³⁷ Sturlunga saga, bind 2, s. 300

³³⁸ Nedkvitne 1997: 88

KONKLUSJON

Denne oppgaven har fått tittelen "Kong Håkons islandske prosjekt". Gjennom oppgaven har jeg villet trekke frem sider ved Islands innlemmelse i kong Håkons Norgesvelde som ikke har vært sett på så mye tidligere. Hvorfor akkurat Island var viktig for kong Håkon, hvordan *Kongespeilets* innhold kunne være vinklet mot Island, og den islandske høvdingen Torgils Skardes rolle i kong Håkons planer. Disse sidene har jeg forsøkt å bringe sammen ved å se på dem som tre trinn i kong Håkons prosjekt.

Det første trinnet fra kongens side var å etablere en interesse for og sikte seg inn på Island som en kandidat for underleggelse. At Island ble viet såpass stor oppmerksomhet henger sammen med at øya var den eneste realistiske muligheten for ekspansjon for det norske riket. Kong Håkons forsøk på å utvide riket sitt mot nabolandene i sørøst var resultatløse. Island ble tidlig en prioritet for kongen. Det kan man se ut fra hvor tidlig i hans regjeringstid han faktisk startet de første forsøkene på å legge under seg øya. Snorre Sturlason ble sendt til Island allerede 1220. Da var kong Håkon enda en gutt på 16 hvis rett til tronen hvilte på et usikkert grunnlag. Han skulle ikke sitte noenlunde trygt på tronen før 20 år var gått. Samtidig som han kjempet en hard kamp for tronen fant han også tid til å drive en aktiv utenrikspolitikk. At disse to tingene kunne kombineres hang sammen med at det ikke var snakk om noen militær overtagelse av Island.³³⁹ Kong Håkon selv satte aldri sine bein på Island. I stedet kunne han la islendingene selv gjøre jobben for seg mens han var opptatt med maktkampene hjemme i Norge. Islands eventuelle aksept av hans styre kunne fungere som et stor moralsk løft i hans kamp mot andre tronpretendenter innad i Norge.

For å få islendingene til å jobbe for sin sak på Island ble kong Håkon hjulpet av flere faktorer. De interne maktkampene på øya åpnet for at kong Håkon kunne knytte islandske høvdinge til seg gjennom å gi dem makt og privilegier i bytte mot deres eiendommer og støtte. På denne måten hadde han rundt 1250 blitt eier av de fleste høvdingdømmene på Island. Men for å klare å legge under seg et fjernt land helt uten bruk av militære midler var det nødvendig å jobbe med mentaliteten og verdenssynet til folk. Hvis kong Håkon skulle klare å beholde kontrollen over Island var det nødvendig at han ikke bare var fremst blant likemenn

³³⁹ Bagge 2010: 88

som en tradisjonell høvding. Da kunne man risikere å bli avsatt hvis man ikke gjorde jobben sin. Kong Håkon måtte gjøre seg til en ubestridt leder som hadde Gud på sin side. Hans posisjon måtte være uangripelig, noe man ikke stilte spørsmål ved.

Det andre trinnet fra kongens side ble da å aktivt arbeide for å skape en aksept for at hans styre var naturlig for den måten samfunnet var bygget opp på. Hvis han klarte å overbevise folk om at hans styre var den eneste legitime styreform kunne underleggelsen av Island bli mye enklere. Hvis han i tillegg kunne overbevise folk om at hans styre var den eneste måten å skape fred i landet på, kunne innlemmelsen av Island i Norgesveldet gå enda raskere. Her ble kongen hjulpet av det nære forholdet som allerede eksisterte mellom de to landene, både økonomisk og kulturelt. For dette ideologiske aspektet ved kong Håkons islandske prosjekt valgte jeg å se nærmere på *Kongespeilet*. Denne boka ble trolig skrevet rundt 1250, tiden da kong Håkon makt og prestisje var på topp etter kroningen 1247. Selv om boka først ble skrevet ned da, inneholder den flere tanker og ideer som ganske sikkert hadde vært kjent lenge. Jeg mener at det er flere ting som tyder på at boka også var ment å leses utenfor Norges grenser. Hvis *Kongespeilet* kun var ment for Norge og norske forhold kan man spørre seg hvorfor kong Håkon brydde seg med boka og dens innhold etter at han satt trygt på tronen etter 1240. Etter kroningen var nesten all innenlands motstand borte, det var nå kong Håkon for alvor kunne begynne å ta en mer aktiv rolle i utenrikspolitikken. *Kongespeilets* behandling av Islands geografi og natur kan tyde på at boka var ment å nå et videre publikum. Det er allikevel *Kongespeilets* budskap og ideologi om et kongedømme innstiftet av Gud som eneste rette styringsform som jeg mener kunne slå an hos islendingene. Budskapet om at et kongedømme ville bringe fred og få en slutt på uårene er særlig sentralt her. Kong Håkon måtte kunne tilby islendingene noe bedre enn det de allerede hadde.

Torgils Skarde var en av dem som benyttet seg av de mulighetene kongemakten hadde å tilby. Kong Håkons interesse for Island åpnet opp for muligheter han ellers ikke ville hatt til å bli en høyt respektert hirdmann og senere en mektig høvding på Island. Det tredje trinnet fra kongens side ble da å gå fra det ideologiske til det praktiske aspektet ved det islandske prosjektet. At islendingene var fullstendig klar over kong Håkons planer for øya blir kommentert flere ganger i sagaen.³⁴⁰ De viktigste personene han måtte få over på sin side

³⁴⁰ Eks. Sturlunga saga, bind 1, s. 306-07, 476, bind 2, s. 133, 144, 171

hvis han skulle ha noen sjanse til å lykkes var de islandske høvdingene og den islandske eliten. Hvis høvdingene aksepterte kong Håkons overhøyhet, var sjansen større for at resten av folket ville følge etter. Det kan man eksempelvis se når Torgils Skarde får bøndene i Skagafjord til å gå med på å betale skatt til kongen i 1256. I Torgils fant kong Håkon en person som passet bra inn i hans planer. Brynjulv Jonsson hadde tidligere kommentert at folk som Torgils var skapt til å være "kongsmænd".³⁴¹ Han tilhørte det ypperste av islandsk elite og tok kjapt til seg den kongevennlige ideologien kong Håkon ønsket å formidle. Hans personlige egenskaper som usvikelig troskap og stahet gjorde ham til en person kong Håkon var trygg på å sende til Island. Når han først var vendt tilbake til Island satte han i gang med å utføre det oppdraget kong Håkon hadde gitt ham med full kraft. Hans første forsøk på å vinne støtte for sin sak førte ikke frem. Han ble derfor nødt til å i større grad benytte seg av tradisjonelle metoder for å få folk over på sin side. Torgils klarte på denne måten å forene sine to roller som kongens mann og islandsk høvding, men han lot ikke høvdingrollen komme i veien for det oppdraget han hadde lovet kong Håkon å utføre. At han også hadde påvirket andre kan man se ved at begge Torgils' brødre dro til Norge og ble hirdmenn etter hans død.³⁴²

Man kan spekulere i hvordan Torgils' videre karriere på Island ville blitt. Som en mektig høvding og svoren tilhenger av kong Håkons sak på Island kunne han ha hatt en avgjørende rolle i den siste fasen av Islands innlemmelse i Norgesveldet. Den posisjonen han hadde opparbeidet seg i Skagafjord og den nordlige fjerdingen kunne være et springbrett til å få kontroll over resten av øya. En kan også spørre seg hvorfor han har blitt glemt når historien om Islands innlemmelse i Norgesveldet har blitt skrevet. Hans tidlige død har nok hatt mye å si her. Dessuten havnet hans tid på Island mellom to andre dominerende høvdinge, Tord Kakale og Gissur Torvaldsson. Deres innflytelse var sterk både før, under og etter Torgils' tid på Island. Gissur har fått mest oppmerksomhet siden han var den dominerende personen på Island de siste årene av fristatstida.

Etter Torgils' død var det ingen høvdinge som var mektige nok til å fullføre det Torgils hadde begynt på. Gissur Torvaldsson oppholdt seg for tiden i Norge ved hoffet til kong Håkon. Han

³⁴¹ Sturlunga saga, bind 2, s. 132

³⁴² Sturlunga saga, bind 2, s. 314-15

var nå den eneste islandske høvdingen som befant seg i Norge, og var dermed den ene muligheten kongen hadde til å fortsette underleggelsen av Island. Kong Håkon valgte å gi Gissur en sjanse til, selv om han flere ganger tidligere hadde vist seg upålitelig.³⁴³ Kong Håkon utnevnte Gissur til jarl og sendte ham til Island. Gissur lovet "å få fred i landet og at alle bønder skulle svare kongen skatt, slik som det også var blitt krevet av dem før."³⁴⁴ Gissur ankom Island senere på året 1258. Kongen hadde før dette tildelt ham store områder på Island som Torgils tidligere hadde kontrollert, bl.a. Borgarfjord og Skagafjord.³⁴⁵ Gissur begynte raskt å knytte til seg flere av de islandske høvdingene og stormennene. Ganske snart ble han igjen beskyldt for å være mer opptatt av å fremme sin egen sak enn kong Håkons. For å sikre Islands innlemmelse i Norgesveldet sendte kong Håkon i de følgende årene flere norske stormenn til Island som skulle se til at Gissur holdt det han hadde lovet. Disse utsendingene skulle også forhandle med andre islandske høvdingene på tingene og lignende for kongens sak.³⁴⁶ Hallvard Gullsko ble sendt av kongen til Island 1261. Han fikk nå overtalt Gissur og flere andre islendinger til å sverge skatt til kong Håkon. På tinget året etter ble kong Håkon lovet skatt fra hele den nordlige, og største delene av den sørlige og vestlige fjerdingen av Island.³⁴⁷ I løpet av de neste to årene fulgte resten av de islandske høvdingene og bøndene etter. Den siste islandske høvdingen som ga sine områder til kongen og fikk bøndene sine til å love skatt i 1264 var faktisk Torvard Torarinsson, Torgils Skardes drapsmann.³⁴⁸

Jeg mener Torgils fortjener en større rolle i både islandsk og norsk historie frem mot 1264. Torgils Skardes død var en direkte årsak til at kong Håkon så seg nødt til å utnevne Gissur til jarl og sende ham til Island. Kongen måtte i tillegg sende flere nordmenn til øya for å sjekke at Gissur gjorde det han skulle. Dette kunne trolig vært unngått om Torgils hadde levd. Da Torgils ble drept var han allerede i full gang med å få islendingene til å gå med på å betale skatt til kongen. Det er derfor meget mulig at kong Håkons islandske prosjekt kunne blitt fullført raskere og mer problemfritt om Torgils hadde fått leve. Torgils hadde banet vei for

³⁴³ Johannesson 1969: 227

³⁴⁴ Håkon Håkonssons saga, s. 279

³⁴⁵ Sturlunga saga, bind 2, s. 307 og 309

³⁴⁶ Håkon Håkonssons saga, s. 280, 281-83, 290

³⁴⁷ Håkon Håkonssons saga, s. 291, Sturlunga saga, bind 2, s. 319

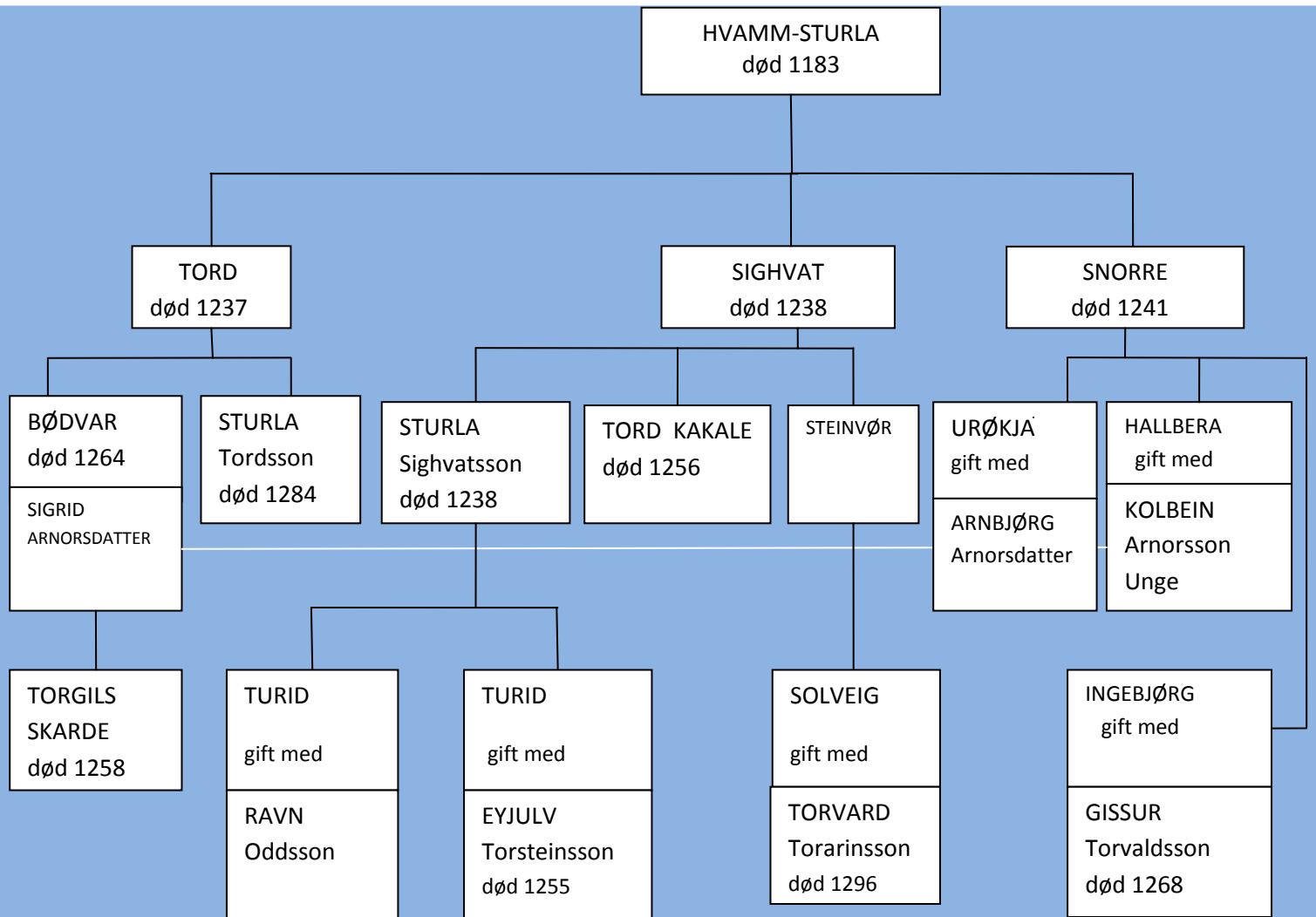
³⁴⁸ Sigurdsson i Arstad (red.) 2003: 125, Johannesson 1969: 235

kongemakten. Den var så etablert på Island at Gissurs forsøk på å hale ut tiden eller å gjøre motstand mot det han hadde lovet kongen ikke var gjennomførbart i lengden. Det islandske prosjektet kong Håkon hadde satt i gang ikke kunne la seg stoppe. Kong Håkon hadde gjennom flere trinn opparbeidet seg en uunnværlig posisjon både ideologisk og praktisk i islendingenes verdensbilde og samfunn. Gissur var i likhet med Torgils både islandsk høvding og kong Håkons hirdmann og jarl. Til slutt ble det rollen som hirdmann som trumfet rollen som høvding. Det samme skjedde blant de andre høvdingene som tidligere hadde vært Torgils' argeste fiender. En etter en gikk de i kongens tjeneste og arbeidet for å bringe Island under kong Håkons herredømme. Sturla Tordsson reiste til og med til Norge og fikk i oppdrag å skrive sagaen om kong Håkon etter hans død.³⁴⁹ Dette viser at kongens målbevisste kampanje for å vinne over den islandske eliten var avgjørende for at det islandske prosjektet skulle bli en suksess.

Kong Håkon selv døde under hærferden mot Skottland 1263, og fikk ikke selv være vitne til Islands fullstendige innlemmelse i Norgesveldet. Det var nå hans sønn og etterfølger Magnus Lagabøte som fikk se farens islandske prosjekt fullbyrdet, som en del av et norskledet rike som aldri før eller senere ville nå samme utstrekning.

³⁴⁹ Sturlunga saga, bind 2, s. 334

VEDLEGG 1 - Sturlunge-familien og deres forbindelser til personer nevnt i oppgaven

VEDLEGG 2 - Kart over Island med utvalgte stedsnavn fra oppgaven

VEDLEGG 3 - Tidslinje

- 1179 – Snorre Sturlasson blir født
- 1199 – Sturla Sighvatsson født
- 1204 – Kong Håkon Sverresson dør, Håkon Håkonsson blir født
- 1208 – Gissur Torvaldsson og Kolbein Unge blir født
- 1210 – Tord Kakale født
- 1214 – Sturla Tordsson født
- 1217 - Håkon Håkonsson blir konge, Skule er regent
- 1218 – Strid mellom islandske høvdinger og norske handelsmenn
- 1219 – Snorre drar til Norge
- 1220 – Snorre blir kong Håkons hirdmann, vender tilbake til Island
- 1224 – Snorres døtre Hallbera og Ingebjørg gift med henholdsvis Kolbein Unge og Gissur Torvaldsson
- 1225 – Håkon gift med Skules datter Margrete
- 1226 – Torgils Skarde født
- 1231 – Hallbera dør, og Gissur og Ingebjørg skiller seg, alliansen mellom Kolbein, Gissur og Snorre opphører
- 1235 – Sturla Sighvatsson kommer til Island
- 1237 – Snorre drar til Norge, blir venn med hertug Skule
- 1238 – Slaget på Ørlygstad, Sturla Sighvatsson blir drept, Gissur og Kolbein seirer. Det utnevnes norske biskoper i de to islandske bispedømmene Skálholt og Holar
- 1239 – Hertug Skule gjør opprør, utroper seg til konge, Snorre drar tilbake til Island uten kong Håkons tillatelse
- 1240 – Skule blir drept
- 1241 – Snorre blir drept av Gissur og hans menn på kongens ordre, Torgils bor hos Gissur
- 1242 – Tord Kakale kommer til Island
- 1244 – Torgils Skarde reiser til Norge, slaget på Floe-bukta

1245 – Kolbein Unge dør, Brand blir ny høvding over hans områder. Torgils blir kong Håkons hirdmann

1246 – Slaget på Haugsnes mellom Tord Kakale og hans støttespillere, og Gissur og Brand og deres tilhengere. Tord seirer.

1246 – Tord Kakale og Gissur Torvaldsson drar til Norge, kong Håkon lar Tord reise tilbake til Island mens Gissur må bli igjen i Norge

1247 – Vilhelm av Sabina kommer til Norge, kong Håkon blir kronet

1247-50 – Tord Kakale har stort sett kontroll over hele Island

1250 – Tord drar tilbake til Norge

1252 – Kong Håkon sender Gissur til Island med oppdrag om å vinne landet for kongen, sammen med ham er også Torgils Skarde. Torgils forsøker å få kontroll over Borgarfjord.

1253 – Torgils må forlate Borgarfjord, brannen på Flugumyr

1254 – Gissur blir kalt tilbake til Norge

1255 – Slaget på Tværá-ører, Torgils blir høvding i Skagafjord

1256 – Tord Kakale dør i Norge. Torgils blir høvding i Eyafjord, de fleste innbyggerne i Skagafjord og den nordlige fjerdingen lover å betale skatt til den norske kongen.

1258 – Torgils Skarde blir drept. Kong Håkon gir Gissur tittelen jarl og sender ham tilbake til Island

1261 – Kongens representant Hallvard Gullsko kommer til Island. Folket på Grønland lover skatt til den norske kongen

1262 – Bønder og høvdingene i nord og sørvest på Island sverger troskap til den norske kongen

1263 – Kong Håkon dør, Magnus Lagabøte blir ny konge. Sturla Tordsson drar til Norge, får i oppdrag å skrive sagaen om Håkon Håkonsson

1264 – Resten av bøndene og høvdingene på Island sverger troskap til den norske kongen, Norgesveldet når sin største utstrekning

1268 – Gissur Torvaldsson dør

1280 – Magnus Lagabøte dør

1284 – Sturla Tordsson dør

Litteraturliste

Kilder

Grågås, i "*Laws of Early Iceland – Gragas*", oversatt av Andrew Dennis m.fl., The University of Manitoba Press, 2000

Hirdskræen, oversatt av Steinar Imsen, Riksarkivet, 2000

Håkon Håkonssons saga, av Sturla Tordsson, oversatt av Anne Holtmark, Aschehoug, 1964

Kongespeilet, oversatt av Anton Wilhelm Brøgger, De norske bokklubbene, 2000

Magnus Lagabøters Landslov, oversatt av Absalon Taranger, Universitetsforlaget, 1915

Sturlunga saga, bind 1 og 2, i dansk oversettelse ved Kr. Kålund, Gyldendalske Boghandel Nordiske Forlag, 1904

Litteratur

Arstad, Knut, (red.), "*Krigføring i middelalderen: strategi, ideologi og organisasjon ca. 1100-1400*", Forsvarsmuseet, 2003

Bagge, Sverre, "*The political thought of The King's Mirror*", Odense University Press, 1987

Bagge, Sverre, "*Society and politics in Snorri Sturlason's Heimskringla*", University of California, 1991

Bagge, Sverre, "*Da boken kom til Norge*", Aschehoug, 2001

Bagge, Sverre, "*Mennesket i middelalderens Norge – Tanker, tro og holdninger 1000-1300*", Aschehoug, 2005

Bagge, Sverre, "*From Viking Stronghold to Christian kingdom – State Formation in Norway, c. 900-1350*", Museum Tusculanum Press, 2010

Blom, Geir, "*En konge blir til – Politikk og ideologi i Håkon Håkonssons saga*", Hovedoppgave, Universitetet i Bergen, 1994

Boulhosa, Patricia Pires, "*Icelanders and the king of Norway – Medieval Sagas and Legal Texts*", Brill, 2005

Breisch, Agneta, "*Frid och fredlöshet: sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid*", doktoravhandling, Uppsala, 1994

- Byock, Jesse L., *"Medieval Iceland – Society, Sagas, and Power"*, University of California Press, 1988
- Byock, Jesse L., *"Island i sagatiden – Samfund, magt og fejde"*, C. A. Reitzels Forlag, 1999
- Einarsson, Atle, *"Islandske stormenn mellom kompetitiv og hierarkisk æreskultur i Håkon Håkonssons tid"*, masteroppgave i historie, UIO, 2009
- Gelsinger, Bruce, *"Icelandic Enterprise – Commerce and Economy in the Middle Ages"*, University of South Carolina Press, 1981
- Gløersen, Ingeborg, *"Kongespeilet og Las siete Partidas"*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1966
- Hauge, John Erik, *"Þorgils Bödvarsson skarði, hirdmann og høvding – Æresmentaliteter i Þorgils skarða saga"*, masteroppgave i historie, UIO, 2006
- Helle, Knut, *"Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319"*, Universitetsforlaget, 1972
- Helle Knut, *"Norge blir en stat 1130-1319"*, Universitetsforlaget, 1974
- Helle, Knut, *"Under kirke og kongemakt – 1130-1350"*, Aschehoug, 1995
- Helle, Knut (red.), *"The Cambridge History of Scandinavia, Volume 1 – Prehistory to 1520"*, Cambridge University Press, 2003
- Henriksson, Alf, *"Isländsk historia"*, Bonniers, 1981
- Hermanson, Lars, Thomas Småberg, Jon Vidar Sigurdsson og Jakob Danneskiöld-Samsøe, (red.), *"Vänner, Patroner och Klienter i Norden 900-1800 – Rapport till 26:e Nordiska historikermötet i Reykjavik den 8-12 augusti 2007"*, Islands universitets förlag, 2007
- Hjalmarsson, Jon R., *"A short history of Iceland"*, Almenna bokafelagid, 1988
- Hobson, Rolf, *"Krig og strategisk tenkning I Europa 1500-1945 – samfunnsendring, statssystem, militær teori"*, Cappelen akademiske forlag, 2005
- Imsen, Steinar (red.), *"The Norwegian Domination and the Norse World c. 1100-1400"*, Tapir Academic Press, Trondheim, 2010
- Johannesson, Jon, *"Islands historie i mellomalderen – Fristatstida"*, Universitetsforlaget, 1969
- Jonsson, Finnur, *"Island: fra sagatid til nutid; i anledning af Altingets tusindårsfest"*, Gyldendal, 1930

- Karlsson, Gunnar, "The History of Iceland", University of Minnesota Press, 2000
- Kortner, Olaf (red.) m.fl., "Aschehoug & Gyldendals Store Norske Leksikon", Kunnskapsforlaget, 1988
- Krag, Claus og Jørn Sandnes, "Norske historikere i utvalg VI – Nye middelalderstudier – Kongedømme, kirke, stat", Universitetsforlaget, 1983
- Krzewski, Tomasz Dariusz, "Honour in the Sturlunga Saga, 1117-1258 : a change from voluntary bidirectional to coerced unidirectional honour flow", masteroppgave i vikingtid og nordisk middelalder, UIO, 2010
- "Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder – fra vikingtid til reformasjonstid", Rosenkilde og Bagger, 1982
- Magerøy, Hallvard, "Soga om austmenn – Nordmenn som siglde til Island og Grønland i mellomalderen", Det Norske Samlaget, 1993
- Marcus, G. J., "The Conquest of the North Atlantic", The Boydell Press, 1980
- William Ian, "Bloodtaking and Peacemaking – Feud, Law, and Society in Saga Iceland", The University of Chicago Press, 1990
- Monclair, Hanne, "Lederskapsideologi på Island i det trettende århundret: en analyse av gavegivning, gjestebud og lederfremtoning islandsk sagamateriale", doktoravhandling, UIO, 2004
- Nedkvitne, Arnved, "Møte med døden i norrøn middelalder – En mentalitetshistorisk studie", Cappelen Akademiske Forlag, 1997
- Njardvik, Njardur P., "Islands ældste historie: fra landnam til fristatens fald", Gyldendal, 1974
- Nordal, Gudrun, "Ethics and action in thirteenth-century Iceland", Odense University Press, 1999
- Nordal, Sigurdur, "Icelandic Culture", Cornell University Library, 1990
- Orning, Hans Jacob, "Uforutsigbarhet og nærvær – En analyse av norske kongers maktutøvelse i høymiddelalderen", doktoravhandling, Universitetet i Oslo, 2004
- Sawyer, Birgit & Peter, "Medieval Scandinavia – From Conversion to Reformation circa 800-1500", University of Minnesota Press, 1993
- Schnall, Jens Elke, og Rudolf Simek, (red.), "Speculum regale – Der altnorwegische Königsspiegel in der europäischen Tradition", Fassbaender, 2000

- Sigurdsson, Jon Vidar, *"Fra Godord til Riker: Gode- og godordsinstitusjonenes utvikling på Island på 1100- og 1200-tallet"*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1987
- Sigurdsson, Jon Vidar, *"Goder og maktforhold på Island i fristatstiden"*, doktoravhandling, Universitetet i Bergen, 1993
- Sigurdsson, Jon Vidar, *"Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth"*, Odense University Press, 1999
- Sigurdsson, Jon Vidar, Berit Gjerland og Gaute Losnegård, *"Ingolfr – Norsk-islandsk hopehav 870-1536"*, Selja Forlag, 2005
- Sigurdsson, Jon Vidar, *"Det Norrøne Samfunnet – vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden"*, Pax Forlag, 2008
- Skarstein, Sigrid, *"Om Islands utvikling i fristatstida og bakgrunnen for avtalen med Håkon Håkonsson i 1262-64 – Synspunkter fra ulike historikere, vesentlig norske og islandske"*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1976
- Sveinsson, Einar Ol., *"The age of the Sturlungs: Icelandic civilization in the thirteenth century"*, Cornell University Press, 1953
- Thorsteinsson, Björn, *"Island-Politikens Danmarskhistorie"*, Politikens Forlag, 1985
- Tveitane, Mattias, (red.), *"Studier over Konungs Skuggsía"*, Universitetsforlaget, 1971
- Vadum, Kristoffer, *"Dom og straff i Kongespeilet. En analyse av verkets rettslære i forhold til en norsk og europeisk bakgrunn"*, masteroppgave, UIO, 2004
- Vestergaard, Elisabeth, (red.), *"Continuity and change – Political Institutions and literary monuments in the Middle Ages"*, Odense University Press, 1985
- Ødegård, Knut, *"Island – fra saga til samtid"*, Aschehoug, 1998

Tidsskrift:

Arkiv for nordisk Filologi nr 1, 1883

Comparative Studies in Society and History, nr 5, 1963

"Historisk Tidsskrift", Universitetsforlaget, bind 76, hefte 4, 1997

The Catholic Historical Review, nr. 89, 2003